

STAFFAN NILSSON

KONSTÖVERSYN 2019

om konsten och kulturen i Dalarna

KONSTÖVERSYN 2019

om konsten och kulturen i Dalarna

Region Dalarna – Kultur och bildning

Konstöversyn 2019 – om konsten och kulturen i Dalarna

Diarienummer: RD19/04840

Författare: Staffan Nilsson

Foto: Henrik Hansson, Fotograf Hasse Eriksson AB

Omslag: Del ur *Månfaser och solnedgång*, 2013, Jan Stenberg

www.regiondalarna.se/verksamhet/kultur-och-bildning/

KONSTÖVERSYN 2019

om konsten och kulturen i Dalarna

STAFFAN NILSSON

INNEHÅLL

Förord	5
Bakgrund	7
Inledning	9
Staten och kulturen	13
En tillbakablick på Landstinget Dalarna	17
Nationell politik – propositioner, utredningar och skrivelser att belysa och beakta	23
Regionala rapporter, politiska beslut och kulturplaner att belysa och beakta	31
Arkitektur, konst, bild och form gestaltad miljö – definitioner och diskussioner	37
Ansvar för och stöd till bild- och formkonst	43
Idéburna aktörer på den nationella och regionala arenan	51
Region Dalarna som aktör inom bild och form	61
Konstnärlig gestaltning i offentlig miljö	69
Synpunkter och noteringar	81
Referenser	86

Boy with fire, 2013, Jonas Kjellgren

FÖRORD

Det är hög tid att vi nu gör en ny konstöversyn i Region Dalarna. Många år har gått sedan den förra och hela det kulturpolitiska landskapet har förändrats sedan 2007. Vi har fått en ny nationell kulturpolitik i Sverige, det som benämns samverkansmodellen. Det är en modell som bygger på just samverkan och dialog, och som har bidragit till att kulturen fått en tydligare roll i Region Dalarna, ofta i samverkan med Dalarnas kommuner, civilsamhälle och kulturskapare. I Kultur- och bildningsplanen 2019–2022, som antagits av regionfullmäktige, uttrycks att ”Region Dalarna vill stärka bild- och formområdet i länet och etablera arkitektur, form och design som ett regionalt verksamhets-område”.

Det som en gång var ett konstarkiv i Landstinget Dalarna ingår nu i den nyetablerade enheten Bild och form Dalarna, med ett betydligt bredare uppdrag. Enprocentsregeln, det vill säga att minst en procent av budgeten vid om-, till- och nybyggnationer ska gå till konstnärlig gestaltning, har förtydligats och utvecklats. En ny nationell politik för arkitektur, form och design – Gestaltad livsmiljö, har skyndat på att Region Dalarna nu också har lyft in dessa områden som en del av bild- och formenshetens uppdrag.

Detta och mycket annat tar Staffan Nilsson upp i Konstöversyn 2019. Det är en spännande och lärorik läsning som bjuder på både historik och politik. Översynen ger en överskådlig bild, både från nationell och regional horisont, om hur konstområdet förändrats och utvecklats i Dalarna. Huvudfokus ligger naturligtvis på hur det ser ut i dag.

Konstöversyn 2019 visar framför allt på vägen framåt, med synpunkter och förslag på det arbete som behöver göras för framtiden. Därmed vilar också ett ansvar på Region Dalarna att ta vara på och fortsätta den kraftfulla utveckling vi sett inom bild- och formområdet de senaste åren.

*Malin Lagergren, förvaltningschef
Kultur och bildning, Region Dalarna*

Flicka som klipper pappersblommor, 1921 – 1947, Gustav Theodor H Wallén

BAKGRUND

Vid sammanträde 2002-06-10 beslutade landstingsstyrelsen att låta sitt regionala utskott utreda Landstinget Dalarnas ansvar för bild- och formkonst. *Konstöversyn 2002* syftade till att dels ge landstinget och utskottet en överblick över konstlivet i Dalarna och landstingets roll i detta, dels ge underlag till beslut om framtida former för stöd. Utskottet gav i uppdrag till sin förvaltning att med hjälp av två särskilt sakkunniga göra översynen. Karin Perers och undertecknad, båda medlemmar i utskottet utsågs till sakkunniga på grund av vår erfarenhet av länets konstliv. Kultursekreterare Åsa Nyman var sammankallande. Utredningen omfattade en nulägesbeskrivning med viss omvärldsbevakning och framtidsdiskussion med förslag till insatser. Den färdiga utredningen presenterades för regionala utskottet 2002-12-02.

Fem år senare beslutade allmänna utskottet att revidera *Konstöversyn 2002* och i april 2007 presenterades *Konstöversyn 2007* (KN §76 2007) för landstingets kulturnämnd. Samma sakkunniga personer som gjort 2002 års översyn arbetade med 2007 års översyn, delvis med bistånd från förvaltningens konstkonsulent, Dalarnas museums konstantendent samt dåvarande Konstarkivets föreståndare.

Våren 2018 aktualiserade landstingets kultur- och bildningsförvaltning genom enheten för scen, dans och konst, frågan om en ny översyn, eftersom mycket har hänt inom området under det decennium som förflutit. Kulturpolitiska program har kompletterats genom samverkansmodellen, nya nationella kulturpolitiska mål har antagits, en mängd utredningar som på olika och nya sätt belyser området har genomförts på nationell nivå. Kulturens roll i samhället är i dag mer undersökt också ur flera andra aspekter. Nya

samarbeten har etablerats på skilda nivåer. Konstnärsnämnden och Myndigheten för kulturanalys ger underlag om konstnärernas situation och hur statens ersättningar och bidrag brukas efter samverkansmodellens införande.

Få är medvetna om att Region Dalarna är länets största konstinköpare. Region Dalarna förvaltar dessutom länets största konstsamling som tidsmässigt omfattar mer än ett halvt sekel och som speglar detta sekel. Regionen är också en stor bidragsgivare och bidragsfördelare till länets kulturinstitutioner och har en främjande roll för bild- och formkonst. Man har därtill ett ansvar för att konstnärligt gestalta alla sina verksamheter, vård- och omsorgsmiljöer. Hur ser denna verksamhet ut? Hur utförs dessa regionala uppdrag? Vad är bra och vad behöver förbättras?

Denna konstöversyn följer i stort de översyner jag tidigare medverkade i 2002 och 2007 men har vidgats då även konstnärsbegreppen bredats. Staten har presenterat en rad utredningar som berör bild- och formkonstens nya situation, bland annat utifrån konstnärens övergripande roll att i samverkan med andra konstnärligt gestalta miljöer. Därför avser jag att i större utsträckning än tidigare ge en bred bakgrund genom att belysa statens, regioners och andra myndigheters utredningar om konstens och kulturens roll i samhället i stort.

Dessutom kan det ur ett regionalpolitiskt perspektiv vara av stort värde för beslutsfattare att veta något om statens och myndigheters överväganden och direktiv för kulturens roll i samhället och därmed också få en bild av kulturens ställning nationellt, regionalt och lokalt.

Falun den 8 maj 2019
Staffan Nilsson

Miniature, 2015, Helga Steppan

INLEDNING

Det påstås att Hans Alfredsson vid en intervju om humorns och konstens roll för folks välmående, sa: ”Jag tror att många i Sverige mår dåligt därför att de har så fult hemma.”

Kan det vara så? Ja, varför inte. Rummet och omgivningen vi vistas i berör oss nog mer än vad vi tror. Alla har vi erfarit en känsla av välbehag då vi trätt in i ett ändamålsenligt rum, gestaltat med omsorg där kunskap om färg, form och komposition gör att det fungerar som en helhet. Ett vackert och behagligt rum. Anledningen kan vara en tillställning, ett föredrag, ett uppträdande eller ett enkelt möte. Inte bara rummet, utan dess helhet inger en känsla av trygghet, förväntan, nyfikenhet och frid.

Alla har vi nog också känt det motsatta, ett sting av oro då vi trätt in i ett av offentlighetens väntrum även om de under de senaste åren blivit något mer tillmötesgående. Karga, kala väggar utan bilder, lättstädad, rationellt fast möblemang, allt kan förskräcka och gör att man känner sig lite illa till mods. Detta intryck kan lätt förstärkas med ljud och lukt så att man verkligen känner sig dålig. Känner ni igen er – kanske i en sjukhusmiljö för några decennier sedan? Detta var då en miljö som skulle bota och läka; där borde man verkligen inte må dåligt. Lyckligtvis har allt detta ändrats om än långsamt men tyvärr fått en förvirrande otydlighet i uppsatta lappar, reklam eller omotiverade försök att göra rummet hemtrevligt.

Det är denna mer eller mindre offentliga miljö som denna skrift till en del ska handla om. Här ska beskrivas en bakgrund, nuvarande och framtida förutsättningar för ett samhälle där en medvetet gestaltad miljö ingår. Detta för att ge förutsättningar till ett gott liv både för dem som besöker miljön och de som jobbar, lever och verkar i den. Det är lätt att konstatera att det generellt i samhället finns ett ”lågt formmedvetande, lågt allmänt intresse, svag ställning för form och framför allt för arkitektur” (Svegfors 2007). Hur skall man komma tillrätta med dessa problem? Region Dalarna har en viktig främjande roll inom kulturområdet – att bilda medborgaren.

Den innebär att sprida, stimulera och öka kunskapen om konsten och kulturens roll i samhället, att stärka den regionala infrastrukturen, att ge barn och ungdom möjlighet att möta det professionella konstlivet men även att ge förutsättningar för konstnärer att stärka sina roller genom kompetenshöjning och nationellt och internationellt samarbete.

Här ska berättas om konstnärerna, arkitekterna och formgivarna och deras förutsättningar för att bygga den goda gestaltade miljön. Här ska redovisas vad som skett, vad som sker och vad som bör ske inom regionen och dess syn på gestaltning genom bild och form. Hur den kan utvecklas och säkra goda grunder för förvaltning och samverkan. Allt mot en bakgrund av Region Dalarna är länets största konstinköpare, har ett bildningsansvar inom kulturen och dessutom förvaltar länets största konstsamling – om än utspridd i länet alla hörn.

Kulturens roll

I antropologisk bemärkelse speglar ordet kultur ett samhälle där det ur ett större perspektiv råder gemensamma normer, värderingar och levnads sätt. Så kan man beskriva en liten indiankultur i regnskogen eller hela vår västerländska kultur. Gemensamt för de båda ytterligheterna är kultur, ett kitt som håller samman. Kulturen blir där en identitet. Genom allt modernare kommunikationer sprids det vi kallar den västerländska kulturen, den har blivit global. Vi nyttjar samma referenser.

Det som skiljer människan från andra djur är våra multidisciplinära förmågor. Vi kan tala, sjunga, avbilda, forma, tolka både abstrakt och konkret. Vi kan gråta, skratta och känna empati, det är lika för alla människor. Genom att läsa en bok, se en film, uppleva en teater, eller höra ett musikstycke, se ett konstverk alltså genom en kulturupplevelse, kan vi sätta oss in i andra människors liv, värderingar och tankar. Vi får nya perspektiv! Kulturen reflekterar vår samtid. Detta gör att vi kan tolka och förstå världen

omkring oss – också på andra sätt än det traditionella och invanda. Kulturen har en förmåga att beskriva abstrakta värden och på så sätt förmedla idéer och känslor som både berikar och förklarar människors liv och verksamhet. Kulturen får så en bärande roll i samhället som möjliggör vägar till utveckling. Kulturen bygger människans upplevelser, kontakter, kreativitet och självkänsla. På samma gång skapar kultur en sammanhållning som också upprätthåller och ständigt omprövar vår demokrati. Samtidigt har kulturen naturligtvis ett helt eget värde som upplevelse. Kulturen står då helt för sig själv – ett konstverk, ett musikstycke, en film eller ett teaterstycke som man bär med sig en tid eller genom hela livet.

Hur det började

Vi gör en snabb exposé. I alla tider har människan haft behov av att utsmycka sig, forma sina hem och gemensamma miljöer. Vi har genom formgivning kommunicerat för att tala om vilka vi är, vad vi upplevt och i vilka sammanhang vi ingår i. I senare tid har kyrkan, adeln och hovet anlitat experter för att pryda, smycka och manifesteras sin omgivning. Arkitekter blev till konstnärer och bärare av stilepoker som präglade vår omvärld. I det sena 1800-talet trädde privata mecenater in på arenan och sponsrade konsten, både för den interna och den offentliga miljön – konst för sin egen skull.

Det var först en bit in på 1900-talet som politiker i samhället på allvar började fundera över en konstnärligt gestaltad offentlig miljö. Bakgrunden var de stora samhällsförändringar vid 1800-talets slut med folkbildning, demokratins framväxt och utjämnade livsvillkor. Detta skapade bildningsörst och folkrörelser. Debatter om kulturens roll fördes bland andra av Ellen Key med skriften *Skönhet för alla* (1901) och Gregor Paulson med boken *Vackrare vardagsvara* (1919). I debatten fanns tanken på kulturens fostrande och bildande roll som gav en vidare förståelse av vår omvärld och till en demokratisering av samhället.

Förhoppningen att konsten skall bli allas egendom uttrycktes politiskt av ecklesiastikminister Arthur Engberg redan under 1930-talet. Ett verktyg för detta blev Statens konstråd som på initiativ av Engberg bildades 1937. Myndigheten har till uppgift att verka för att konsten blir ett naturligt och framträdande inslag i den offentliga samhällsmiljön. Detta sker bland annat genom att Konstrådet engagerar konstnärer att medverka

i byggprojekt som förser statens byggnader med god konst. Därför infördes redan då enprocentsregeln – en procent av byggnadskostnaden ska gå till utsmyckning. Detta medförde att konstnärerna samma år bildade ett eget förbund, Konstnärernas riksorganisation KRO, för att kunna agera som förhandlingspart gentemot Konstrådet. I samband med dessa förändringar etablerades begreppet *offentlig konst* – konstverk avsedda för och ofta utförda direkt i miljöer där allmänheten regelmässigt har tillträde.

1974 års kulturpolitik

Det skulle därefter dröja ända fram till 1960-talet innan statens insatser för en samlad kulturpolitik kunde påbörjas. Ecklesiastikminister Ragnar Edenman samlade 1963 ett antal konstnärer från olika verksamhetsområden till ett eget kulturråd. Dessförinnan var kulturpolitiska beslut oftast knutna till enskilda riksdagsmän och deras motioner. Kulturpolitiken behövde samordnas. Edelmans efterträdare Ingvar Carlsson startade två utredningar (SOU 1972:66 och 67) som med en bred politisk enighet kom att forma den framtida kulturpolitiken under lång tid. Därmed fastslogs proposition 1974:289, allmänt kallad 1974 års kulturpolitik. Nyckelbegreppen var yttrandefrihet, decentralisering, jämlikhet, konstnärlig förnyelse samt att motverka kommersialismens negativa krafter. Ansvar för kulturens mål och finansiering definierades i flera nivåer – nationellt, regionalt och lokalt och rågångar mellan ansvarsområden drogs. Kulturpolitik formulerades i åtta mål som till viss del fortfarande äger giltighet.

Som en följd av 1974 års kulturpolitik inrättades 1975 Statens kulturråd med uppgift att utanför politikens räckvidd fördela statens medel till regionernas kulturinstitutioner. Kulturen blev decentraliserad. Länsteatrar, läns museer och senare länsmusik etablerades över hela landet. Två år senare inrättades Konstnärsnämnden för att bistå konstnärer med stipendier och projektpengar.

1974 års kulturpolitik varade med små variationer i mer än 30 år. I 1993 års kulturutredning Kulturpolitik som lades fram 1996 (prop. 1996/97:3) var förändringarna mot 1974 relativt små. En nyhet var att bevara och bruka kulturarvet, som skrevs in som ett eget mål. Kulturell mångfald var också angeläget. Utredningen berörde också frågor om arkitektur och design och föreslår att ett handlingsprogram för området

utarbetas. Men det var först genom propositionen Tid för kultur (prop. 2009/10:3) som den kulturpolitiska arenan förändrades. En viktig proposition i slutet av 1990-talet var Framtidsformer (prop. 1997/98:118). I Framtidsformer redovisas för första gången en samlad politik med ett handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design. Propositionen föreslog en rad lagändringar för att främja området (plan- och bygglag, vägslag med mera).

Samverkansmodellen

1996 års kulturpolitik skulle senare ersättas med 2007 års kulturutredning (SOU 2009:16) och propositionen Tid för kultur (prop. 2009/10:3) Dessa tar avstamp från 1974/96 års politik men vill förändra hela arenan för statens åtaganden. Anledningen är politisk: man vill decentralisera och flytta ut beslut, ansvar och fördelning av medlen, ut till regionerna. 2010 kommer ett delbetänkande Spela samman – en ny modell för

statens stöd till regional kulturverksamhet (SOU 2010:11). I bakgrunden finns också diskussioner om regionbildning med storregioner.

Samverkansmodellen startar, först med de stora regionerna senare med de mindre. Landstinget Dalarna ansluter sig till modellen 2012. Stockholm står fortfarande utanför. Modellen innebär att landstingen/regionerna får fördela vissa statliga medel till regional och lokal kulturverksamhet, såväl institutioner som aktörer inom det fria kulturlivet (SFS 2010:1919). Samverkansmodellen innebär också att landstingen/regionerna skapar en kulturplan: en modell med avtal mellan landstinget/regionen, institutioner, kommuner, civilsamhället och det fria kulturlivet för fördelning av ansvar och regionens bidrag från staten. Kulturplanen ska innan medlen fördelas godkännas av staten genom Statens kulturråd (KUR). Åtterrapporering ska ske till KUR och den nya Myndigheten för kulturanalys.

The Passenger, 2018, Jesper Palm

STATEN OCH KULTUREN

Från och med 1974 års kulturpolitiska beslut tar staten ett övergripande ansvar för stöd till kulturen i hela landet. Den rågång angående fördelning av ansvar och stöd från stat, landsting och kommun som då drogs upp gäller fortfarande – trots bildandet av storregioner. En annan viktig grund som politiska beslut på skilda nivåer då också anammade och som fortfarande gäller är principen om *armlängds avstånd* mellan politiken och den utövande kulturen. Bakgrunden var att det i England efter andra världskrigets slut uppstod en debatt där man ställde sig frågan: hur kan staten stödja kultur utan att den kidnappas i propagandasyfte av politiker så som tidigare skett i Tyskland och Sovjetunionen? Ekonomen J. M. Keynes myntade då uttrycket på armlängds avstånd. Det innebär att politiken beslutar om anslag och mål men inte om det konstnärliga innehållet. Med ett annat språkbruk kallas det också maktdelningsprincipen. För att hålla gränsen tydlig mellan politikens beslut och konstnärers verksamhet etablerades också ett kulturråd och en konstnärsnämnd där råd och nämnd till övervägande del består av professionella kulturutövare.

2009 förhandlade staten och bild- och formkonstnärernas organisationer fram det så kallade MU-avtalet om ersättning för konstnärers medverkan och utställning – ett viktigt statligt ställningstagande.

Kulturpolitik i dag – mål och riktning

I Tid för kultur (prop. 2009/10:3) sätter riksdagen upp målen för dagens kulturpolitik. Propositionen bygger på 2007 års kulturutredning (SOU 2009:16). I Tid för kultur koncentreras de kulturpolitiska målen. Propositionen bekräftar också att kulturens starka roll i samhällsbyggandet ligger fast. Kulturutredningen lämnade sina förslag i tio punkter. Där fanns bland annat förslag om nya mål, en annan roll för staten, de offentliga arenorna, samspel civilsamhälle och folkbildning, fördelning av roller mellan stat, region

och kommun (portföljmodellen), ersättning till kulturskapare, förändrad förvaltningsorganisation på statlig nivå och en ny syn på de stora institutionerna.

Eftersom vi i senare avsnitt kommer in på utredningens olika förslag så berörs nu enbart de övergripande kulturpolitiska målen. Tid för kultur konstaterar att:

Den nationella kulturpolitiken ska, med utgångspunkt i demokrati och yttrandefrihet, bidra till samhällets utveckling genom att främja öppna gemenskaper och arenor som är tillgängliga för var och en. Den ska möjliggöra kommunikation

mellan olika individer och grupper, skapa förutsättningar för kulturupplevelser och bildning samt verka för att alla ges möjlighet att fritt utveckla sina skapande förmågor.

Statliga myndigheter och institutioner ska, utifrån arten av sina uppgifter och ansvarsområden, arbeta för:

- att främja mångfald, kulturell pluralism och internationellt samspel
- att stödja konstnärligt skapande och ge plats för konstens förmåga att gestalta, bryta mönster och vidga det möjligas rum
- att kulturarvet bevaras, brukas och tolkas så att kulturell kompetens och kreativitet används för att bidra till en socialt, miljömässigt och ekonomiskt hållbar utveckling
- att information och kunskaper görs tillgängliga och förmedlas.

Målen bör vara vägledande för all offentlig kulturpolitik även utanför det statliga området.

Decentralisering

Tid för kultur betonar att vid genomförandet av kulturpolitiken ska fördelning och makt flyttas ut i regionerna närmare befolkningen. Staten vill fjärma sig från detaljstyrning så länge de kulturpolitiska målen och samverkan efter vissa regler hålls intakta. Genom Spela samman (SOU 2010:11) och en del andra utredningar reglerades samverkansmodellen som är den modell vi i dag arbetar efter. Samverkansmodellen innebar faktiskt en nyttig samverkan. Kommuner och regionen har lärt känna varandra. Vid flera tillfällen under året byts erfarenheter på ett sätt som tidigare inte gjorts.

Offentliga medel till kultur – stat, region, kommun

Här hämtas information och siffermaterial från en mängd olika håll och år. Redovisningen är därför relativt osäker framför allt beroende på

kommuners och andra myndigheters olika sätt att räkna. Samhällets sammanlagda medel för kultur uppgick år 2016 till ungefär 27 miljarder kronor per år. Det motsvarar ungefär 2 725 kronor per invånare och år. Staten bidrog med närmare 12 miljarder (44 procent), regionerna stod för ungefär 4,1 miljarder (15 procent) och kommunerna med 11,3 miljarder (41 procent) (Kultur fakta 2017:4). Den procentuella fördelningen ändras inte nämnvärt över åren. Kulturutgifternas andel 2016 i procent av statens, regionernas och kommunernas totala budget i förhållandet till varandra varierar. Staten använder i huvudsak sina kulturmedel till kulturbidrag, folkbildning och media och lade då 1,32 procent av sin totala budget på detta. Regionerna använder sin kulturbudget till scenkonst, museer, musik och folkhögskolor, och satsningen var i genomsnitt 1,45 procent av regionernas totala budget år 2016. Kommunerna fördelar sina kulturpengar på bibliotek, allmän kultur, musikskola och studieförbund. I genomsnitt lade kommunerna 2,23 procent av sin totala budget på detta. Mottagarna följer i stort 1974 års rågångar. Ingen särredovisning för bild och form finns.

Statens budget för kulturändamål har legat relativt still på ungefär 1,30 procent under de tio senaste åren. Regionernas genomsnittliga andel för kulturändamål minskade, om än långsamt, under samma tioårsperiod från 1,53 procent till 1,45 procent. Kommunernas procentandel av sina budgetar minskade under tioårsperioden från 2,43 procent till 2,23 procent. Dessa procentsatser indikerar en tydlig, om än långsam minskning av samhällets årliga kulturutgifter som pågått sedan 1998, då mätningarna startade. Genom rapporten Samhällets utgifter för kultur 2016 (Kultur fakta 2017:4) går det att på ett begripligt och någorlunda övergripande vis, sätta sig in i den ekonomiska statistiken över samhällets kulturstöd.

Dekor på hissdörrar, 2015, Anna Sjons Nilsson

Ingen titel, 2018, Gösta Wessel

EN TILLBAKABLICK PÅ LANDSTINGET DALARNA

Det går att påstå att Stora Kopparbergs läns landstings konstpolitiska historia började 1947. Då motionerade landstingsman Arvid Hallberg att landstinget skulle avsätta 10 000 kronor till inköp av konst att pryda landstingets inrättningar. Summan motsvarar i dagens penningvärde ungefär 200 000 kronor. Det var en djärv satsning men motionären menade att bra konstverk på sjuksalars och väntrumms väggar måste ha en gynnsam effekt på patientens tillfrisknande.

Landstinget hade ingalunda saknat konst tidigare, utan personal kunde inköpa verk genom sin eller sjukhusets avdelningsbudget. Vanligare var att ta emot gåvor och donationer av botade patienter eller från deras anhöriga. Landstingsman Arvid Hallbergs motion var förmodligen inspirerad av Statens konstråds tillkomst och hans mening var att formalisera konstinköpen på samma sätt som staten gjort tio år tidigare. Landstinget antog motionen och sålunda har landstinget från år 1947 årligen avsatt en summa i sin budget till inköp av konst för att försköna landstingets lokaler korridorer, väntrum, sjuksalar och skolor.

Landstingets kulturpolitiska program

Redan 1969 utreddes landstingets anslag för kulturella ändamål. Bevarandet av Dalarnas traditionella kulturarv var då i fokus, med stöd till Dalarnas hemslöjdsförbund, Dalarnas hembygdsförbund (som då ägde Dalarnas museum) och studieförbunden. Få framåtsyftande ansatser fanns förutom att man redan då, 1969, beslutade att följa den så kallade enprocentsregeln. En procent av byggkostnaden vid ny-, om- och tillbyggnation skall brukas till konst och utsmyckningsändamål. Landstinget stod då inför en stor expansion med bland annat byggandet av flera nya vårdcentraler. Dessutom var ekonomin i god balans.

Inspirerad av statens kulturpolitiska mål och program 1974 som diskuterats i pressen och efter en motion från Eric Klahr (c) 1975 startade landstinget en brett upplagd utredning om landstingets egen kultursatsning. Staten hade gjort gränsdragningarna mellan sitt, regionernas och kommunernas engagemang i kulturen. Fördelningen av ansvar var därmed någorlunda definierat. En av anledningarna till utredningen var också att KRO Dalarna genom dess ordförande Lars Wikström, skrivit en lång inlägga om landstingets konstpolitik och vad som behöver förbättras, allt inspirerat av 1974 års kulturpolitik. Landstingets ambitioner var stora och kunskap hämtades från det

Room 306, Nygårds Karin Bengtsson

nybildade Kulturrådets skrift 1977, Kulturpolitik – Vad är det? Den av fullmäktige utsedda politiska ledningsgruppen tillsatte utifrån sakkunskap sju arbetsgrupper med egna och tydligt avgränsade områden att utreda. Utredningen Kulturpolitik i Dalarna – nuläge och förslag som låg klar 1978 är helt sektorsindelad men både handfast och tydlig intill detaljnivå. För första gången görs med stor sakkunskap en ordentlig genomgång av Dalarnas offentligt stödda kultur. Nuläge och mål på både kort och lång sikt beskrivs, motiveras och kostnadsberäknas. Kapitel fyra behandlar museer, arkiv och konst. Angående konstverksamheten

beskriver man statens utredning och förslag. För att stödja länets konstnärer vill man öka inköp av så kallad lös konst, utöka uppdrag och konsultverksamhet, inte minst genom enprocentsregeln. Stipendier och kulturpris nämns också. Men det saknas uttalade mål med konstpolitiken, om landstingets stora innehav av konst nämns inget. I frågan om utställningsersättning till konstnärer vill man avvakta en statlig utredning. Trots allt, är det ett tydligt och praktiskt om än något instrumentellt handlingsprogram som i vissa stycken fortfarande känns aktuellt trots att det skrevs för fyrtio år sedan.

Tolv år senare kom nästa Kulturpolitiskt program 1990. Programmet tar avstamp i 1978 års program och konstaterar att under den tid som förflutit har landstinget ägnat sig åt att bygga upp sina kulturinstitutioner till etablerade och stabila verksamheter. Det nya är att programmet också beaktar kulturens roll ur en regional- och näringspolitisk aspekt. I en region räcker det inte med utbildning och kommunikationer konstaterar man, man måste också ha en kulturell infrastruktur som lockar och ger hemkänsla. Förändringen är förmodligen en följd av att statens detaljstyrning avtagit ordentligt sedan slutet av 1970-talet. Angående konstinköp noterar man lakoniskt att enprocentsregeln är satt ur spel, då landstinget i allt större utsträckning hyr lokaler och inte som tidigare bygger nytt.

Yrvaket upptäcker man att landstinget är länets största konstinköpare och därför bör man också ta ett ansvar för länets konstnärer, deras kvalitet och utveckling. Man är ju också länets största konstinnehavare! Landstinget äger en ansevärd mängd konstverk som speglar länets konstliv under andra hälften av 1900-talet. Samlingen kräver kontinuerlig tillsyn, vård och omsorg. Huvudregel vid inköp av konst var att man vände sig till regionens konstnärer – ytterst sällan utanför. Sedan 1988 finns en projektanställd konstsekreterare som tar hand om inköp, placering och katalogisering av verken. Sekretären har förmodligen också hand om inramning och vård. Det finns i kulturprogrammet en antydning till att skapa en helhetssyn över inköpsverksamheten: man föreslår nämligen ett samarbete med fastighetsavdelningen och att man dessutom vill se över arbetsgången vid utsmyningsprojekt.

Nio år senare, 1999, kom landstingets tredje kulturpolitiska program med den enkla titeln – Kulturpolitiskt handlingsprogram. Till skillnad från 1978 års program som omfattar 173 sidor är detta program endast på 16 sidor. Landstingets kulturverksamhet handlar här om identitet, livskvalitet och folkhälsa. Kulturen ses som en viktig utvecklingsfaktor och den framhåller att regional identitet formas av kulturarbetare. En omvärldsanalys görs och i övergången från industrisamhället till informationssamhället konstaterar programmet att en övervägande del av informationen i detta samhälle utgörs av kultur (bilder, filmer, talböcker, spel etc.). Landstinget vill som regional aktör ta ett grundligt ansvar för att utveckla

läns-kulturen. Insatserna skall vara gränsöverskridande, kvalitetshöjande och bygga på samarbete mellan alla olika aktörer. Här beskrivs en centraliserad konstverksamhet: konstnärer anlitas för att i samarbete med arkitekter och byggherre ansvara för utsmyckning och inköp av konst. Landstingets ansvar omfattar även inramning, registrering, inventering och vård av konstbeståndet. En länskonstnär har anställts med bidrag från Kulturrådet för att i samarbete med Avesta kommun (Avesta Art) arbeta över hela länet med studieförbund, organisationer, konstnärer, barn och ungdom. Länskonstnären skall bilda, främja och höja kvaliteten. Programmet är kortfattat och tydligt, med god presentation och helt utan detaljdiskussioner i utförandet.

Redan 2003 startade arbetet med att ta fram Landstinget och kulturen – Visioner och mål 2005–2010 som antogs av landstingsfullmäktige 2005. Dokumentet inleddes med en diskussion om kulturens roll i samhället – varför kultur och hur. Det argumenteras för kulturen som både kraft och *motkraft* i samhället. För första gången sedan de olika programmens begynnelse diskuterar man också från ett medborgarperspektiv – kultur i hemmet, kultur som socialt kitt, kultur för hela länet samt mångkultur. Regional utveckling och kulturturism har blivit egna rubriker, liksom samarbetet stat, landsting/region och kommun. Utveckling av kultur för barn och ungdom diskuteras ingående. Efter stycken om organisation och finansiering presenteras en vision där man i framtiden ska kunna konstatera att:

Det kulturella utbudets mångfald, kvalitet och lokala förankring har bidragit till stärkt demokrati och ökad gemenskap, samt givit den enskilda individen ökad livskvalité och inre utveckling. Dalarna har blivit ett framgångsrikt län för barn- och ungdomskulturen.

I programmet redogörs för mål för landstingets kulturpolitik genom institutioner och enheter. I avsnittet konst tas Konstarkivet och konstkonsulenterna upp relativt kortfattat. Angående inköp slås fast att ”den konst som köps in till landstingets samling ska vara av hög kvalitet och av nu levande professionella konstnärer”. Landstinget och kulturen – Visioner och mål 2005–2010 är trots en hög abstrakt nivå ett tydligt politiskt instrument. Kvalitet är det som efterfrågas. Programmet håller tydligt politiken på armlängds avstånd. Dokumentet Landstinget och kulturen förlängdes av landstingsfullmäktige

vid två tillfällen (2011 och 2012) i väntan på Landstinget Dalarnas anslutning till kultur samverkansmodellen.

2012/13 går Landstinget Dalarna in i samverkansmodellen och ny kulturpolitik tar vid med nya kulturpolitiska program, styrdokument och överenskommelser. Dessa redovisas senare under rubriken Regionala kulturdokument därför att de är aktuella och inte historiska dokument.

Konstöversyn 2002 och 2007

Bild och form, arkitektur samt konstnärlig gestaltning är områden där Landstinget Dalarna har stor betydelse. Landstinget är dels som tidigare nämnts, länets största konstinköpare och konst-innehavare, dels har landstinget ansvar för att konstnärligt gestalta sina fastigheter både interiört och exteriört. Trots detta uttrycker landstingets kulturplaner från 1979 och framåt ytterst lite om detta. Det är först under det senaste decenniet som landstinget uppfattat och förstått vidden av detta ansvar för en miljö där tusentals människor passerar eller vistas i dagligen. I början av 2000-talet var den politiska kunskapen om landstingets ansvar för bild- och formkonst ringa. Konstnären och konstverken bara fanns där, hur det gick till och varför hade politiken svårt att svara på.

Av den anledningen initierade landstingets regionala utskott den första konstöversynen år 2002. Den var ämnad att ge en lägesbeskrivning med en helhetsbild över konsten och konstnärer i Dalarna och dessutom lämna förslag på åtgärder och förbättringar av landstingets konstpolitik. Översynen består av två delar, dels landstinget som en egen aktör – organisation, inköp, konst-konsulent, utställningar och nätverksbyggande, dels landstinget i förhållande till konstföreningar, konstnärorganisationer, enskilda konstnärer kommuner och andra inom området.

Efter fem år, år 2007, beslutade kultur-nämnden att revidera konstöversynen då en hel del förändringar inträffat sedan 2002. Under 1970- och 1980-talen byggde landstinget flera nya vårdcentraler där enprocentsregeln tillämpades,

vanligtvis genom en timanställd konsult hämtad från konstnärskåren. Landstinget fick upp ögonen för helheten vid konstnärlig gestaltning – tack vare konstkonsulter! Men tillämpningen av enprocentsregeln föll strax i relativ glömska då landstingets senare expansion ofta skedde genom förhyrning av lokaler. Till det positiva var att konstintendenttjänsten på Konstarkivet blivit permanent och dess tjänster efterfrågades. För att klara uppdraget att förse verksamheterna med konst utnyttjas timanställda konstnärer. Revisionen gav nya förslag framför allt om samarbete med Landstingsfastigheter för att på ett tidigt stadium vara delaktig i att gestalta landstingets nya miljöer. Flera externa föreningar som till exempel Konst i Dalarna (KiD) beredes möjlighet att söka och få verksamhetsbidrag från Landstingets kulturnämnd.

Ovanstående två konstöversyner passerade relativt obemärkt det stora politiska livet, dock inspirerades både det regionala utskottet och senare kulturnämnden att arbeta mer aktivt med en konstnärlig gestaltning av landstingets miljö och konstförsörjning, förutom andra konstfrämjande verksamheter. Landstingets engagemang för bild och form fick ett visst uppsving.

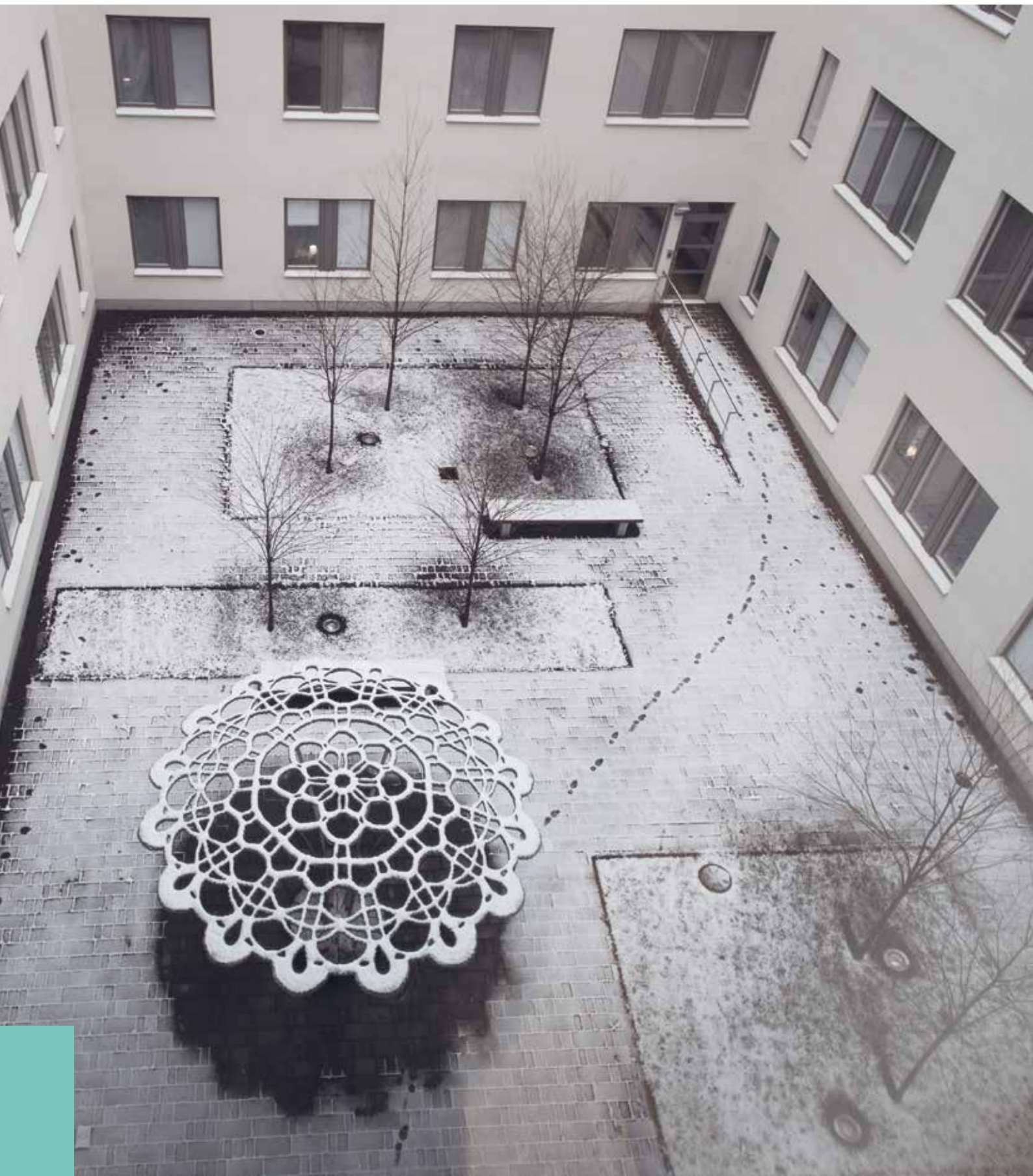
Om konsten i Landstinget Dalarnas lokaler

Så heter en liten tiosidig skrift som landstinget gav ut 2006. Skriften beskriver på ett fint sätt landstingets engagemang för gestaltad miljö och konst. Den goda vården skall avspeglade sig i miljön och man konstaterar att ”alla vi som arbetar i den offentliga miljön har ansvar, både ekonomiskt och estetiskt”. Skriften vänder sig alltså till landstingets personal och vill informera om möjligheter. Man beskriver Konstarkivets, numera Bild och form Dalarnas, verksamhet och hur landstinget arbetar med konst och gestaltad miljö. Broschyren ger information och tydliga råd. Trots att skriften har några år på nacken är den fortfarande aktuell, framför allt genom sin konstbildande attityd.

Gunilla Wänn, 2017, barn- och ungdomsmedicin Falun

Ett rum i rummet, 2014, Mats Olofgörs

NATIONELL POLITIK

– PROPOSITIONER, UTREDNINGAR OCH SKRIVELSER ATT BELYSA ELLER BEAKTA

Här belyses ett antal politiska utredningar, betänkanden, propositioner och rapporter som har betydelse som en plattform för denna konstöversyn. Avsikten är att skapa en bakgrund att relatera till med så aktuellt material som möjligt. De propositioner som kommenteras är de som antagits av riksdagen och mer eller mindre ändrat inriktningen på kulturpolitiken och som till del fortfarande äger giltighet. Många av Statens offentliga utredningar (SOU) ger också ett bra bakgrundsmaterial men omfattar också förslag som inte resulterat i några beslut. Regeringen, Kulturrådet och Konstnärsnämnden publicerar ibland skrivelser som har karaktären av en rapport om nuläget. En hel del statistik finns också publicerad i dessa rapporter. Många andra SOU:er och propositioner tangerar kultur- och konstområdet men de flesta av dessa har här utelämnats. Märkligt är att notera, att få kvinnor förutom statsråden är involverade i processen.

Prop. 1996/97:3 Kulturpolitik.

Framtidens kultur

Prop. 1997/98:117 Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design

SOU 1999:123 Mötesplats för form och design

SOU 2000:75 Statens insatser för form och design

Propositionen Framtidens kultur (prop. 1996/97:3) bygger på kulturutredningen

– Kulturpolitikens inriktning 1995 (SOU 1995:84) och är kanske mest känd för att leda fram till en bibliotekslag. Mindre känt är att propositionen behandlar konstnärernas villkor, arkitektur, formgivning och ”en bredare insats för konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön”. Framtidens kultur föreslår för första gången i ett antal punkter en politik för att förbättra konstnärernas villkor. Den 1 januari 1996 infördes följerrätten vid vidareförsäljning av konstverk, och upphovsrättsskyddet ökas från femtio till sjuttio år. Något senare införs på propositionens förslag den individuella visningsersättningen (IV) att fördelas av BUS, Bildupphovsrätt Sverige.

Propositionen slår fast att de framtida insatserna från staten ska syfta till att skapa förutsättningar för ett kulturliv som ger arbete och försörjning åt konstnärer. De ska skapa sådana villkor att professionella konstnärer kan leva på ersättning för utfört arbete. Staten ska också anpassa regelverk, sociala och ekonomiska, så att rimlig hänsyn tas till konstnärernas speciella förhållanden.

Propositionen konstaterar att Sverige till skillnad från många andra länder saknar handlingsprogram för arkitektur och formgivning av god kvalitet. Samspel i byggprocessen mellan beställare, arkitekt, konstkonsulenter, tekniker och byggherre saknas. Den konstaterar också att, till skillnad från våra grannländer, har Sverige aldrig haft medvetna insatser på formgivningsområdet och därför har vi halkat efter.

Med bakgrund i Kulturpolitikens inriktning lades proposition Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design (prop. 1997/98:117). Där redovisas för första gången en samlad politik där propositionen föreslår en rad lagändringar för att främja arkitektur, form och design. I sitt handlingsprogram föreslår Framtidsformer:

Arkitektur, formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling.

Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden.

Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas till vara och förstärkas.

Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö skall stärkas och breddas. Offentligt och offentligt understött byggande, inredande och upphandlande skall på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor. Svensk arkitektur, formgivning och design skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

En helt ny formutredning, en enmansutredning, startade 1999. Regeringen var inte helt nöjd med Framtidsformer. Formutredningen kom efter knappt ett år med ett delbetänkande, Mötesplats för form och design (SOU 1999:123) och ett år senare med sitt slutbetänkande Statens insatser för form och design (SOU 2000:75). Egentligen framkom inga nyheter. Framtidsformers handlingsprogram utvecklades först 20 år senare 2017, genom Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (SOU 2015:88) och Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110). Dessa

redovisas senare. Men det gamla handlingsprogrammet från 1997 i Framtidsformer (prop. 1997/98:117) kan fortfarande beaktas.

Vid sidan av utredningarna fattade regeringen 1994 ett beslut om att inrätta en fristående kulturfond om 500 miljoner kronor som hämtats från de avvecklade löntagarfonderna. Fonden fick namnet Framtidens kultur och medel kunde sökas för nyskapande och långsiktiga kulturprojekt ända fram till 2010 då fondens medel var förbrukade.

SOU 1997:183 En översyn av arbetsmarknadspolitiken och konstnärssyrket

En snabbutredning presenterades för regeringen 1997 om arbetsmarknadsläget inom kulturen. Betänkandet föreslår bland annat att flytta insatser från dåvarande Arbetsmarknadsstyrelsen till Arbetsförmedlingen Kultur vilket så småningom skedde. Man påtalar också centrumbildningarnas stora betydelse. Utredningen har i dag ringa betydelse.

SFS 2007:1436 Förordningen om stadsbidrag till kulturell verksamhet i skolan

Efter regeringsskiftet 2006 kom ett för den professionella konstnärskåren betydelsefullt beslut. Det var en verksamhet som fick namnet Skapande skola. Syftet var att ”kulturella och konstnärliga uttryck långsiktigt integreras i ... skolan” och att ”öka den professionella kulturverksamheten för och med barnen och eleverna, så att tillgången till kulturens alla uttrycksformer och möjligheter till eget skapande ökar”. Både kommunala skolor och friskolor söker bidraget från Kulturrådet som också beslutar om fördelning. 2016 uppgick KUR:s bidrag till 182,0 miljoner kronor. Dalarna delade 2017 på 6,3 miljoner kronor. Bidraget ska användas till inköp av professionell verksamhet och följa en utarbetad plan över några år. Enligt redovisande skolor används cirka 70 procent av bidraget till löner och ersättningar till professionella kulturaktörer. Skolan hade till en början svårt att formulera ansökningar då man helt saknade kontakter och kunskaper inom kulturområdet – och bidraget fick inte användas till administration. Bidraget har stimulerat till nya kontakter och integrerat kultur i skolan på ett bra sätt men fördelningen mellan skolor har varit

ojämn, kanske på grund av kommunal okunskap om kultur. Konstnär- och kulturarbetarkåren har integrerats på väl sätt och förhoppningsvis har skolans kulturella perspektiv ökat.

SOU 2009:16 Kulturutredningen

Prop. 2009/10:3 Tid för kultur

SOU 2010:11 Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet

Kulturutredningen SOU 2009:16 presenterades i tre delar: grundanalys, förnyelseprogram och kulturpolitikens arkitektur. Betänkandet är omfattande och kan i vissa sammanhang fungera nästan som en uppslagsbok. Man konstaterar att Sverige inte är samma land som 1974, utan en omfattande utveckling har skett inte minst inom kulturområdet. Nu vill man decentralisera beslut och låta kulturpolitiken genomsyra alla samhällsområden. I förnyelseprogrammet presenteras portföljmodellen – det som senare resulterade i samverkansmodellen. Propositionen Tid för kultur bygger nästan helt på kulturutredningens delar med Förnyelseprogram och Kulturpolitikens arkitektur. Tid för kultur har till viss del redan kommenterats här i kapitel 2, Staten och kulturen, eftersom den äger giltighet för vår nuvarande kulturpolitik. Propositionen är mycket grundlig och innebär att riksdagen beslutade om nya nationella kulturpolitiska mål och om en ny genomgripande modell för fördelning av statens stöd till kulturen regionalt och lokalt.

Nya mål formuleras: Kulturpolitiken ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling. För att uppnå dessa mål ska kulturpolitiken främja allas möjlighet till upplevelse, bildning och eget deltagande, främja kvalitet och förnyelse, främja ett levande kulturarv, främja internationellt utbyte och uppmärksamma barn och ungas rätt till kultur. Propositionen diskuterar en portföljmodell som senare omarbetades till den samverkansmodell som vi använder oss av i dag.

Samverkansmodellen kom till genom betydelsefulla kompletteringar från Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet (SOU 2010:11). Statens motiv för de nya besluten är att utveckla den kulturella

infrastrukturen, främja en regional mångfald och ge möjlighet för kulturskapare i hela landet att utveckla sitt konstnärskap. I Spela samman reglerades den praktiska verksamheten med Kulturrådet som bas. Modellen beskriver sju områden som regionen måste beakta och uppfylla. Samverkansmodellen kommer att diskuteras och beröras i flera kommande avsnitt.

Prop. 2016/17:116 Kulturarvspolitik

Vårt kulturarv består av spår och uttryck från det förflutna som tillskrivs värde och används i samtiden. Därför ingår också kulturarvet i de beslutade kulturpolitiska målen som en punkt: ”kulturarvet ska bevaras, brukas och tolkas”. Därför lämnade regeringen propositionen Kulturarvspolitik till riksdagen.

Ansvar för länets kulturmiljöer delas mellan länsstyrelsen, länsmuseet, kommuner och fastighetsägare. Publika satsningar inom kulturarvet sker främst genom museiverksamheter. Bevarandet av kulturarvet är i huvudsak en fråga för länsstyrelsen som genom bland annat Riksantikvarieämbetet har statens uppdrag att bevaka att lagar och förordningar följs. Det som är av intresse för konstnärskollektivet är skarpare regler angående kyrkoinventarier, som skulptur, textil och andra föremål. Statens konstråd får också i uppdrag att utreda behovet av kunskaps- och höjande åtgärder inom tillsynen av så kallad byggnadsanknuten konst. Denna konst förvanskas ofta vid om- och tillbyggnad på grund av okunskap. Konstverk delas upp eller avlägsnas då de upplevs vara i vägen. Propositionen berör även hur Statens konstråd kan förfara med statens samlingar av konst. Förslaget är att Konstrådet kan sälja, byta eller överlåta sådan konst som ”inte behövs för statens verksamhet eller blivit obrukbar”. Propositionen föreslår också att Konstnärsnämnden som dittills valts av riksdagen ska underställas regeringen. Propositionen blev senare ett av underlagen till en ny museilag.

Skr 2017/18:264 Kultur i hela landet

Regeringens skrivelse Kultur i hela landet överlämnades i maj 2018 till riksdagen. Den är avsedd att ge en aktuell bild av statens kulturpolitik i ord och siffror. Skrivelsen betonar särskilt att kulturen i hela landet förutsätter en samverkan mellan både statliga, regionala och lokala aktörer. Utfallet av statens medel till regionerna genom

Gunilla Wänn, 2017, barn- och ungdomsmedicin Falun

samverkansmodellen och myndigheter som Riksantikvarieämbetet, Konstnärsnämnden och Filminstitutet diskuteras utifrån principen *kultur i hela landet*. Där konstateras att 64 procent av statens medel går till storstäderna – till de stora nationella institutionerna. Sett i kronor per invånare 2016 var genomsnittet i landet 507 kr/inv. från staten. Stockholm fick 972 kr/inv. I Dalarna fick vi 255 kr/inv. som är ungefär jämförbart med Västmanland och Örebro län. Länen i norra Sverige fick ungefär 500 kr/inv.

Genom kultursamverkansmodellen fick Dalarna 2017 närmare 36 miljoner kronor att fördela. Det motsvarar 121 kr/inv. vilket ligger under genomsnittet i landet som är 159 kr/inv. Kulturrådet fördelar också utvecklingsanslag för strategiska satsningar av betydelse för hela landet. Totalt har 87 miljoner fördelats 2015–2017 till 240 projekt. Dalarna har där fått ungefär 3,6 procent av medlen vilket visar på en betydande aktivitet.

Dalarna är ett län som attraherar yrkesverksamma konstnärer. Under 2017 fördelade Konstnärsnämndens bildkonstnärskommitté cirka 151 miljoner kronor. Dalarnas 103 sökande yrkesverksamma konstnärer fick dela på 1,8 miljoner. Det var dock blygsamma 1,6 procent av hela anslaget i landet. Bland övriga län utom storstäder hävdar vi oss ändå väl, bara Västerbotten med sina 1,8 procent fick mer. De konstnärstata storstäderna fick 85,7 procent av bidragen och stipendierna.

I skrivelsen redovisas också statens speciella satsning på kulturverksamhet i vissa bostadsområden – Åga rum. Satsningen uppgår 2015–2018 till 130 miljoner. Åga rum delas i två satsningar, Kreativa platser där KUR står för fördelningen och Konst händer där Statens konstråd är huvudman. Dalarnas engagemang i Kreativa platser är relativt blygsam men något större i Konst händer. Filmstöd, biografstöd och stöd till kulturskolor i regionerna redovisas också liksom

ökat stöd till enskilda kulturskapare genom stipendier och ersättningar som fördelas av Konstnärsnämndens bildkonstnärskonstförfond.

Konstnärsnämndens rapport 2016. Konstnärernas demografi, inkomster och sociala villkor

Förutom att Konstnärsnämnden ska främja konstnärernas villkor och nyskapande verksamhet, genom ersättningar och stipendier gör nämnden med jämna mellanrum analyser av de yrkesverksamma konstnärerna, deras demografi, inkomster och sociala villkor. Den senaste rapporten kom 2016 och beskriver situationen 2014. Man gör även en jämförelse med en tidigare undersökning från 2004. Rapporten ligger delvis till grund för SOU 2018:23 Konstnär oavsett villkor? som redovisas senare. Konstnärsnämndens rapport speglar tydligt konstnärernas villkor. Nämnden redovisar sina demografiska siffror efter konstnärskategorier ända ner till regional och till och med kommunal nivå. Det ger en intressant bild av situationen.

I Sverige fanns år 2014, 28 979 konstnärer, professionellt verksamma inom kategorierna bild och form, dans, ord, film, musik och teater. Dessa var identifierade och organiserade i förbund och intresseorganisationer som till exempel författar-, teater- och musikerförbund, Konstnärernas riksorganisation (KRO) och Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF). Alla betraktade sig själva som professionella. Av dessa var 12 510 personer verksamma som bild- och formkonstnärer (2 281 personer var fotografer – som också räknats in under samma kategori).

I Dalarna fanns det år 2014, enligt nämnden, 185 personer – cirka 1,5 procent av hela kåren – som arbetade inom bild- och formområdet. Detta kan tycka blygsamt men är jämfört med landet i stort en helt normal siffra. De flesta bild- och formkonstnärer har sin verksamhet i de stora städerna. Av landets totalt yrkesverksamma inom området var hela 63 procent hemmahörande i Stockholm, Göteborg och Malmö. Könsfördelningen var relativt jämn med en liten övervikt av kvinnor (cirka 57 procent var kvinnor). Undantaget är de som arbetar med konsthantverk/form/design där ungefär 80 procent var kvinnor. Gruppen aktiva pensionärer (hela landet) inom bild och form var 2 453 vilket är ungefär 20 procent av hela kåren.

Ser man till antalet konstnärer, alla kategorier, alltså bild och form, dans, ord, film, musik och teater per 1 000 invånare visas samma tendens till urbanisering. I Dalarna fanns 1,99 konstnärer per 1 000 invånare år 2014, i Stockholm var det 8,06. Dalarna ligger ungefär på samma nivå som Värmland med 1,99, Halland med 1,99, Örebro med 1,84 och Gävleborg med 1,81. I Dalarna fanns en svag nettotillväxt av hela yrkesgruppen mellan 2004 och 2014. En till vissa delar märklig skillnad framträder dock om vi går ner på kommunnivå i Dalarna och studerar antalet konstnärer (alla kategorier) per 1 000 invånare. Orsa hade flest (2014) med 3,9 konstnärer per 1 000 invånare följt av Falun med 3,4 och Leksand 3,0. I botten ligger Älvdalen med 0,9, Ludvika 1,1, Borlänge 1,2 och Hedemora med 1,3 konstnärer per 1 000 invånare. Faluns höga tal kan förklaras av att där finns tre länskulturinstitutioner för teater, musik och museum. Orsas höga antal konstnärer kan möjligen förklaras av att kommunens bidrag till kulturverksamhet då var bland de högre både i länet och i landet med 1 680 kronor per invånare. (SVT 2014) jämfört med snittet då i Dalarna på 1 181 kr per invånare. Orsas höga bidragsnivå har minskat betydligt sedan dess.

Utbildningsnivån bland konstnärer (alla kategorier) i landet är mycket hög. År 2014 hade ungefär 70 procent av konstnärerna en eftergymnasial utbildning. Nära hälften av kåren hade mer än tre års högskoleutbildning, jämfört med befolkningen i dess helhet där ungefär 22 procent hade en eftergymnasial utbildning på mer än tre år. Antalet kvinnliga konstnärer med mer än tre års eftergymnasial utbildning är också större än deras manliga kollegor. Konstnärer har också i betydligt större utsträckning högutbildade föräldrar jämfört med befolkningen i övrigt.

Bild- och formkonstnärernas ekonomiska situation är relativt tydlig utifrån ett statistiskt riksperspektiv men blir allt mer otydlig i ett regionalt och lokalt perspektiv. Verksamheten bedrivs också i olika ekonomiska former, som enskild firma, handelsbolag eller (fåmans-)aktiebolag. Därtill kommer att många (nästan alla) bild- och formkonstnärer har ett eller flera extra arbeten – ofta utan anknytning till deras konstnärliga verksamhet. Uppgifterna är av dessa anledningar svåra att entydigt tolka.

Rapporten konstaterar dock att bild- och formkonstnärer i landet hade en medianinkomst på 14 868 kronor per månad (då är också

inkomster från extraarbeten inräknade). Detta kan jämföras med hela befolkningen, där medianinkomsten låg på 24 172 kronor per månad (2014). Män hade 14 procent högre medianinkomst än kvinnor inom bild- och formområdet. Konstnärer i storstadsregioner hade betydligt högre medianinkomst än genomsnittet i landet.

De konstnärer som livnär sig på att vara egna företagare kan konstateras tillhöra ett eget märkligt socialt skikt i samhället. De är storstadskoncentrerade, har hög utbildning, är välmotiverade, relativt välmående men med mycket låg ersättning för konstnärligt arbete. Utanför storstadsregionerna kan därför samhället göra en relativt god investering i en kreativ, välutbildad och entreprenadsinriktad kategori yrkesutövare för en jämlikare utveckling av förhållandet stad – land, genom att underlätta för etablering av denna yrkeskategori.

SOU 2015:88 Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design

Prop. 2017/18:110 Gestaltad livsmiljö

Betänkandet SOU 2015:88 Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design avlämnades 2015 efter något mer än ett års arbete. Bakgrunden var att regeringen ville ersätta det tjugo år gamla handlingsprogrammet från propositionen Framtidsformer (prop. 1997/98:117). Skälen som angavs var förändringar i samhällstrukturen med bland annat urbanisering, globalisering, immigration, en snabb teknisk utveckling och dessutom en ändrad syn på hållbar utveckling, miljö och miljömål. I uppdraget ingick också att analysera begrepps-användning och språkbruk för att främja kommunikationen. Arkitektur och design har inte alltid betraktats som ett kulturområde utan som en del i ett konkurrensutsatt näringsliv. Betänkandet resulterade senare i regeringens förslag Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110). Propositionen är nu ett av de viktigaste politiska dokumenten för arkitektur, form och gestaltad miljö. Propositionen använder sig av förslag från ArkDes, Boverket och Statens konstråd förutom betänkandet Gestaltad livsmiljö.

Utredningen går omsorgsfullt tillväga. Inledningsvis diskuterar och definierar man begrepp

och språkbruk inom arkitektur, form och design – som Framtidsformer lagt fram redan 1997. *Gestaltad livsmiljö* blir benämningen på det perspektiv som är kärnan i det som betänkandet föreslår som nya nationella mål. Begreppet *gestalta* brukas konsekvent för första gången i Framtidsformer (1998), det första politiska instrumentet för arkitektur, form och design med sikte mot framtiden. I betänkandet Gestaltad livsmiljö finns också flera radikala förslag, bland annat att inrätta en ny myndighet för gestaltad livsmiljö genom att omvandla Statens centrum för arkitektur och design, ArkDes. Man föreslår också tillsättandet av en riksarkitekt. Regeringens proposition Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110) dröjer två år och följer inte helt utredningens alla förslag. Remissinstanserna är tveksamma till en ny myndighet. Däremot följer propositionen betänkandets mål inom arkitektur, form och design. Övergripande ligger begreppen kvalitet, attraktivitet och hållbarhet. De formulerade målen ska uppnås bland annat genom att hållbarhet och kvalitet inte ska underställas ekonomiska överväganden. Kunskap om arkitektur, form och design ska spridas, det offentliga ska agera förebild, estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden ska tas tillvara, offentliga miljöer gestaltas för att vara tillgängliga och ett större samarbete ska utvecklas både inom och utom landet.

SOU 2018: 23 Konstnär oavsett villkor?

Betänkandet kartlägger och beskriver konstnärernas förutsättningar att verka professionellt på ett genomgripande och grundligt sätt. Efter en genomgång av motiv för konstnärspolitiken konstaterar utredningen att konsten sällan uppfattats som en integrerad del av samhället. Detta gör att en medvetenhet saknas om hur konst och kultur kan tillföra kreativitet och andra viktiga värden till samhället.

Konstnärsbegreppet med dess olika avgränsningar diskuteras liksom utbildningarnas roll, från förskola till forskning. Konstnärens bakgrund och snedrekrytering till högskoleutbildningar redovisas. De flesta har högutbildade föräldrar och ytterst få har invandrar- eller arbetarbakgrund. Profession, demografi och ekonomi diskuteras på liknande sätt som Konstnärsnämndens rapport 2016 som refereras. Betänkandet

resonerar om konstnärernas försörjningsmöjligheter i sin profession utifrån försäljningsintäkter, upphovsrättsintäkter och annat stöd, såsom arbetsbidrag och stipendier. Där konstateras att upphovsrättsliga ersättningar individuell visningsersättning (IV) och MU-avtalet (medverkans- och utställningsersättning) bör utvecklas vidare från sina grundläggande former för att ingå som en allt större del i upphovsmannens försörjning.

I Norge finns sedan 1948 en avgift på fem procent vid försäljning av konst som inte belastas av vidareförsäljningsavgift. Intäkterna fonderas och används som stöd till konstnärer. Betänkandet föreslår ett liknande system i Sverige där intäkterna kan användas till nyutbildades etablering på marknaden. Centrumbildningarna har stor betydelse för konstnärens arbetsmarknad och egenförsäljning och bör därför stödjas både nationellt och regionalt. Utredningen uppmärksammar också att socialförsäkringssystemet, som i stort är utformat för lönearbete fungerar dåligt för konstnären – systemet måste ses över. Oregelbundna och varierande inkomster av olika slag (försäljning, uppdrag, pristävlingar, BUS, IV-ersättningar, stipendier och priser) och dessutom olika företagsformer gör det inte lätt vare sig för konstnären eller försäkringssystemet med sjukpenningsgrundad inkomst (SGI) och framtida pensioner. Kultursamverkansmodellens liksom Skapande skolas effekt på bild- och formkonstens status och utveckling diskuteras och man konstaterar att båda haft en positiv effekt, på barn och ungdom och dessutom för konstnärskårens försörjning.

Utredningen föreslår också en satsning på konstnärliga produktionshus för ungdomar företrädesvis i kommundelar med socioekonomiska utmaningar, också för att minska snedrekryteringen till konstnärliga utbildningar. Samhällets snabba digitalisering är den största tekniska omvandling som skett under de sista decennierna och frågan är hur detta har påverkat konsten och dess utövare. Globaliseringen ger också

en förändrad marknad och tillför även helt nya uttryckssätt.

Enprocentsregeln har haft stor betydelse för gestaltandet av olika offentliga miljöer framhåller betänkandet, men genom skilda förfaranden (upphandling etc.) vid byggnationer tolkas regeln på helt olika sätt i olika delar av landet. Utredningen vill ge Statens konstråd i uppdrag att hävda regeln och på ett flexibelt sätt anpassa den då den kan tolkas på flera olika sätt.

Betänkandet konstaterar att en ny konstnärspolitik ska kännetecknas av följande:

- Den ska bidra till att konstens frihet, egenvärde och kvalitet värnas. Den ska bedrivas enligt principen om armlängds avstånd.
- Den ska vara öppen för nya konstnärliga uttryck, tolkningar och avgränsningar.
- Konstnärernas kunskaper och erfarenheter ska bättre tas tillvara vid förändring, utveckling och förnyelse i samhället. Det motiverar att ansvar för konstnärernas villkor tas inom flera politikområden.
- Konstnärspolitiken ska medverka till att snedrekryteringen till konstnärliga högskoleutbildningar minskar.
- Konstnärspolitiken ska bidra till att förbättra möjligheterna att verka professionellt i hela landet som konstnär.
- De kulturinstitutioner med offentligt stöd som erbjuder publika möten och arbetstillfällen för konstnärer ska ses som en integrerad del av konstnärspolitiken.

Betänkandet Konstnär oavsett villkor? ger en aktuell och tydlig bild av konstnärernas villkor, framför allt inom bild- och form men även inom ord, ton och scen. Förhoppningsvis bör utredningens förslag resultera i en proposition från regeringen med förbättrade villkor för konstnärer.

Karin Ferner, 2016.

REGIONALA RAPPORTER,

POLITISKA BESLUT OCH KULTURPLANER ATT BELYSA OCH BEAKTA

Här refereras och kommenteras de tre senaste kulturplanerna efter det att landstinget/regionen ingått i samverkansmodellen, samt två skrifter av betydelse för den kulturpolitiska utvecklingen i länet, en redovisande och en klargörande. Tyngdpunkten läggs på bild, form, arkitektur och design.

Kultur i Dalarna. En enhet av mångfalder

I samband med Sveriges ordförandeskap i Europeiska unionen och EU:s kulturministermöte i Dalarna 2001 producerades en skrift som presenterar kulturen i Dalarna. Häftet är en samproduktion mellan landstinget, länsstyrelsen och Dalarnas museum och omfattar 32 sidor. Den tar sitt avstamp i nobelpristagaren Erik-Axel Karlfeldt som 1926 skrev: "Dalarna är mer än våra andra landskap en enhet av mångfalder." Dessa mångfalder presenteras var och en i ord och bild, utan inbördes ordning. Allt som Dalarna är känt för redovisas, från dalahästen över Zorn och Carl Larsson till järn, papper och industrihistoria. Skriften är närmast att betrakta som en introduktion till såväl traditionell som aktuell dalakultur.

Upplev kultur var dag. Mats Svegfors. 2015

Rapporten är en förstudie med namnet Stärkt nationell infrastruktur för design- och arkitektområdet. Uppdraget är kulturpolitiskt för att stärka och uppmärksamma design och form.

Flera län är inblandade och dessutom Sveriges Arkitekter och Svensk Form. Snabbt konstateras att design och arkitektur inte alltid har setts som ett kulturområde i behov av stöd. De ligger nämligen näringslivet nära och anses därmed befinna sig utanför kultursfären. Medborgarnas rätt till kultur i form av kulturbildning, god design och arkitektur i offentliga miljöer är ett övergripande mål i statens kulturpolitik. Trots att det skett stora satsningar efter det att propositionen Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design (prop. 1997/98:117) lagts fram har få saker hänt. I sitt förord skriver Svegfors:

Ett av huvudproblemen tidigare har varit att statens politik bara har blivit statens. I och med den förändrade kulturpolitiken som innebär ett partnerskap mellan staten och regionerna, och via regionerna också med kommunerna, öppnas en ny framkomstväg.

Svegfors menar att tiden är inne och att verktygen finns för att nå ut med de mål som staten presenterat i sin senaste utredning Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (SOU 2015:88).

Upplev kultur var dag inleds med en sammanfattning av de skandinaviska framgångarna inom form och arkitektur. De skapades vid förra sekelskiftet och fortsatte ända fram till 1970-talet. Det var en nystartad trevande industriell produktion som vid 1900-talets början tog över det gamla hantverket. Tillverkningen förenklades och formerna blev därmed mer rena och avskalade. 1800-talets prålighet försvann. Framgångarna grundlades tidigt med programskrifter som Skönhet för alla 1901 av Ellen Key och Gregor Paulssons Vackrare vardagsvara 1919. Detta manifesterades senare med Stockholmsutställningen 1930 och H55 i Helsingborg 1955. Berömda arkitekter och formgivare satte sin prägel på samhället, främst i Sverige och Danmark. Hantverks- och materialkunskapen var stor. Flera nordiska, väl designade produkter som lanserades under perioden blev snart internationella varumärken. Arabia, Orrefors, Fiskars, B&O, Källemo, Kosta Boda, Lammhults, Georg Jensen – listan kan göras lång. Efter 1970-talet tar en marknad över med ekonomi, massproduktion och globalisering. En del av produktionen flyttade till låglöneländer. Vinsterna var goda och det var få producenter som då reflekterade över form, design eller förnyelse. Det sker en stor maktförskjutning mot marknaden. Strax innan sekelskiftet 2000 började politiker uppfatta vad som redan hade hänt. Det resulterade bland annat i propositionen Framtidsformer och senare i Gestaltad livsmiljö.

Svegfors hämtar exempel från Dalarna, Västernorrland och Örebro och berättar sammanfattande om ett ”lågt formmedvetande, lågt allmänt intresse, svag ställning för form och framför allt för arkitektur”. Det saknas självklara och starka nav i alla tre länen. I Dalarna är arkitekturens ställning något starkare och har också uppmärksamats i landstingets kulturplan Visa vägen. Situationen är likartad i de nordiska länderna där också regioners omorganisationer skapat svårigheter i den administrativa styrningen. Studien konstaterar att det råder oklarheter om kulturpolitikens mål och medel i ett klimat där det mesta handlar om kortsiktig ekonomi. Sverige tappar terräng gentemot grannländerna. ”Skönhet, spänning, djärighet har fått stryka på foten för en snäv ekonomism.” Trots detta är Sverige ledande inom helt nya kulturgerer som mode, matkultur och speldesign. Allt pekar mot att form är en underutvecklad resurs. ”Så kan politiken gå från ord till

handling” heter det avslutande kapitlet. Svegfors tycker att politiken är defensiv, vill bara skydda det ålderdomliga, framtiden är ointressant. Också hållbarhet inför framtiden har glömts bort. Vid offentlig upphandling ska det ges tyngd och konkretion åt det kulturella kravet på miljöns gestaltning. Samverkansmodellen når alla nivåer och kulturplaner bör vidgas till att omfatta konsthantverk, design och arkitektur anser Svegfors, regionala nav för arkitektur och design bör skapas, så har också skett i Dalarna. Upplev kultur var dag är en tydlig och inspirerande skrift.

Kulturen i Dalarna – En enhet av mångfalder 2013–2015

2012 gick Landstinget Dalarna med i kultursamverkansmodellen genom att presentera ett kulturpolitiskt program i två delar för tre år: Kulturen i Dalarna – En enhet av mångfalder 2013–2015. Man citerar ånyo Erik-Axel Karlfeldt i rubriken. Planen skall införliva kultursamverkansmodellen i landstinget med kommuner, institutioner och civilsamhället. Planen skall också vara ett styrdokument för kulturens utveckling i länet. Den är ett underdokument till den stora Dalastrategin 2020 som antogs 2014. Redan i inledningen slås ett antal mål, och strategiska ledord, fast: Kultur på barn och ungas villkor. Utgå från kulturens egenvärde. Ett jämställt kulturliv. Olika kulturer skapar utveckling för gemenskap, tolerans och öppenhet.

Programmet är ett gediget arbete med överenskommelser som omfattade elva av länets femton kommuner och uppdragsöverenskommelser med alla institutioner och verksamheter som erhåller bidrag från landstinget och som enligt KUR kan ingå i modellen. Samverkansavtalen följer en modell med tydliga och kortfattade överenskommelser inför framtiden. Regeringens förordning om modellen kom redan 2010 (SFS 2010:2012), så Dalarnas inträde i modellen skedde senare än flera andra regioner. Fallgropar kunde därför undvikas. Planen är ett underlag och ett verktyg vid fördelning av statens medel. Uppdragsöverenskommelser skrivs med kulturskapare (institutionerna) och överenskommelser med kommuner där riktlinjer och insatser inför framtiden presenteras. Planen består av två delar. Del ett omfattar politiska beslut, visioner och mål för kulturen. Del två beskriver vilka förutsättningar som finns och vilka framgångsfaktorerna kan eller bör vara. Uppdelningen ger en tydlighet i den omvälvning

som samverkansmodellen skapat. I praktiken decentraliseras alla beslut om medelstillelse. Detta medför också en ordentlig ökning av den regionala byråkratin. På inrådan av Konstnärliga och litterära yrkesutövare (KLYS), skapades 2015 ett råd för de fria yrkesutövarna inom ord, ton, bild/form och scen/film för att som diskussionspartner till landstinget kunna bidra med kulturskaparnas synpunkter och idéer.

Visa vägen – Dalarnas kultur- och bildningsplan 2016–2018

Visa vägen heter Landstinget Dalarnas andra plan i samverkansmodellen. Nyheter i detta styrdokument är att folkhögskolor, studieförbund och andra bildningsverksamheter är inkluderade. I planens första del förklaras och definieras de politiska målen. Modellen med överenskommelser förfinas. Planen inleds med en politisk inramning där den regionala visionen för kultur och bildning och de nationella kulturmålen beskrivs. Dialoger med kommuner, institutioner, civilsamhälle, kulturskapare och nationella minoriteter är samverkansmodellens viktigaste instrument som har pågått under hela planens tillkomst. Planen placerar sju prioriterade områden i fokus för stöd och överenskommelser. Dessa är **musiken**, med Musik i Dalarna och Folkmusikens hus, **teaterverksamhet** med Dalateatern, **museiverksamhet** med Dalarnas museum, **hemslöjdsverksamhet** med Dalarnas hemslöjdsförbund, **konstfrämjande verksamhet** med Enheten för scen, dans, konst samt Avesta Art, **läsfrämjande verksamhet** med Länsbibliotek Dalarna och **filmverksamhet** med Film i Dalarna. Arbetet har resulterat i överenskommelser med 13 av länets kommuner. Åtta länsinstitutioner har tecknat uppdragsöverenskommelser. Avesta Art är nytillkommen och införlivas i planen som en egen verksamhet med ansvar för samtidskonst. Andra delar som kulturella och kreativa näringar (KKN), barn och unga och kulturskapare ingår som övergripande utvecklingsområden. Hänsyn tas också till andra regionala strategier och visioner. Planen diskuterar utmaningar men också det man kallar horisontella perspektiv som till exempel barn och unga, internationalisering, jämställdhet och tillgänglighet inom vart och ett av planens områden. För första gången diskuteras dåvarande Konstarkivets verksamhet. Planen konstaterar att dess uppgift är att ”förvalta och utveckla Landstinget Dalarnas alla offentliga miljöer”.

Kultur- och bildningsplan 2019–2022

Region Dalarna har ett regionalt uppdrag inom kultur och bildning. De beslut och ramar som detta uppdrag vilar på är dels Dalastrategin – Dalarna 2020 och dels landstingsplanen 2018–2022. Utöver detta finns de av riksdagen antagna nationella kulturpolitiska- och folkbildningsmålen. Kultur- och bildningsplan 2019–2022 som nu omfattar fyra år presenterar vision, övergripande utvecklingsområden och möjligheter till utveckling och basuppdrag. Redan i inledningen presenteras planens vision: Kulturen i Dalarna lyfter Sverige och kulturen i världen lyfter Dalarna. Planen beskriver de aktörer som den omfattar och hur genomförandet ska gå till. Nu har 14 av länets 15 kommuner tecknat överenskommelser. Samverkansmodellen har bidragit till en närhet mellan kommuner och regionen som inte fanns tidigare. Principen om armlängds avstånd slås fast. Politiker beslutar om mål och riktlinjer samt bestämmer ekonomiska ramar – förvaltning, eller andra sakkunniga beslutar om verksamhet. Planen redovisar på ett tydligt sätt vilka olika roller och ansvar fullmäktige, nämnd, styrelse, förvaltning och olika institutioner har för genomförande, rapportering och uppföljning. Dialoger med länskulturinstitutioner resulterar i uppdragsöverenskommelser och dialoger med länets kommuner resulterar i överenskommelser på samma sätt som i tidigare planer. Kultur- och bildningsförvaltningen bidrar både till genomförande och uppföljning av planen genom regelbundna möten. Planen noterar att Dalarna har den näst lägsta kommunala medfinansieringen till länets kulturinstitutioner i Sverige enligt Kulturrådets statistik. Man konstaterar att Borlänge Falun-regionen med närmare 40 procent av Dalarnas befolkning borde ta ett betydligt större ansvar för länsкультуrens stiftelser – museum, musik och teater. Staten står genom Konstnärsnämnden, Kulturrådet, Författarfonden och Filminstitutet för tydligt riktade ersättningar, bidrag och stipendier till både enskilda kulturskapare och projekt. Regionen förväntas bidra med infrastruktur enligt den rågång som skapades redan 1974. Övergripande utvecklingsområden som hälsa, miljöarbete, kreativa och kulturella näringar (KKN) och digitala möjligheter diskuteras liksom fördjupat samarbete med högre utbildning och forskning. Nytt är att

landstinget vill ”säkerställa det immateriella kulturarvets styrka och utveckling i länet” genom Dalarnas hemslöjdsförbund. Landstinget avser att i sitt basuppdrag för kulturen prioritera barn och ungdom, äldre och nationella minoriteter. Utifrån ett horisontellt perspektiv vill landstingets kulturverksamhet bidra till ökad jämställdhet, mångfald och öppenhet.

Planens andra del beskriver regionala verksamheter inom kulturområdet och avslutas med ett avsnitt om utvecklingsmöjligheter i varje område. Här refereras och diskuteras endast den delen som berör bild och form i en övergripande betydelse samt miljögestaltning. I den infrastruktur som finns på det regionala planet är utbildningar, utställningsmöjligheter, kollektivverkstäder och ateljétillgångar viktiga för områdets utveckling. Inom ANODA Ung konst bygger landstinget ett samverkanssystem med noder i hela länet som ska sprida kunskap, initiera och utveckla projekt, öppna nya vägar och spränga gränser. Aktörerna i verksamheten ska fånga och utveckla lokala initiativ till gagn för hela länet. Landstinget stärker också bild- och formområdet genom att skapa en ny enhet kallad Bild och form Dalarna där konstkonsulenter och Konstenheten

(f.d. Konstarkivet) ingår. Anledningarna är flera. Landstinget står inför en ny expansion av vårdlokaler med ny-, om- och tillbyggnad. Därför vill man också etablera arkitektur, form och design som ett eget regionalt kulturområde då landstinget har ett tydligt offentligt uppdrag och ansvar för att gestalta sin egen miljö. Man vill också bygga nätverk och egna arenor mellan professionerna, bild och form, arkitektur, design och slöjd. En långsiktig regional struktur ska skapas för dessa frågor som tidigare legat näringslivet nära och sällan fått offentligt stöd. Ett kreativt samarbete ska skapas ”där spänningar mellan tradition och förnyelse utgör en styrka”. Förslaget ligger helt i linje med betänkandet Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (SOU 2015:88) och propositionen Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110). Landstinget tillämpar enprocentsregeln vid ny-, till- och ombyggnationer men vill också bidra med kunskap och kompetens till kommuner som är på väg att introducera regeln. Kultur- och bildningsplanen belyser på ett genomgripande sätt de utmaningar som landstinget står inför och ger goda förslag på hur de ska mötas.

Vår, Jordi Arkö.

Det tysta samtalet, konstperformance 2019, Falu lasarett, Mourad Kouris

ARKITEKTUR, KONST, BILD OCH FORM

GESTALTAD MILJÖ – DEFINITIONER OCH DISKUSSIONER

Att tala samma språk är en förutsättning för att rätt förstå varandra framför allt inom så breda områden som arkitektur, bild- och formkonst och gestaltad miljö. Främst gäller det att överbrygga ett fackspråk inom de olika genrerna. Samtidigt bör påpekas att alltför skarpa gränsdragningar inte är önskvärda, då det skapar statiska revir och låst tänkande. I stället för stela förklaringar och gränsdragningar bör därför en ständig diskussion föras om begreppen. Utveckling sker vanligen då traditionella gränser tänjs, flyttas eller korsas. Förskjutningar och betydelseglidningar kan också ske över tid och därför behöver begreppen också diskuteras.

I propositionen Framtidsformer (prop. 1997/98:118) diskuteras man definitioner inom detta vida område. I delbetänkandet Mötesplats för form och design (SOU 1999:123) definieras i stort sett alla begreppen och benämningarna i ett eget kapitel – utom arkitektur! I betänkandet renodlas de olika begreppen till att handla om design, formgivning och konsthantverk som anpassas efter sammanhanget och samtidigt kan beskrivas som gränsöverskridande. Betänkandet Gestaltad livsmiljö (SOU 2015:88) ägnar också ett eget kapitel åt språk och begrepp inom området för att som man säger ”skapa en gemensam förståelse”. I betänkandet Konstnär oavsett villkor? (SOU 2018:23) diskuteras dessutom begreppet *konstnär* i ett eget kapitel. Konstnärsnämnden (och Bildkonstnärsfonden) använder sig av relativt basala, ofta rent juridiska definitioner. Arbetsförmedlingen Kultur Media har tydliga kriterier för att konstnären skall få tillgång till deras service. Dels består den av en omfattande lista på yrken, dels av utbildnings- och verksamhetskriterier. Alla kvalitetsvärderingar läggs utanför. Nedan sammanfattas, beskrivs och diskuteras de benämningar och yrken som denna skrift använder sig av utan inbördes ordning. Där finns även försök till mer allmänna definitioner, med eller utan konstnärliga värderingar.

Arkitektur och arkitekt

Arkitektur och även landskapsarkitektur är begrepp som under lång tid definieras som ”samspelet mellan tekniska och konstnärliga faktorer”. Konkret är det den ”konstnärliga och tekniska utformningen av en byggnad eller landområde”. Arkitekturen ”förenar oåtskiljbart en praktisk funktionell sida med en estetisk, harmonisk och symbolisk”. Arkitektur är alltså en praktisk och konstnärlig organisering av livsmiljöns rum och struktur där även hållbarhetsperspektiv kommer in. Arkitektens arbetsområde ingår i och bekostas av beställaren (ofta näringslivet) och ses sällan som en egen kulturverksamhet i behov av statligt stöd. Trots detta har arkitekten ibland intagit konstnärens roll då hen gör en helhetsgestaltning. Tidigare var, och kanske fortfarande är, arkitekten och arkitektur också bärare av olika stil-epoker och deras växlingar. Arkitektens roll har i dag breddats utifrån ett djupare samhällsperspektiv med plan- och bygglagar och framför allt ett hållbarhetsperspektiv. Man bygger och gestaltar tillsammans med andra experter både bostadsområden, kommunikationsleder och hela samhällen. Arkitektur tenderar allt mer att falla inom bild- och formområdet som blivit till en samlingsbeteckning

Konstnärlig gestaltning

Tidigare var benämningen konstnärlig utsmyckning vilket förde tankarna till enbart bild eller skulptur. Statens konstråd definierar gestaltning som ”den konstnärliga process där en idé eller känsla formas till ett uttryck”. Att gestalta är numera ett samlingsbegrepp för att bestämma en helhet, en miljö eller ett rums hela utformning och anpassning till sin omgivning, ge form och mening för sina brukare. Delarna: färg, form, konstruktion och funktion står i en samklang som formar helheten liksom kvalitet och hållbarhet. Olika professioner samarbetar då mot ett gemensamt formulerat mål. Flera olika perspektiv kan styra gestaltningens syften och utgång. En väl gestaltad miljö kan skapa ro och trygghet men det går också att gestalta någonting helt annat. Speciellt gestaltade miljöer har numera också blivit synonyma som igenkänningssymboler och varumärken. Främst märks detta i ett kommersiellt perspektiv genom restaurangkedjor, hotellkedjor och pubar där det så kallade konceptet (gestaltningen) bygger på igenkänning och möten.

I stort sett alla offentliga handlingar inom plan- och byggområdet använder begreppet konstnärlig gestaltning.

Bild och form

Enkelt kan begreppet *bild och form* sammanfattas som verk i två dimensioner (bilder) och tre dimensioner (former). Begreppet samlar alltså alla verk med konstnärlig avsikt från bild till skulptur över konsthantverk och design till arkitektur. Begreppet används för breda perspektiv utan att definierade kvalitetskrav ingår. Skillnader i begreppen form, design, konsthantverk och hemslöjd har växt fram allt mer över tid genom att olika konstnärliga yrkesroller har preciserats. Vanligtvis slås bild och form samman till ett område, mest för att begreppen representerar den breda synen på alster i två eller tre dimensioner utan kvalitativa värderingar. Tidigare talade man mest om *bildkonst* men numera ingår också *formkonst* under den sammanfattande benämningen. I myndighetsspråk har därför *bild och form* blivit ett begrepp som används flitigt då det saknar kvalitetskriterier men ringar in det mesta inom området.

Konst och konstnär

Ett konstverk kan enklast beskrivas som ett verk, inom bild- eller formområdet där verket har ett *uttryck* och en *verkshöjd*. Uttryck innebär att igenkänningssignaler och tolkningsmöjligheter kan identifieras, vanligen på ett mångtydigt sätt. Verkshöjd innebär och bestäms av att konstverket besitter en egen unik originalitet och självständighet. Verkshöjd är också ett juridiskt begrepp som används i upphovsrättsliga sammanhang. I praktiska gestaltningssammanhang skiljer man på lös och byggnadsanknuten konst. Den lösa konsten kan flyttas. Den byggnadsanknutna konsten är mer eller mindre stationär och därför gestaltad att ingå i sitt speciella sammanhang.

En bild- och formkonstnär skapar ett verk med uttryck, originalitet och verkshöjd. Men vem är konstnär, och hur definieras detta begrepp? Några utredningar pekar på fyra grundläggande kriterier som en utövare bör uppfylla för att rymmas under begreppet konstnär. Det första är att en konstnär måste visa kvalitet och verkshöjd i sitt skapande. Kvaliteten och verkshöjden avgörs förutom av konstnären själv, av omgivningen. Som nummer två gäller att hen bör ha en utbildning eller på annat sätt ha förvärvat motsvarande

kunskap. Den tredje grunden är att hen är professionellt etablerad och långsiktigt verksam inom sitt område. Som sista kriterium måste hen också definiera sig själv som konstnär och bör därför tillhöra en yrkesorganisation, till exempel KRO. Definitionen av konstnärsyrket varierar mellan olika myndigheter. Skattemyndighetens definition är strikt, liksom den juridiska: konstnär är den som yrkesmässigt och varaktigt i bild, form, ord eller ton producerar ett verk som enligt lag anses vara upphovsrättsskyddat, det vill säga besitter originalitet och verkshöjd.

Till bild- och formkonstens olika uttryck finns flera samtida och gränsöverskridande former. Definitioner blir i detta sammanhang mer problematiska, då verket ofta avser att provocera eller att spränga gränser. Där finns performances, vanligen en visuell upplevelse där publik och verk ofta interagerar, spännvidden är stor. Evenemanget dokumenteras vanligen på olika sätt. Konceptuell konst bygger på en idé, ett koncept som sällan tar hänsyn till vare sig material eller teknik. Ofta utlöser aktioner ett ifrågasättande eller förstärkande av samhällsdimensioner. I framtiden, så också nu, kan gränserna suddas ut än mer och förflyttas mot att arkitekten och konstnären går in i analys och samverkan med civilsamhället.

Form och formgivare

Begreppet formgivning är relativt nytt och kan anses vara det handgripliga forandet av en produkt där det krävs tydlig materialkunskap. Tidigare sade man vanligen konstslöjd. Konstnärskommittén är praktisk i sin definition av formkonstnärer och förklarar att de är verksamma inom konsthantverk, mode, design och arkitektur. Formgivning är främst baserad på material och/eller teknik. En viktig nutida aspekt är hållbarhet i ett ekologiskt perspektiv, då god formgivning oftast har lång levnadstid och är eftertraktade objekt. Formgivning kan ibland också användas synonymt med begreppet design.

Design och designer

Design är ett relativt nytt begrepp som omfattar en mängd olika områden till exempel grafisk design, industridesign eller produktdesign. Kortfattat går design att beskrivas som en konstnärlig formgivning av mer eller mindre industriproducerade bruksföremål, eller en grafisk utformning av massproducerade tryckta eller digitala alster

(dataspel). Massproduktion kan vara en identitetsmarkör. Design används därför att profilera och skapa identiteter. Den blir därmed ett verktyg för att bygga varumärken eller igenkänningssignaler. Begreppet industridesign är ännu mer mångtydigt. Det kan beskrivas som en industriellt anpassad produktion av bruksföremål. Design ligger liksom arkitektur närmare näringslivet och anses därför sällan vara i behov av speciella stödinsatser. Med produktdesign avses vanligen en beställning av en speciellt och konstnärligt utformad vara för massproduktion. Själva ordet design är av engelskt ursprung och kommer in i svenskt språkbruk under 1940-talet som en beskrivning av ett formgivet och industriellt (mass-)producerat föremål. Ett starkt växande område inom design finns i den digitala sektorn, med grafisk design av dataspel, hemsidor, grafiska presentationer etc. Inom forskarvärlden används begreppet *design* som ett sätt att formge en vetenskaplig undersökning eller rapport.

Konsthantverk och konsthantverkare

Konsthantverk kan enklast beskrivas som en konstnärlig, småskalig, vanligen hantverksmässig framställning av bruks- och prydnadsföremål. Det är en kreativ produktion som förutsätter mycket goda material- och teknikkunskaper. Begreppet är relativt nytt och har utvecklats som en egen yrkesidentitet först under slutet av 1900-talet. Tidigare benämnde man konsthantverk som *konstindustri* eller *slöjd*. Inom konsthantverk och hemslöjd rymms *Sámi duodji*, samiskt hantverk, smycken, redskap och textilier. Gränsen mellan konst och konsthantverk har successivt suddats ut och kan i framtiden tänkas försvinna helt. Sålunda finns det både konceptuellt konsthantverk och performances inom området. Skatteverket har med en strikt gränsdragning som delat konsthantverket i två halvor. I momsdragstiftningen är det föremålets praktiska bruk som är avgörande, inte kvalitet, uttryck eller verkshöjd. Detta till förfång för konsthantverkare vars föremål kan brukas praktiskt och därför till skillnad från konst momsbeskattas fullt ut.

Slöjd och slöjdare

Under självhushållets tid fanns en småskalig, relativt konstnärlig produktion av alster avsedda för det egna hushållet men också till avsalu. I dag är hemslöjd ett begrepp främst inom textil, trä och metall. Begreppen mjuk- och hårdslöjd används

Det tysta samtalet, konstperformance 2019, Falu lasarett, Mourad Kouris

också. Hemslöjd är lokalproducerad form och kan därför lätt sorteras in under begreppet bild och form. Ungas introduktion till form och design genom slöjd har visat sig fungera utomordentligt bra. Att producera med sina egna händer ligger i linje med deras önskemål. Slöjden har stor betydelse för regional identitet, det immateriella hantverkskunnandet och kulturarvet i dess helhet.

Hantverk och hantverkare

Hantverk är ett produktionssätt som utföres för hand vanligtvis utan maskiner. Verksamheten kräver stor handskicklighet och materialkännedom. En hantverkare kan vara alltifrån en elektriker, rörmokare, snickare, perukmakare till modist. Vid restaurering, underhåll och bevarandet av byggnader eller miljöer krävs skickliga hantverkare som behärskar hantverkets processer inom skilda områden. Också för att gestalta en miljö på ett ändamålsenligt och hållbart sätt krävs ett kunnigt hantverk. I framtiden kan en brist på hantverkare inom vissa områden skönjas. Få utbildningar, låg ersättning och ringa kontinuitet vid kunskapsöverföringen är ett stort problem.

Kulturmiljö

I vår omgivning finns många av människan gestaltade miljöer som på ett tydligt eller märkligt sätt beskriver ett förhållningssätt till konst och kultur. Vissa miljöer har i sitt uttryck konserverat en tidsepok, vare sig den beskriver ett fornminne, en stadsdel eller en kyrkogård. En kulturmiljö kan därför utgöra ett minnesmärke över det förflutna och måste därför omhändertas med respekt. Ofta skyddar lagen vissa miljöer men ibland krävs en ny gestaltning, (till exempel vid om- eller tillbyggnad). Ett världsarv är en miljö, där nytt och gammalt måste samsas. I dag talar man också om ett kulturarv bestående av en immateriell kulturmiljö med minnen, traditioner, föreställningar, berättelser, handens kunskap och musik. Riksinressen för kulturmiljövården enligt miljöbalken ska avspegla landets historia. Kulturmiljövårdens intressen pekats ut av Riksantikvarieämbetet i en process där länsstyrelse och kommun är delaktiga.

Det tysta samtalet, konstperformance 2019, Falu lasarett, Mourad Kouris

Workshop för yrkesverksamma inom designbranschen med Omforma, Formveckan i Dalarna 2019

ANSVAR FÖR OCH STÖD TILL BILD- OCH FORMKONST

Ansvar för statligt och kommunalt stöd till bild- och formkonst har växt fram långsamt och utvecklats främst under 1900-talet. Förmodligen har det sitt ursprung i 1700-talets nationella politik. Då bildades med kungamaktens beskydd flera olika akademier som kunde fördela både stipendier och pensioner till förtjänta konst- eller kulturskapare. Fortfarande är det så att staten är den aktör som tar ansvar och kan stödja en enskild konstnär genom i huvudsak Konstnärsnämnden och Bildkonstnärnsfonden – allt på armlängds avstånd. Regionala och lokala offentliga aktörer (region/kommun) ger inte annat stöd än hedersbetygelser såsom kulturpris och kulturstipendier. Däremot bör region och kommun ansvara för ett visst strukturellt stöd i form av föreningsstöd, hyresstöd eller olika former av ateljéstöd.

NATIONELLT ANSVAR

Riksdag och regering, utskott och departement

Riksdagen är Sveriges högsta beslutande organ. Det praktiska arbetet sker där genom utskott. Riksdagens kulturutskott (KrU) bereder regeringens ärenden, avger råd och behandlar regeringens propositioner innan riksdagsbeslut. Regeringen utser ett statsråd, en kulturminister som är chef för Kulturdepartementet där alla ärenden inom området bereds och handläggs av sakkunniga. Det dagliga arbetet leds där av en statssekreterare. Till den politiska ledningen hör också en pressekreterare och politiskt sakkunniga inom området. Dessa byts ut vid ett regeringsskifte till skillnad mot övrig sakkunnig personal. Departementet är indelat i fem sakenheter där bild

och form faller under enheten för konstarterna. Departementet utarbetar bland annat budgetförslag utifrån propositioner och andra ställningstaganden. Dessutom formulerar man årligen regleringsbrev med uppdrag till olika myndigheter. Inom området konst, design och arkitektur (konstarterna) distribuerar sedan Kulturrådet och Konstnärsnämnden de politiskt beslutade medlen.

Kulturråd

1975 inrättades Statens kulturråd, (KUR), med uppgift att utanför politiken fördela statens stöd till regionernas kulturinstitutioner och andra regionala projekt. KUR var en följd av 1974 års kulturpolitiska beslut. Kulturrådet får årligen ett regleringsbrev av regeringen där uppdraget formuleras. I övrigt står KUR helt fritt i förhållande

till regering och politik. Regeringen tillsätter generaldirektör och rådets styrelse på sakkunnigmandat. Under styrelsen finns arbetsgrupper och ett tiotal referensgrupper med ledamöter från det fria kulturlivet som bedömer ansökningar och lämnar förslag till bidrag och ersättningar. Totalt fördelade KUR 2,3 miljarder kronor (2017) varav kultursamverkansmodellen fick 1,4 miljarder kronor. Utfallet för Dalarnas del var 179 kronor per invånare, vilket ligger under rikets genomsnitt som var 195 kronor per invånare.

Konstnärsnämnden och Bildkonstnärsfonden

Som en följd av Kulturrådets tillkomst inrättades Konstnärsnämnden. Nämnden är en statlig förvaltningsmyndighet under Kulturdepartementet. Ledamöter tillsätts av regeringen, delvis på förslag av konstnärorganisationer. Konstnärsnämnden ska förverkliga och administrera de kulturpolitiska målen riksdag och regering satt upp. Konstnärsnämnden ska således verka för konstnärernas möjligheter att vidareutveckla sina verksamheter. Detta sker genom att nämnden informerar om, lyfter och utreder konstnärsfrågor, ger ekonomisk ersättning i form av arbetsbidrag och stipendier och ger möjligheter till internationellt kulturutbyte. Ersättningen till bild- och formkonstnärer sker genom Bildkonstnärsfonden i form av stipendier, arbetsbidrag eller projektstöd. Fondens styrelse består av ledamöter verksamma inom professionen. Bildkonstnärsfonden slussar också statens individuella visningsersättning (IV) vidare till rättighetsinnehavarnas organisation Bildupphovsrätt Sverige (BUS) som fördelar medlen.

Kulturbryggan

Kulturbryggan är ett alternativ och komplement till andra offentliga bidragsgivare som har i uppdrag att främja förnyelse och utveckling inom kulturområdet. Verksamheten påbörjades 2011 med fyra utlysningar årligen. Kulturbryggan delar ut projektbidrag och strukturbidrag för etablering av fysiska platser, resurscentra, verkstäder etc. Verksamheten finns som ett särskilt beslutande organ under Konstnärsnämnden. Ledamöter utses av Konstnärsnämndens styrelse.

MU-avtalet

År 2009 tecknade staten och Konstnärernas riksorganisation, Sveriges konsthantverkare och

industriformgivare, Svenska Fotografers förbund och Svenska Tecknare det så kallade MU-avtalet (medverkans- och utställningsersättningsavtal). MU-avtalet bestämmer en ekonomisk ersättning till konstnärer, för att visa verk som är i konstnärens ägo. MU bestämmer också att ett enskilt avtal ska tecknas mellan arrangör och konstnär för konstnärens insatser och kostnader i anslutning till en utställning. MU-avtalet gäller för alla statliga institutioner och är i princip vägledande för de utställningsarrangörer som mottar offentligt stöd. I avtalet som reviderades 2014 finns tariffer som beräknar ersättningen utifrån utställningslokal, hur länge utställningen pågår och hur många konstnärer som medverkar i en utställning. Det anges också en minimiersättning som ska betalas ut oavsett hur länge en utställning pågår. Statens kulturråd slussar bidrag till utställningsverksamheter som är anslutna till MU-avtalet (bland annat genom Sveriges Konstföreningar och Konstfrämjandet).

Boverket

Boverket tillkom genom en sammanläggning av Staten planverk och Byggnadsstyrelsen år 1988. Boverket är en statlig förvaltningsmyndighet med ett övergripande ansvar för samhällsplanering, stadsplanering, byggande och boende. Verket sorterar under Socialdepartementet och producerar både regelverk och handböcker med riktlinjer för stadsplanering och byggande. Regeringen gav i början av 2017 Boverket i uppdrag att ta fram underlag till en nationell arkitekturpolicy, underlaget presenterades efter knappt ett år i Boverkets rapport 2017:12 Underlag till nationell arkitekturpolicy. Boverket har ett övergripande ansvar för att informera om och stödja konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer. Bidrag till speciella anpassningar vid nybyggnationer kan sökas hos Boverket.

Boverket har fått i uppdrag av regeringen att samordna det nationella arbetet med arkitektur och gestaltad livsmiljö. Bakgrunden är den nya politiken för arkitektur, form och design som riksdagen har beslutat om och som ger en unik möjlighet att förbättra samhället med arkitektur, form och design som verktyg. Uppdraget innebär att Boverket ska öka kompetensen, inspirera och driva på utvecklingen för att offentliga och privata aktörer ska höja kvaliteten i det som byggs och skapa goda livsmiljöer. Boverket ska

också vägleda landsting, kommuner och privata aktörer för att skapa en god gestaltning av vårdens respektive skolors och förskolors fysiska miljö. Till Boverket hör också den år 2018 nyinrättade tjänsten som riksarkitekt. Tjänsten är ett resultat av propositionen Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110) Riksarkitekten är en inspiratör, motivatör och facilitator och direkt underställd Boverkets generaldirektör. Boverkets regeringsuppdrag är uppdelat i åtta uppdragsområden:

1. samordna statliga myndigheters insatser
2. följa utvecklingen och ge stöd till ArkDes
3. stödja länsarkitekterna
4. vägleda kommuner och landsting
5. följa och sprida rättsutvecklingen
6. främja kvalitet i offentliga inköp och offentlig upphandling
7. utveckla vårdens miljöer
8. utveckla skolors och förskolors miljöer.

Nationalmuseum

Nationalmuseum är Sveriges största konst- och designmuseum. Det är också en statlig myndighet som sorterar under Kulturdepartementet. Uppdraget är att främja konsten, konstintresset och konstvetenskapen. Som myndighet övervakar man också den svenska äldre konsten och konsthantverket genom att utfärda eller avslå exporttillstånd på konstföremål.

ArkDes

ArkDes riktiga namn är Statens centrum för arkitektur och design. Det är en egen myndighet under Kulturdepartementet. ArkDes är ett kunskapscentrum och en arena för forskning, debatt och diskussion om arkitektur och design – gårdagens, nutidens och framtidens. Till sin hjälp har man ett omfattande bibliotek och en stor samling med ungefär fyra miljoner objekt, främst modeller, ritningar och skisser. Forskningsmedel erhålls från departementet och genom egna ansökningar och samarbeten. Man ingår i flera internationella nätverk och projekt. ArkDes började som ett arkitektmuseum skapat 1962 av Sveriges Arkitekter SAR och deras samlingar. 1978 blev museet statligt och Kulturdepartementet övertog ansvaret som utökas till att också

handla om design. Fortfarande använder ArkDes delar av Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design (prop. 1997/98:117) i sitt program.

REGIONALT ANSVAR Region Dalarna

Landstinget Dalarna ombildades vid årsskiftet 2018/19 till Region Dalarna. Hela landstingets kulturverksamhet utan förändring flyttades över vid regionsbildningen. I det ansvar som samverkansmodellen innebär ingår en främjanderoll som regionen har att förvalta. Den handlar om att informera och knyta samman, ofta utifrån ett bildningsperspektiv. Målgruppen är både vanliga medborgare och professionella konstnärer. Region Dalarna är som tidigare nämnts Dalarnas största konstinköpare. Dessutom förvaltar regionen Dalarnas största konstsamling; i stort sett omfattar samlingen verk från hela förra seklet fram till nutid. Antalet verk i form av så kallad lös konst torde uppgå till närmare 20 000. Dessa finns spridda över de cirka 383 500 kvadratmeter lokaler som regionen äger plus de 167 300 kvadratmeter inhyrda lokaler (januari 2019). Konsten ingår som en tillgång i regionens balansräkning (ett fiktivt värde) och kräver för sin förvaltning, vård och omsorg som belastar regionens resultaträkning (en reell kostnad). Regionen äger också ansvar för den byggnadsanknutna konsten och att gestaltade miljöer inte förstörs eller förvanskas. Alla konstverk bör också beaktas ur ett ideellt upphovsrättsligt perspektiv vilket innebär att vid exponering av verken bör det i möjligaste mån informeras om upphovsmannen. All konst ute i regionens verksamhet registreras sedan 2017 som ett lån från Bild och form Dalarna och en inventering ska ske av låntagaren årligen, med återrapportering.

POLITISKA NIVÅER OCH ANSVAR I REGION DALARNA

Kultur- och bildningsnämnden

Det övergripande ansvaret för miljögestaltning av regionens lokaler är politiskt och vilar på Region Dalarnas regionfullmäktige som efter äskanden och beredning beslutar om budgettilldelning med stöd av landstingsplanen 2018–2022. Nästa politiska ansvarsnivå för bild- och formkonst samt gestaltning är Region Dalarnas kultur- och

bildningsnämnd. Nämnden består av sju politiker och sju ersättare med mandatfördelning efter fullmäktiges beslut. Nämnden har ett politiskt ansvar för kulturfrågor på regional nivå inför beslut av Kulturrådet, regeringen och andra myndigheters beslut. De regionala tunga styrdokument som nämnden måste förhålla sig till är Dalastrategin – Dalarna 2020 och Region Dalarnas kultur- och bildningsplan 2019–2022. Planen föreslås till fullmäktige av nämnden. Statens regionala medel enligt samverkansmodellen fördelas enligt planen som godkänts av KUR efter det att överenskommelser träffats mellan nämnd och kommuner, och uppdragsöverenskommelser tecknats mellan institutioner och nämnden.

I det reglemente som är fastställt av regionfullmäktige och som nämnden har att rätta sig efter bestäms bland annat att: ”Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för den konstnärliga utsmyckningen av (landstingets) regionens lokaler. Nämnden ansvarar i samarbete med fastighetsnämnden för att 1 procent av den totala investeringen i samband med ny-, om- och tillbyggnation skall avsättas för konstnärlig utsmyckning”. Kultur- och bildningsnämnden fördelar också bidrag till organisationer, verksamheter och projekt inom kultur- och bildningsområdet. Dessutom utser man årligen en kulturpristagare och flera kulturstipendiater. Kultur- och bildningsnämnden har ett styrelseansvar för vissa skolors verksamheter efter de mål och regler som fastställts av statliga myndigheter. Uppfylls inte redovisade grundkrav kan nämnden ställas till ansvar av regionens revision.

I sin budget fördelar kultur- och bildningsnämnden medel och uppdrag till sin förvaltning som utför det praktiska arbetet efter beslutade program, mål och ekonomiska ramar. I alla dessa politiska steg gäller armlängds avstånd, med mål och budget. Förvaltningen bestämmer därför på vilket sätt verkställighet ska ske efter den gällande kultur- och bildningsplanen.

Kultur- och bildningsförvaltningen

Kultur- och bildningsförvaltningen leds av en kultur- och bildningschef som till sitt förfogande har ett kansli med administrativ chef, nämndsekreterare, ekonom och strateger inom olika horisontella områden. Olika verksamhetsområden under kultur- och bildningsförvaltningen såsom Bild och form Dalarna, Film i Dalarna, Länsbibliotek Dalarna och Mentalvårdsmuseet har

egna chefer/föreståndare. De tre folkhögskolorna Fornby, Mora och Malung samt Musikkonservatoriet har egna rektorer.

Under kultur- och bildningsförvaltningen fanns tidigare enheten för scen, dans och konst där konsten sedan årsskiftet 2019 brutits loss och bildat Bild och form Dalarna. Bild och form Dalarna har två uppdrag: dels att främja bild- och formkonst med uppgiften att knyta samman, bereda och stötta infrastruktur inom bild- och formkonsten och dess utövare genom konstkon-sulenter, dels att gestalta regionens lokaler. Det är Bild och form Dalarna som tillsammans med andra aktörer som fastighetsnämnden och Regionfastigheter praktiskt genomför gestaltningen av landstingets miljöer. Bild och form Dalarna köper också in konst till regionen och förvaltar regionens konstsamling. Bild och form Dalarnas verksamhet och uppdrag kommer att utförligare redogöras för i ett kommande kapitel.

Rådet för fria kulturskapare

I samband med att landstinget gick in i samverkansmodellen skapades på ett initiativ från KLYS Rådet för fria kulturskapare. Rådet skall vara en part representerande de fria kulturskaparna inom ord, ton, bild/form och scen/film vid framtagandet av kulturplaner. Rådet träffas ungefär fyra gånger per år och är rådgivande. Rådet drivs av regionens kulturstrateg och består i dag av tio personer som representerar olika konstområden.

Fastighetsnämnden

Fastighetsnämnden är en politiskt tillsatt nämnd som har till uppgift att ansvara för Region Dalarnas fastighetsbestånd och dess förvaltning. Det är fastighetsnämnden som beslutar om byggnationer, underhåll och renoveringar. Tillsammans med kultur- och bildningsnämnden tar fastighetsnämnden beslut om enprocentsregelns tillämpning.

Enprocentsregeln

Som tidigare nämnts beslutade staten redan 1937 om att för egen del rekommendera enprocentsregeln genom Statens konstråd. Landstinget Dalarna beslutade 1969 att regeln skulle gälla vid nybyggnation av landstingets fastigheter. Regeln är från början en rekommendation och det står regioner och kommuner fritt att fatta egna beslut. En del verksamheter avsätter i stället en procent av sin investeringsbudget till konstnärlig

gestaltning oavsett om det är ny- eller ombyggnation. Processen löper numera relativt smidigt i flera regioner. I Landstinget Dalarna har av oklar anledning beslutet om enprocentsregeln från 1969 periodvis glömts bort eller inte tillämpats. Vissa om- och tillbyggnader ansågs inte falla under regelns tillämpning. Det administrativa – och i hög grad även det språkliga – avståndet mellan byggherre och konsten var dessutom stort.

År 2013 gav Konstnärsnämnden ut en rapport om enprocentsregeln med titeln Ingen regel utan undantag och där konstaterades att 77 procent av landstingen och 45 procent av kommunerna följde denna regel år 2012, vilket ändå uppfattades som en framgång. Ett misslyckande var dock att få av de statliga bolagen följde regeln (2012).

Regionfastigheter

Regionfastigheter Dalarna är den enhet som praktiskt handhar, planerar, bygger, underhåller och ansvarar för regionens fastighetsbestånd under fastighetsnämnden. Uppdraget är att tillhandahålla fastigheter och service till regionens hälso- och sjukvård baserad på en hållbar samhällsutveckling. Regionfastigheter har en nyckelposition vid om-, till- eller nybyggnation inom regionen där gestaltad miljö också ingår. Samverkan med Bild och form Dalarna är omfattande. Om-, ny- och tillbyggnadsprojekt pågår hela tiden, över hela länet och flera projekt drivs samtidigt sida vid sida. Den praktiska processen beskrivs och diskuteras i kommande kapitel. Regionfastigheter och Bild och form Dalarna ingår sedan januari 2019 i nätverk med Boverket – utveckla vårdens miljöer.

ANDRA REGIONALA AKTÖRER OCH PARTER MED ANSVAR

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen Dalarna är en statlig myndighet och regeringens företrädare i länet. Den främsta uppgiften är att se till att de mål och riktlinjer som regeringen slagit fast följs och tillämpas. Länsstyrelsen ska samordna samhällsintressen och statliga myndigheters insatser inom flera områden. Kulturen i Dalarna är främst berörd av länsstyrelsens uppgifter inom regional tillväxt, hållbar samhällsplanering och kulturmiljö. I samband med att riksdagen antog propositionen Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110) utökades länsstyrelsens

ansvar för miljögestaltning. Länsstyrelsen Dalarna är ett av 13 län i landet som har en länsarkitekt och ingår i ett nätverk med Boverkets riksarkitekt som ledare.

Arkitekturrådet Dalarna – gestaltning, form och design

Rådet består av representanter från Länsstyrelsen Dalarna, Region Dalarna, Dalarnas kommuner, Högskolan Dalarna, Svensk Form Dalarna, läns-museet och Byggdialog Dalarna. Dessutom ingår ett antal adjungerade ledamöter, baserat på engagemang, personliga egenskaper eller meriter inom området. Länsstyrelsen, regionen och Byggdialog utgör styrgrupp som bestämmer inriktning och aktiviteter. Rådet har funnits sedan början av 2000-talet. Arkitekturrådet vill ”höja värdet i länet gällande arkitektur, gestaltning, form och design.” Rådet ska fungera som ett forum för idéer och diskussioner och uppdraget är:

- att ge råd och stöd till kommunerna (länsstyrelsen ansvarig)
- att agera så att arkitektur, gestaltning, form och design lyfts (regionen ansvarig)
- att uppmärksamma byggbranschen på arkitektur, gestaltning, form och design i den bebyggda miljön. Byggdialog Dalarna används som kanal och kommer inom 2019 att ingå i styrgruppen tillsammans med länsstyrelsen och Region Dalarna.

2016 skapade kultur- och bildningsförvaltningen tillsammans med rådet Projekt Arkitektur – Form – Design med stöd från KUR. Projektet skall föreslå en organisatorisk hemvist, skapa nätverk, bygga samverkan samt utveckla publika arenor för dessa frågor. En anledning var statens nya arkitekturpolitik utformad i propositionen Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110).

Dalarnas museum

Stiftelsen Dalarnas museum (DM) bildades 1976 av Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund (DFHF) som bidrog med sina samlingar mot att Landstinget Dalarna tog ansvar för den framtida driften. Redan 1892 öppnades Dala fornsal för publik och hade redan då ett årligt bidrag från Stora Kopparbergs läns landsting. Museet är i dag sammanbyggt med Faluns konsthall där flera temporära bild- och formutställningar av samtidskonst har visats.

Föreläsning med Omforma, Formveckan i Dalarna 2019

Dalarnas museum förvaltar en stor samling grafik av bland annat Axel Fridell och Falugrafikerna. Det var från början en donation i samband med planeringen av den nya museibygnaden (1962). Museet bidrar med kompetens vid inköp och förvaltning av konst och kulturhistoriska föremål till två stiftelser: Ragnar och Birgit Åhléns stiftelse för konst i Dalarna och Dalarnas försäkringsbolags kulturstiftelse. Flera dalakonstnärer har donerat sin kvarlåtenskap till museet. Musikern, kompositören och ABBAs skapare, Benny Andersson, donerade en hel utställning av konstnären Peter Johansson. Tidigare arbetade en konstintendent i museet. Tjänsten delades med Falu kommun och hade tillkommit vid en europeisk satsning på grafik – en grafiktriennial. Samarbetet är i dag avslutat.

Museet har i dag inget regionalt ansvar för bild- och formkonst men är ett av de stora

museerna i landet som samlar och visar folkkonst. Det innebär att museet inte påtar sig rollen som ett galleri för samtidskonst. Samlingarna av dalmåleri, dalahästar, dräkter, folkmusik och textilier är helt unika. Dalarnas museum ingår i samverkansmodellen och har där en uppdragsöverenskommelse med Region Dalarna.

På museet arbetar ett antal arkeologer och byggnadsantikvarier med att bevara och undersöka kulturmiljön. De gör utgrävningar och inventeringar vanligen på uppdrag och kan agera som konsulter och kontrollanter vid ny-, till- och ombyggnader i känsliga miljöer. Man samlar också kunskap om Dalarnas moderna byggnadskultur. Museet har genom regionens försorg fått tillgång till nya och anpassade magasin strax söder om Falun. En del av museets verksamhet, bland annat uppdragsverksamhet med byggnadsinventering och arkeologi samt

samlingsförvaltning kommer att flytta dit. I samband med flytten av samlingarna rengörs, registreras och fotograferas objekten. Fastigheten ligger granne med Arkivcentrum vilket i framtiden kan leda till ett fruktbart samarbete.

Dalarnas hemslöjdsförbund

Dalarna har en lång tradition av hemslöjd både för eget bruk och avsalu. Dalfolket gjorde långa vandringar för att sälja olika produkter. Hemslöjden är till del en näring och den kom därför att fram till våra dagar sortera under Näringsdepartementet. Den textila traditionen är stor i Dalarna och dräktbruket är levande. Den täljda dalahästen har sedan 1930-talet varit en nationell symbol och en identitetsmarkör. Dalarnas hemslöjdsförbund bildades 1937 och samlar i dag 20 lokala föreningar och butiker.

Förbundet arbetar med att utveckla Dalarnas slöjdtraditioner både inom en konstnärlig ram men också inom området kulturella och kreativa näringar (KKN).

Förbundet är huvudman för två konsulenter, en för textil- och en för hårdslöjd. De arbetar brett och mångsidigt både som rådgivare, kursgivare, informatörer och administratörer och inte minst med barn och unga. Hemslöjdsförbundet ingår i samverkansmodellen och har ett uppdragsavtal med Region Dalarna där förbundet särskilt skall värna det immateriella kulturarvet.

Byggdialog Dalarna

Byggdialog Dalarna är en ideell förening för bygg- och fastighetsbranschen i Dalarna. Uppdraget är

att stärka hållbart byggande. Byggdialog sammanför akademien, näringslivet och offentligheten och är knutet till Arkitekturrådet i Dalarna. Byggdialog Dalarna representerar hela kedjan från beställare, konsulter, entreprenörer till leverantörer i byggbranschen.

Byggdialog Dalarnas uppdrag är att stötta och utveckla byggbranschen mot ett mer kvalitativt, effektivt och hållbart samhällsbyggande. Klustret är en stark aktör i det regionala utvecklingsarbetet och har ett nära samarbete med kommuner och flera regionala aktörer som till exempel Högskolan Dalarna, Region Dalarna och Länsstyrelsen Dalarna.

Kommunalt ansvar på lokalnivå

I stort sett alla 15 kommuner i regionen tar ett eget kulturpolitiskt ansvar även om omfattningen varierar stort. Förenings- och studieförbundsbidrag distribueras, några ger också hyresstöd till föreningsdrivna ateljéer. Många kommuner har kulturskolor med konstbildning för barn och unga. Skapande skola och kulturbussverksamheten har inneburit ett visst kulturellt lyft framför allt för barn och unga samtidigt som verksamheten är beroende av rätt person. De flesta kommuner ger också möjlighet till utställningar vanligtvis i kommunbiblioteket eller i några fall egna kulturhus med välutrustade konsthallar. Ludvika, Borlänge och Falu kommun ingår sedan 2018 i Statens konstråds nätverksgrupp Kunskapsnav ihop med Bild och form Dalarna för att förstärka kunskapen kring hantering av enprocentsregeln.

Workshop för yrkesverksamma inom designbranschen med Omforma, Formveckan i Dalarna 2019

IDÉBURNA AKTÖRER PÅ DEN NATIONELLA OCH REGIONALA ARENAN

Bild- och formkonstnärer utgör större delen av kulturskaparna i Dalarna. Det är dock vanskligt att uppskatta antalet professionella utövare i regionen. Enligt Bildkonstnärnsfondens undersökning 2014 var antalet verk samma inom bild och form i Dalarna 185 personer – då räknades även fotografer och tecknare in i summan. Musikerområdet kommer strax efter med 172 personer. Antalet bild- och formkonstnärer i länet torde också ha ökat en del sedan 2014.

Bild- och formkonstnärernas idéburna organisationer kan i stort indelas i två kategorier: dels de som bevakar kulturskaparnas intressen, såsom avtal, upphovsrätt och andra villkor, dels de organisationer som på olika sätt främjar, förmedlar arbete eller försäljning av bild- och formalster, ofta så kallade centrumbildningar.

INTRESSEORGANISATIONER

Konstnärer inom bild- och formområdet kom tidigt att organisera sig för att utforma gemensamma angelägenheter, såsom umgänge och en större social trygghet. Konstnärsklubben bildades redan 1856 och hade förutom kollegial samvaro en stor social trygghetsfunktion: först en lånekassa, senare en sjuk- och understöds-kassa och på 1930-talet bildades konstnärernas hjälpfond som fortfarande existerar. Konstnärsförbundet bildades 1886 som en radikal och stark reaktion mot den dåtida utbildningen vid Kungliga konstakademien. Svenska Konstnärers Förening bildades 1890 och driver sedan 1899 Konstnärshuset med utställningar, möteslokaler och olika aktiviteter. År 1975 bildades Svenska Konstnärsförbundet (SK). Förbundet är en intresseorganisation för bild- och formkonstnärer och ger ut tidskriften Bildkonstnären. Nordiska Konstnäralliansen (KFA), är också en facklig intresseorganisation

som bildades 2002. KFA som har sitt säte i Göteborg vill reorganisera och förändra delar av det statliga konstnärstötet, framför allt den del som slussas genom Bildkonstnärnsfonden.

KRO

Konstnärernas riksorganisation (KRO), är i dag konstnärernas största fackliga organisation med cirka 3 300 medlemmar. KRO bildades som ett refererande stöd i samband med att staten 1937 beslutat om att införa enprocentsregeln och att bilda Statens konstråd. KRO har till uppgift att påverka förutsättningar och villkor för konsten och konstnären. Organisationen fungerar därför som en stark facklig förhandlingspart för sina medlemmar gentemot stat, region och kommun. Man har bland annat slutit ramavtal angående utställningar, visningsersättning, upphovsrätt och upphovsersättningar (MU och BUS). Genom att bistå med kvalificerad kompetens

kan KRO tillgodose sina medlemmars juridiska och ekonomiska intressen. För att bli medlem skall sökanden vara utbildad och dokumenterat verksam som konstnär. Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF) bildades 1961 och gick 2008 samman med KRO då verksamheter och mål var lika.

KLYS

Samlandet av nationella intressen för hela den svenska konstnärskåren har sedan 1959 varit målet för paraplyorganisationen Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS). Totalt organiserar KLYS omkring 30 000 yrkesutövande konstnärer, fördelade på 14 medlemsorganisationer eller förbund. Författare och musiker är de största, men även konstnärer, tecknare och fotografer har ett avsevärt inflytande. KLYS tillvaratar upphovsrättsinnehavares intressen inom en stor mängd områden. Organisationen träffar regelbundet ministrar, riksdagsmän och departement för omfattande och framåtsyftande diskussioner. Som remissinstans inom kulturområdet anses KLYS ha stor tyngd. Man kan konstatera att KLYS genom dessa samarbeten har spelat en central roll i utformningen av den svenska kultur- och konstnärspolitikerna under de senaste decennierna.

Bildupphovsrätt BUS

Bildupphovsrätt Sverige (BUS) bildades 1989 för att till konstnärer förmedla upphovsrättsliga intäkter på ungefär samma sätt som STIM gör inom musikområdet. Bildupphovsrätt består, förutom av de 8 809 individmedlemmarna (2017), av sex medlemsorganisationers medlemmar: Bildleverantörernas förening (BLF), Konstnärernas Riksorganisation, (KRO), Svenska Journalistförbundet, Svenska Fotografers Förbund (SFF), Svenska Konstnärsförbundet (SK), samt Svenska Tecknare. BUS företräder nära 100 000 upphovsrättsinnehavare över hela Europa. Under 2017 inflöt 87 miljoner kronor att distribuera till BUS medlemmar. Av denna summa fördelar sig 4,0 miljoner på reproduktionsersättning, 11,2 miljoner på kopieringsersättning, 6,6 miljoner på tv och audiovisuella ersättningar, 13,8 miljoner på följerätt (vidareförsäljningsavgift), 41,6 miljoner på individuell visningsersättning (IV) och IR-medel från andra upphovsorganisationer med 9,8 miljoner. För att administrera verksamheten

görs ett kostnadsavdrag (som beslutas av årsmötet) på fördelade pengar. 2017 var detta avdrag 18 procent. BUS fördelade 2018, 769 593 kronor i IV-ersättning till 59 konstnärer i Dalarna, en avsevärd höjning från föregående år.

Andra sammanslutningar

Det finns många större eller mindre föreningar och sällskap med uppgiften att tillvarata olika intressen inom bild- och formområdet. En del har karaktären av yrkes- eller främjandeföreningar som till exempel Grafittifrämjandet eller Konstkonsulenterna i Sverige. En del har karaktären av sällskap eller vänföreningar som Grafiska Sällskapet. Några är egna stiftelser som förvaltar kvarlåtenskapen av en särskild konstnär. Som exempel i Dalarna kan anges Johan Ahlbäckstiftelsen i Smedjebacken, stiftelsen Mörksuggefonden (Verner Molin) i Rättvik, Wallénstiftelsen i Leksand och Arvid Backlundgården i Falun. Gemensamt för dessa verksamheter är att de vill sprida kunskap om sina respektive konstnärer.

FÖRMEDLANDE OCH FRÄMJANDE ORGANISATIONER

Centrumbildningar

Under 1900-talets sista decennier formades ett antal centrumbildningar över hela kulturområdet. Deras uppgift är att samla, informera om och förmedla arbeten för olika konstnärskategorier – kunskapen skall samlas i ett centrum som är synligt och lätt att vända sig till. De flesta centrumbildningar är rikstäckande och indelade i regioner.

KC

Konstnärscentrum (KC) bildades 1969 och har som ändamål att tillvarata de yrkesverksamma konstnärernas arbetsmarknadsintressen – till skillnad från KRO som tillvaratar fackliga intressen. KC vill vara den förmedlande länken mellan de aktiva form- och bildkonstnärerna och deras arbetsmarknad och publik. Man vänder sig till både den privata och offentliga sektorn och arbetar med att förmedla uppdrag och att utveckla kontakter och relationer med Arbetsförmedlingen och andra myndigheter. Verksamheten bygger i stort på de regionala indelningarna nord, mitt, väst, öst och syd, där Dalarna tillhör KC mitt med sina 19 medlemmar.

Konsthantverkscentrum

Stiftelsen Konsthantverkscentrum bildades 1990 som ett komplement till KC på den tiden då skillnaden mellan konst och konsthantverk ansågs stor. Stiftelsen har till uppgift att ge råd, informera och skapa kontakter för yrkesverksamma konsthantverkare och slöjdare. I Skåne samarbetar man med hemslöjden. Med jämna mellanrum organiserar man jurybedömda utställningar under rubriken ”Utvalt”. Tidigt utvecklade man en nätbaserad försäljning där medlemmar kan delta med konsthantverk av hög klass. Organisationen har cirka 770 medlemmar och är ansluten till World Craft Council (WCC).

Iaspis

Iaspis är Konstnärsnämndens internationella program för verksamma yrkesutövare inom bildkonst, design, konsthantverk och arkitektur. Uppdraget är att utveckla internationella kontakter mellan yrkesutövare, institutioner, publik och marknaden. Formen är bland annat bidrag för internationellt utbyte, resebidrag och ett residensprogram. I Sverige finns för närvarande tolv residens för inbjudna konstnärer. Iaspis erbjuder också residens i utlandet för svenska konstnärer.

Arbetsförmedlingen Kultur Media

Af Kultur Media startade som ett sent svar på utredningen En översyn av arbetsmarknadspolitikerna och konstnärstrycket (SOU 1997:183). Arbetsförmedlingen tog successivt, fram till 2008, över Arbetsmarknadsstyrelsens (AMS) alla olika roller, inklusive kulturverksamheten. Af Kultur Media har en rikstäckande organisation där Dalarna tillhör det östra distriktet med regionkontor i Göteborg. Verksamheten förmedlar uppdrag och arbeten inom bild- och formområdet och har väldefinierade medlemskriterier. Som konstnär anmäler man sig som arbetssökande med meritlistor och bilder. Af Kultur Media har en stor bildbank med ungefär 25 000 bilder representerande 3 750 konstnärer.

KiD

Konst i Dalarna (KiD) är en intresseförening för konstnärer verksamma i Dalarna. Den bildades på initiativ av regionalavdelningarna av KRO och KIF år 1995. Syftet med föreningen är att verka regionalt för bild- och formkonsten samt skapa kontakter mellan region, kommuner och

konstnärer. I ett första digitalt projekt med statliga medel spreds tidigt information om konstnärskåren till alla länets kommuner. KiD bevakar den regionala kulturpolitiken på bild- och formområdet och fungerar därför som remissinstans, samtalspartner och arrangör. Under senare år har KiD anordnat den stora utställningen ”Jubilarens val” på olika platser i länet. Jubilarerna väljer ett konstverk på den KiD-producerade utställningen i stället för den traditionella klockan eller glasvasen. Medlem i föreningen kan den bli som är yrkesverksam bild- eller formkonstnär och uppfyller motsvarande kriterier som gäller vid inval till KRO/KIF. KiD har 112 medlemmar (2017) och torde därmed i stort organisera alla som är professionellt verksamma som bild- och formkonstnärer i länet.

Svensk Form

Svensk Form är världens äldsta designorganisation grundad redan 1845. Den ideella föreningen hette fram till 1976 Svenska Slöjdföreningen. Verksamheten är en kunskapsorganisation, en förmedlare och en opinionsbildare inom form-, design- och arkitekturområdet. Svensk Form initierar föredrag och debatter ofta genom artiklar i organisationens tidskrift FORM. Man har också regeringens uppdrag att stödja form-, design- och arkitekturområdet. Organisationen har cirka 3 500 medlemmar och är uppdelad på 13 regionala föreningar. Svensk Form Dalarna bedriver en mycket aktiv verksamhet med debatter och diskussioner där bland annat ett samarbete med regionens kultur- och bildningsförvaltning ingår. Sedan 2017 har dalasektionen varje år ordnat en formvecka med föredrag, debatter och visningar. Svensk Form Dalarna får stöd från regionen.

Konstfrämjandet

Konstfrämjandet startade redan 1947 av engagerade konstnärer som en motrörelse till den då nya ”hötorgskonsten” som börjat massproduceras. Verksamheten blev genast en engagerad rörelse för folkbildningen inom konsten. I dag är Konstfrämjandet en folkrörelse med många intresseorganisationer som medlemmar. Verksamheten bedrivs i olika regioner och Konstfrämjandet Dalarna ”arbetar med att tillgängliggöra samtidskonsten och stärka konstens och konstnärens roll i samhället”. Kulturrådets stöd till Konstfrämjandet var 4,15 miljoner kronor (2017)

Främjandet slussar bland annat MU-ersättningar till galleriers utställare. Ett omfattande samarbete med Galleri Se Konst (GSK) bedrivs i Falun.

Sveriges Konstföreningars riksförbund

Sveriges Konstföreningars riksförbund (SKR) är en ideell förening som bildades 1973 för att organisera Sveriges konstföreningar. Verksamheten är uppdelad på distrikt. SKR slussar på samma sätt som Konstfrämjandet MU-ersättningar till konstföreningarnas utställande konstnärer. Kulturrådets stöd till SKR var 8,34 miljoner kronor. I distriktet Dalarna finns i nuläget ingen verksamhet.

Nätbaserade verksamheter

På internet finns ett stort antal sidor som kan vara bild- och formkonstnärer till hjälp. En del är kommersiella som konstpool.se medan andra, som till exempel Kulturrådets hemsida och Konstnärsnämndens Konstnärsguide fungerar som en samhällstjänst gentemot konstnärer.

Konstpool.se fokuserar på att samla och distribuera upplysningar inom den svenska kultursektorn, framför allt inom bild och form. Där annonseras stipendieutlysningar, uppdrag och gestaltungsprojekt från både nationellt, regionalt och lokalt håll. För en konstnär kostar en årsprenumeration 250 kronor.

REGIONALA ARENOR

Kollektiva verksamheter, lokala aktörer

I Dalarna finns ett antal konstnärsdrivna kollektivverkstäder och ett konstnärsdrivet galleri. Alla åtnjuter någon form av offentligt stöd, oftast kommunala driftsbidrag men även olika projektstöd från regionen, Kulturrådet, Konstnärsnämnden eller andra organisationer som till exempel Konstfrämjandet. På så sätt är verksamheterna etablerade vanligen på privata ideella initiativ med kommunalt stöd och regional verksamhet. Trots det regionala perspektivet som verksamheterna har saknas regelbundet stöd från regionen.

Konstgrafiska verkstaden i Falun

Konstgrafiska verkstaden i Falun startades av ABF 1957 och drivs sedan 1973 som en kommunalt ägd verksamhet med en konstnärlig och till

en del administrativ föreståndare på heltid. Verksamheten har sitt ursprung i de berömda Falugrafikerna under 1900-talets första hälft. Den finns i dag i en nedlagd skola som helrenoverades och anpassades under 1990-talet. Verkstaden är granne med Carl Larssons etsarstuga i Östansfors. Utrustning finns för i stort sett alla konstgrafiska tekniker, även de digitala. Föreståndaren har alltid varit en professionell och aktiv konstnär som i hög grad satt sin prägel på verksamheten. Ett trettiotal konstnärer från hela länet utnyttjar verkstadens olika funktioner och är medlemmar i föreningen. Man bjuder in både inhemska och utländska gästkonstnärer.

Emaljverkstaden i Falun

Emaljverkstaden i Falun startades på initiativ av två konstnärer 1976 med stöd och uppmuntran från Sparbanken Dalarna. De beställde konstnärlig utsmyckning så att ugn och utrustning kunde inköpas. Med hjälp av stöd från Kulturrådet och Konstnärsnämnden har verksamheten successivt moderniserats framför allt angående arbetsmiljö. Många stora nationella och även internationella emaljarbeten och skulpturala verk för konstnärlig gestaltning har framställts i verkstaden. Verkstaden har i dag ett femtontal medlemmar och drivs med hyresstöd från Falu kommun. För att bli medlem måste man ha genomgått en kurs i emaljteknik. Verkstaden har sina lokaler i Gruvstugan vid Falu gruva.

Glasverkstaden i Dalarna

Glasverkstaden i Borlänge startades av en grupp Borlängekonstnärer för ungefär fem år sedan. Verksamheten som har hyresstöd från kommunen vill vara regional och arrangerar med jämna mellanrum kurser i glasfusing. Verkstaden drivs genom ideella insatser och samarbeten med studieförbund, skolor och andra. Man disponerar två ugnar för glasfusing.

Stentryckeriet i Vikmanshyttan

Stentryckeriet är en kommersiell verksamhet som startade redan 1945. Konstnärer från hela Sverige kommer dit för att utföra professionella litografiska tryck i begränsade upplagor. En utställningslokal finns på övre våningen. Verksamheten är självbärande och man kallar sig Sveriges enda industriella stentryckeri. Det är en kreativ och numera unik entreprenörsinriktning i en gammal bruksbygd.

Orsa grafiska verkstad

Orsa Grafik är en kollektivverkstad startad 2003 av konstkonsulent Jordi Arkö. Verkstaden med dess innehåll är av stort kulturhistoriskt värde.

ANODA

ANODA är ett gränsöverskridande projekt riktat mot unga genom kreativa noder i länet. Fokus är att synliggöra ungas röster och ge plats i det offentliga rummet – möten och att mötas genom konsten. Projektet initierades 2013 av enheten för scen, dans och konst vid landstingets kultur- och bildningsförvaltning med ett treårigt stöd från Kulturrådet. ANODA kan bäst beskrivas som en metod att bygga och utveckla kulturella aktivitetsplatser, noder ute i länet – där det finns potential i form av infrastruktur, vilja och kompetens. Därifrån kan man starta och sprida olika pilotprojekt. Genom etablerade nätverk mellan noderna kan kulturell verksamhet initieras, underlättas och spridas. Inom projektet ryms ANODA Dans och ANODA Ung konst, som emanerat från barnbildcentrum i Gagnef.

Avesta Art

Avesta Art har haft verksamhet sedan 1995 i den successivt iordningställda järnbrukshyttan vid Dalälven. Utställningshallarna utgörs av äldre industrimiljöer med stora volymer och höga takhöjder som anpassats med utjämnat golv och ljussättning. Hyttan med alla dess verk och ugnar byggdes under 1800-talet sista hälft och lades ner vid slutet av 1930-talet. Miljön förföll därefter ända fram till 1990-talet då den uppmärksammades och började iordningställas. Gestaltningen hämtar inspiration från mellersta Europa där nedlagda industrimiljöer fått bilda bakgrunder vid visning av samtidskonst i flera olika kulturprojekt. En del medel till iordningställandet kom från den nationella Bergslagssatsningen (2006–2016) som ville utveckla förutsättningarna för en hållbar förvaltning av det industriella kulturarvet i samarbete med kommuner. Den industriella miljön ställer stora krav på konstnärer men skapar också en dialog mellan samtidskonst och industriarvets starka och brutala uttryck. Avesta Art har genom åren utvecklats till en nationellt ansedd konstarena med internationellt rykte. Förutom årliga utställningar har Avesta Art även en samling av permanenta installationer och utställningar. Pedagogiska och folkbildande evenemang

och visningar för både vuxna, barn och ungdom arrangeras under sommarhalvåret. Viktigt är att Avesta Art ingår i samverkansmodellen och har ett regionalt uppdrag inom området samtidskonst i regionens kulturplan. Dessutom är man en samarbetspartner och en av noderna inom projektet ANODA.

BOMO

Borlänge Modern (BOMO) är en regional konsthall med fokus på samtida konst, arkitektur och design. Konsthallen som startade 2016 som ett treårigt projekt är ett samarbete mellan Borlänge kommun, Diös fastigheter samt Region Dalarna – Kultur och bildning. Borlänge kommun bidrar med en heltidsanställd konstintendent där kultur- och bildningsförvaltningen betalar 50 procent av tjänsten fram till 2019. Diös och regionen bidrar med en del driftsmedel. BOMO vill visa och diskutera samtiden genom bild- och formkonst, design och arkitektur. Arbetet görs i samarbete med bland andra Svensk Form och ANODA med stöd av regionen. VIDEOGUD är ett videokonstprojekt i samarbete med Gävleborg, Uppsala och Dalarna där BOMO är en av flera visningsstationer. BOMO vill vara en attraktiv kraft i regionens kulturella infrastruktur. BOMO arbetar med både spets och bredd och med särskilt fokus på barn och unga.

Dalarnas Konstförening

Dalarnas Konstförening bildades 1926 av ett antal konstnärer och bedriver en konstbildande verksamhet genom debatter och föredrag. Varje år får föreningens medlemmar en årsgåva, vanligen ett grafiskt blad av en etablerad dalakonstnär. Föreningen lottar också ut flera inköpta alster till sina medlemmar i samband med sitt årsmöte. Mest känt är ändå att föreningen varje år anordnar en generalmönstring av konst knuten till eller producerad i länet. Det är en juryutvald höstsalong som vanligtvis utgör en uppvisning av länets konstnärliga standard. Dalarnas Konstförening delar också ut ett stipendium.

Galleri Se Konst

Galleri Se Konst (GSK), drivs av ett tiotal konstnärer och har sedan tio år etablerat sig som en ledande aktör med internationella och nationella utställare. Galleriet har ett etablerat samarbete med Konstfrämjandet angående MU-ersättning och Falu konstgrafiska verkstad. Galleriet var

Workshop Magiska barnarkitekter, Länskulturdagen 2019

från början privatägt men togs över av en konstnärsgrupp 2008 och har sedan dess drivits som ett kooperativ med ett tiotal engagerade konstnärer i spetsen. Både Region Dalarna och Falu kommun stöttar galleriet.

Galleri Svarta Gran

I Borlänge finns Galleri Svarta Gran som marknadsför sig som det "lilla galleriet med den stora samtidskonsten". Svarta Gran har ett särskilt fokus på att tillgängliggöra smal konst mot en bred publik som annars inte skulle besöka ett konststrum. Man samarbetar med Konstfrämjandet angående MU-ersättning.

Meken i Smedjebacken

I Smedjebackens valsverks gamla mekaniska verkstad etablerades 2006 ett galleri och en stor yta för workshops. Det var i samband med valsverkets 150-årsjubileum som Ovako Bar ställde

iordning Meken. Utställningslokalen som drivs av Smedjebackens kommun visar samtidskonst, både nationell och internationell, av mycket hög kvalitet. Meken bedriver angelägen och undersökande verksamhet, ofta i samarbete med lokalsamhället.

Rättviks konsthall

Rättviks kulturhus inrymmer en stor konsthall som regelbundet arrangerar utställningar av samtidskonst och konsthantverk. Konsthallen har mycket gott renommé och visar svensk såväl som internationell konst.

Mentalvårdsmuseet

På det nedlagda mentalsjukhusområdet i Säter finns ett psykiatrihistoriskt museum som berättar om sjukhusets historia och patienter och ger en bild av hur samhällsbyggandet sett ut i Sverige för drygt hundra år sedan och fram till nutid. Museet

har en stor samling av så kallad patientkonst, outsider art, eller art brut. Mentalvårdsmuseet är en del av Bild och form Dalarna.

Carl Larsson-gården med konsthallen Kvarnen

I Sundborn strax utanför Falun ligger Carl och Karin Larssons konstnärshem. Carl Larsson-gården visar ett radikalt konstnärspars ombonade hem kring sekelskiftet 1900. Carin Larsson har inrett hemmet med egna alster, i någon mån inspirerad av William Morris och hans Arts and Crafts-rörelse. Där hänger verk av Sveriges mest namnkunniga konstnärer. I anslutning till gården ligger konsthallen Kvarnen. Den drevs tidigare i privat regi men ingår numera i Carl Larsson-gården. På Kvarnen visas varje sommar en tematisk utställning, vanligen med anknytning till Carl eller Karin. Ofta finns inbjudna konstnärer som med egna verk kommenterar temat. Gården och konsthallen drivs av Carl och Karin Larssons släktförening.

Zornsamlingarna i Mora

Zornmuseet i Mora bygger på en donation kallad Zornsamlingarna till staten som Anders Zorn och hans hustru bestämt och som Emma Zorn överlämnade. Donationen bestod inte enbart av Zorns måleri utan av parets bostad Zorngården, flera andra fastigheter och dessutom ett kapital som i dag förvaltas av Uppsala universitet. Därtill kommer en anseilig konstsamling av hög internationell kvalitet. Makarna Zorns bostad är en märklig byggnad, inspirerad av lokal byggnadstradition och den engelska Arts and Crafts-rörelsen. 1939 uppfördes det som nu är själva Zornmuseet, en tegelbyggnad ritad av Ragnar Östberg. Där visas Anders Zorns verk ofta på olika teman men även inbjudna gästutställare som ibland i sina verk kommenterar Zorns konst. Museet byggdes ut 1996 med en vinkelbyggnad inrymmande kontor, bibliotek och reception.

Ottilia Adelborg i Gagnef

I den gamla prostgården i Gagnef ligger Ottilia Adelborgmuseet. Hon bodde i Gagnef från 1903 och verkade där som författare, konstnär, hembygdsvårdare och traditionsbärare inom konst och hemslöjd. En del av hennes produktion är samlad i prostgården som ett museum. Museet har också små utställningar inom området bild och form. Museet är också hemvist för GAIR

Gagnef Artist-in-Residence som bland annat genomfört projektet Arvet efter Otilia, ett möte mellan kulturarvet och samtidskonsten.

Magasinet i Falun

Magasinet är en affärsdrivande ideell förening i Falun. Idén är att tillhandahålla ett gigantiskt utrymme i form av ett nedlagt godsmagasin som fylls med en mängd olika kulturella aktiviteter. Infrastruktur i form av garderob, bar/kök, ljud, ljus och toaletter finns liksom byggkapacitet för scen eller orkesteryta. Här blandas det mesta inom kulturen och Magasinet har genom åren blivit en tydlig mötesplats för en mängd olika genrer inom samtidskultur inte minst inom bild och form. Genom samarbeten med både nationella och regionala utbildningar och kulturinstitutioner har Magasinet nått ett gott nationellt rykte både bland publik och artister. Verksamheten erhåller stöd av Falu kommun och Region Dalarna.

Broschyrer, trycksaker och kataloger

Broschyren och hemsidan Dalarna Art Trail, producerad av Magasinet, med stöd av kultur- och bildningsförvaltningen, bjuder på ett rikt och imponerade sommarutbud av utställningar och samtidskonst. Man kallar det "en upptäcktsresa i konstens spännande värld!" och berättar om 14 lokala utställningsaktörer under sommarhalvåret. Konstrum Bergslagen är ett samverkansnät mellan åtta konstscener i Bergslagen. De ger ut en karta över sina besöksmål som kan sammanfattas som samtidskonst i gammal industrimiljö. En katalog värd att uppmärksammas är den av kultur- och bildningsförvaltningen årligen producerade Länskulturrkatalogen för barn och unga. Här presenterar verksamheterna utbudet för, av och med unga. Katalogen riktar sig främst till kommunernas kultursamordnare och ansvariga för Skapande skola. Där presenteras länskulturens verksamheter riktat mot barn och ungdom utifrån ett regionalt men även lokalt perspektiv. I flera olika delar av länet ordnas vanligen över en helg, konstrundor på initiativ av konstnärskåren då de öppnar sina ateljéer och bjuder in folk. Mest känt i Dalarna är Konst runt Siljan.

Andra gallerier, visningslokaler och konstsamlingar

Södra Dalarna har många stora, nedlagda industrilokaler som ställts i ordning för att kunna

Workshop Magiska barnarkitekter, Länskulturdagen 2019

brukas som utställningshallar. Största volymen har den funktionalistiska industribyggnaden Maskinhuset i Grängesberg (Ludvika kommun) som under flera års tid visat utställningar under sommarhalvåret. Huset inrymde gruvans hissmaskiner. Volymen och takhöjden ställer stora krav på de utställande konstnärerna. I Dalarna finns flera kulturhus med kommunala gallerier. Leksand och Rättvik har i sina respektive kulturhus, utställningshallar med nationellt renommé och med olika utställningar året runt. Galleri Grönland finns i Malung och drivs av Malungs konstförening. Ludvika har en egen konsthall och där finns också det gamla sädesmagasinet Hammarbacken med sommarutställningar. I flera kommuners bibliotek ryms större eller mindre gallerier för samtidskonst. Där visas inte enbart verk av lokala konstnärer utan även verk av nationellt och internationellt verksamma konstnärer. Valet

av konstnär sker vanligen av en kvalitativt sakkunnig grupp inom handläggande förvaltning. Dessutom visar man ofta en permanent samling, oftast av donerad konst. Alla ovanstående verksamheter erhåller stöd från respektive kommun vilket kan medföra ett ibland osäkert ekonomiskt läge. Flera har samarbete med Konstfrämjandet som slussar ersättningar genom MU-avtalet.

I Stora Ensos gamla huvudkontor, Bergslagssalongen i Falun, finns en fin konstsamling med verk av bröderna Martin, Carl Gustaf Pilo, Anders Zorn och Herta Hilfon för att nämna några. Länsförsäkringar har en värdefull konstsamling på sitt huvudkontor i Falun. Tyvärr är den fina internationella konstsamlingen som fanns och visades på Grenverket i Tällberg skingrad. I Myrbacka i Vansbro kommun finns Dala-Järna konstgård med Holstmuseet, ett privat museum med svensk samtidskonst.

Amanda Larsson från Magiska barnarkitekter, workshop Länskulturdagen 2019

Det tysta samtalet, konstperformance 2019, Falu lasarett, Mourad Kouris

REGION DALARNA

SOM AKTÖR INOM BILD OCH FORM

I kapitlet ”Ansvar för och stöd till bild- och formkonst” har övergripande redogjorts för Region Dalarnas ansvar ur ett politiskt perspektiv och ett förvaltningsperspektiv. Här kommer att redogöras mer ingående för hur detta ansvar är organiserat och brukas inom nämnd och förvaltning där kultur- och bildningsplan 2019–2022 ligger som en grund.

I regeringens proposition Politik för gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110) som är övergripande förklaras att:

Arkitektur, form och design skall bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön. Detta skall uppnås genom att:

- hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden
- kunskap om arkitektur, form och design utvecklas och sprids
- det offentliga agerar förebildligt
- estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden tas tillvara och utvecklas
- miljöer gestaltas för att vara tillgängliga för alla
- samarbete och samverkan utvecklas inom landet och internationellt.

Ovanstående beskriver med tydlighet vilket uppdrag och inom vilka ramar Bild och form Dalarna har att arbeta. Statens konstråd anför också de sociala dimensionerna:

Inom arkitektur, offentlig konst, form, design och kulturarv har det under det senaste decenniet skett

en tydlig förskjutning av fokus från fysiska objekt till ett intresse för processer och sammanhang. Denna fokusförskjutning har breddat perspektivet på gestaltning och synliggjort att också sociala dimensioner är avgörande för att uppnå goda gestaltade kvaliteter i planering och byggande av gemensamma miljöer.

De kulturpolitiska målen i Tid för kultur (prop. 2009/10:3) är mer generella:

Den nationella kulturpolitiken ska, med utgångspunkt i demokrati och yttrandefrihet, bidra till samhällets utveckling genom att främja öppna gemenskaper och arenor som är tillgängliga för var och en. Den ska möjliggöra kommunikation mellan olika individer och grupper, skapa förutsättningar för kulturupplevelser och bildning samt verka för att alla ges möjlighet att fritt utveckla sina skapande förmågor.

Den gestaltande rollen har alltså utvidgats. En övergripande uppgift är att för omvärlden beskriva kulturens roll som samhällsbyggare och identitetsskapare även utifrån sociala dimensioner där rollen ingår som en nödvändig och närande del. Region Dalarna ska därför som en egen myndighet vara en förebild och ett gott exempel för hela samhället.

Bild och form Dalarna

Bild och form Dalarna är sedan årsskiftet 2018/19 en egen enhet under kultur- och bildningsförvaltningen. Scen och dans överfördes till Dalateatern. Beslutet ligger i linje med att bild och form har lagts till som ett av samverkansmodellens sju konstområden. Tidigare ingick konst i det som benämndes Konst- och kulturfrämjande verksamhet. Professionell bild och form faller då under en egen nybildad enhet, Bild och form Dalarna, helt enligt samverkansmodellen.

En bakgrund: Konstutskott blir kulturnämnd

Landstingets konstinköp och gestaltning handlades under slutet av 1900-talet av ett konstutskott. Utskottet bestod av fem politiskt valda ledamöter utsedda av en utbildningsnämnd som då hade kulturfrågor på sitt bord. Konstutskottet kunde för sina inköp och gestaltungsuppdrag anställa eller adjungera konsulter med timarvode. Konsulter var vanligtvis konstnärer. Under 1970- och 1980-talen bedrevs en intensiv verksamhet med landstingets konstnärliga gestaltning. Primärvården byggdes ut med flera nya vårdcentraler och enprocentsregeln var i bruk. Både politiker och tjänstemän i landstinget fick en ny syn på konst och konstnärlig gestaltning framför allt genom skickligt utförda uppdrag av projektanställda konsulter, ofta konstnärer. 1977 ersattes konstutskottet av en kulturdelegation med ett större uppdrags- och ansvarsområde, kanske på grund av all expansion. Delegationen utsågs av utbildningsnämnden.

Några år tidigare, 1975, hade ett första försök påbörjats med att registrera och fotografera landstingets hela konstbestånd. Arbetet avstannade efter en tid på grund av resursbrist. I planen Kulturpolitik i Dalarna (1978) föreslår en arbetsgrupp att Dalarnas museum bör överta tillsyn, vård och underhåll av landstingets konstsamlingar. Ett avtal skulle upprättas – inget hände.

År 1985 företogs en översyn av arbetsmetoder och rutiner för konstnärlig utsmyckning – då hade även en praxis växt fram. En viss registrering hade då pågått av och till beroende på resurser. Först 1989 formade Landstinget Dalarna en politiskt tillsatt kulturnämnd som då också fick vara styrelse för länskulturinstitutioner, musik, teater och delvis museet. Dalamodellen infördes 1991 och Landstingsfastigheter

ombildades till ett aktiebolag. Turbulensen efter detta och den omfattande fastighetskrisen 1992 gjorde att byggandet minskade kraftigt och utsmyckning enligt enprocentsregeln lågprioriterades och föll i glömska. Kulturen kom senare att ligga under landstingsstyrelsen och inrymmas i ett regionalt utskott. Detta varade till 2003 då all regional verksamhet utom kultur flyttades till det som kom att kallas Region Dalarna. Kulturen fick efter 2003 ånyo en egen nämnd.

Länskonstnär blir konstkonsulent som blir bild- och formkonsulent

Genom propositionen Kulturpolitik (prop. 1996/97:3) ökades möjligheterna till en tidsbegränsad anställning av en länskonstnär då Kulturrådet finansierade med hälften av lönekostnaden. Tidigare var detta bara möjligt inom dansområdet. Avesta kommun sökte, genom Avesta Art och landstingets finansiering – fick ja – och en treårig tjänst som länskonstnär tillsattes 1999. Länskonstnärens uppdrag var då att ”sprida, stimulera och öka kunskapen om konst och kultur. ... Det pedagogiska arbetet bör inriktas mot barn, ungdom och amatörer” (KUR). I samband med den senare propositionen Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110) har arbetet utvecklats till att också infatta arkitektur, form och design och tjänsten benämns därför numera som *bild- och formkonsulent*.

KULTUR OCH HÄLSA

1984 publicerades en banbrytande forskningsrapport gjord 1972–1981 av läkaren R. S. Ulrich på Pennsylvania Hospital i USA. Där visade Ulrich att patienter efter en gallstensoperation hade ett bättre tillfrisknande om de placerades i ett rum med utsikt mot en park än om de placerades i ett rum med utsikt mot en tegelvägg. Från början var det en helt erfarenhetsbaserad upptäckt av vårdpersonalen som Ulrich beslöt att undersöka på ett vetenskapligt sätt under sin tio år långa studie. Undersökningen gav eko i hela världen – för första gången konstaterades det, på ett strikt vetenskapligt sätt med stor statistisk säkerhet, att en kulturmiljö har betydelse för ett gott och komplikationsfritt tillfrisknande (Ulrich, R. S. 1984). Ulrich var dock inte först. Redan Florence Nightingale betonade för mer än 150 år sedan den fysiska miljöns betydelse för hälsan (*Notes on nursing* 1859). En mängd vetenskapliga studier

över kulturens roll för hälsan har sedan dess presenterats.

Vid Göteborgs universitet finns Centrum för kultur och hälsa vid Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion. Där har man påtagit sig rollen att forska, samla och publicera forskning inom området. Tydliga samband mellan hälsa och kultur finns belagda i mängder med undersökningar. Utgångsläget syftar till att kultur och kulturupplevelser kan liknas vid ett av många medel att ordinera för att nå hälsa. Centrumet har hittills publicerat tre antologier. Den första handlar om forskning (2014) den andra bär titeln Kultur och hälsa i praktiken (2016). Den tredje har arbetsnamnet Konst och hälsa.

FRÄMJA OCH GESTALTA

Något förenklat, och som tidigare nämnts, har enheten Bild och form Dalarna två huvuduppgifter: dels ett främjandeuppdrag, dels ett gestaltandeuppdrag. I den konstöversyn som 2002 lämnades till regionala utskottet uppmanades utskottet att söka bidrag till en heltidstjänst på tre år från år 2003. Kulturrådet stod då för halva lönekostnaden. I översynen preciserades konstkonsulentens verksamhetsområde efter Kulturrådets direktiv. Ett särpräglad drag var att Dalarnas konstkonsulent tilläts att personligt profilera sitt uppdrag på samma sätt som en professor inom högre konstutbildning. Främjandet har dittills bestått i att i länet öka kunskapen om bild och form och utveckla konstpedagogisk verksamhet – men nu ökade främjanderollen ordentligt. Långsamt växte två verksamheter fram ur samma gren: en främjande konstkonsulentverksamhet och en konstnärligt handläggande och gestaltande verksamhet där även förvaltning av konstinnehavet ingår. Inför framtiden är det viktigt att de båda grenarna samspelar. Ingen policy eller riktlinje för att genomföra vare sig ett främjande eller gestaltande uppdrag finns i nuläget, men en god praxis råder.

FRÄMJA

Bild- och formkonsulenten

Genom Kulturrådets beslut 1998 blev konsulentens roll att mer renodlat fungera som främjare, även om namnet länskonstnär ofta hängde kvar. Konstkonsulenten skulle bygga nätverk, initiera projekt och skapa broar mellan amatör och proffs. Den pedagogiska uppgiften var i början inriktad mot skola, barn, ungdom och amatörer.

Länskonstnärens uppdrag övergick successivt till ett konsulentuppdrag där uppgiften kan sammanfattas till att främja, initiera, stärka och utveckla. Från år 2003 har Landstinget Dalarna haft en heltidsanställd konstkonsulent som mer eller mindre satt sitt avtryck på den professionella konstverksamheten. Uppdraget skissades då i relativt diffusa ord och fortfarande finns ingen konkret befattningsbeskrivning, vilket ger utrymme för utveckling i tjänsten. Främjandeuppdraget ligger i dag på två bild- och formkonsulenter. Barn och unga-uppdraget finns integrerat i samtliga tjänster på enheten.

Sedan länge hade det funnits en danskonsulent för barn och unga. Tjänsten vidgades snart till att omfatta även scenkonst. När Landstinget Dalarna gått in i samverkansmodellen bildades enheten scen, dans och konst. Då tillkom snart en egen tjänst som konsulent för barn och unga inom enheten. Konsulenterna är bland mycket annat ett stöd till kommunerna som kan få hjälp med kontakter till professionella kulturutövare, exempelvis inom projekt som Skapande skola. Andra projekt som konsulenterna skapat är som tidigare redovisats ANODA där kommuner samarbetar och konsulenterna samordnar. Det finns också ett regionalt samverkansråd, ett nätverk som ska stärka och utveckla kultur för och med barn och unga. Nätverket leds av barn- och ungdomsstrategen i förvaltningen och består av representanter från de kulturverksamheter som erhåller stöd från Region Dalarna. Där ryms musik, teater, dans, konst, hemslojd, film, litteratur och kulturarv. I den gällande kulturplanen finns också äldre och nationella minoriteter med som ett prioriterat mål. Verksamheterna kan då utvecklas till ett möte över generations- och nationsgränser.

I Dalarna pågår många verksamheter där konstnärer möts och är aktiva. Där finns verkstäder för grafik, emalj, glas och sten och utställningshallar av olika storlekar och karaktär. Det är dessa arbets- och mötesplatser som är konstkonsulentens primära verksamhetsfält. Där kan idéer skapas och diskuteras och projekt lyftas. Mötesplatserna kan också fungera som växthus för barn och unga som där kan få möjlighet att prova på olika tekniker. Kulturrådet anser att bild- och formkonsulentens roll ska vara att bygga nätverk och stärka den regionala strukturen förutom en allmän främjande funktion. Konsulenterna ska arbeta med att skapa förutsättningar för konstnärer att verka i hela regionen genom att initiera

projekt och workshops och mycket annat, men också för att skapa möjligheter för människor att möta konst. En annan roll för konsulenterna är att bidra till kommunernas egen kompetensutveckling och att tillsammans med andra skapa konstnårsresidens med nationella och internationella samarbeten. Konsulenterna kan medverka i tillkomsten av MU-avtal, policyer och handlingsprogram i det nationella/regionala/kommunala konstlivet och därmed utgöra en länk mellan myndigheter och konstnärer (KUR rapport 2008 Konstkonsulenterna i Sverige). Konsulenterna kan också vara en kunskapsbank som är uppdaterade på vad som är aktuellt, både nationellt och internationellt. En viktig och helt ny roll är att bidra till att kunskapen om arkitektur, form och design stärks. Det finns inte en preciserad arbetsbeskrivning för konsulenterna utan uppdraget är mycket generellt hållet. För att i Dalarna ange tjänstens innehåll kan vi använda oss av den arbetsbeskrivning som annonserades ut då enheten Bild och form Dalarna anställde en ny konstkonsulent i slutet av 2018 i samband med en pensionsavgång:

”Som konsulent hos oss är du med och utvecklar, stärker och främjar samtidskonstområdet. Du arbetar också med kunskapsutveckling av gestaltade livsmiljöer och för regionala bild- och formutövares villkor. Hit räknas förutom konst även arkitektur, form och design. Detta genom att ha en helhetssyn på konstområdet och samspelet med det övriga samhället. I uppdraget ingår att bygga kontakter och nätverk mellan kulturinstitutioner, kommuner, konstutövare/bild- och formutövare, och andra verksamheter inom området. För att kunna bedriva det regionala arbetet krävs goda kontakter och omvärldsbevakning på internationellt och nationellt plan.”

Främjanderollen omfattar även arkitektur, form och design. En tydlig markering enligt kultur och bildningsplanen 2019–2022 och regeringens proposition Politik för en gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110).

Konstkonsulenten måste känna det regionala fältet och vara förmedlare men också knutpunkt såväl inåt den egna regionen och dess kommunala verksamheter som utåt mot den nationella nivån med myndigheter och organisationer. Rollen är att vara den sakkunnige områdeexperten, kunskapsbasen och nyckelaktör (Karlsson 2016).

En viktig roll är också samverkan över läns-, regions- och även nationsgränserna. Redan 2007 bildades föreningen Konstkonsulenterna i Sverige. Avsikten är att lära av varandra och gemensamt ta del av de olika regionernas sätt att främja

och att förhålla sig till konst och gestaltning. Man möts två gånger om året. En rapport publicerades 2008 av Kulturrådet och gruppen. Den redovisade bland annat en enkätundersökning om förhållandena för konsulenterna i Sverige. En annan rapport: Uppdrag regionalt konstfält. Konstkonsulentfunktionen och kulturpolitikens regionalisering författad av Lars Göran Karlsson 2016 bygger också på enkätundersökningar som ger en bra bild av arbetet. Myndigheten för kulturanalys publicerade dessutom 2018 en rapport om kulturkonsulenternas verksamheter med det talande namnet Kulturarbetare eller byråkrat. Lokala kulturkonsulenters roller och förutsättningar (Kulturanalys 2018:3).

Projekt

En metod att lyfta fram speciella delar inom bild- och formområdet (både främjande och gestaltande) är att initiera och driva projekt för att visa exempel på bild- och formprocesser. Ett projekt kan definieras som en temporär satsning för att framställa/pröva en unik tjänst eller vara. För vår del innebär ett projekt en avgränsad verksamhet med ett visst mål under en viss tid. Ett projekt kan också ses som en speciell arbetsform för att testa idéer och utvecklingsmöjligheter som inte ryms inom den ordinarie budgeten. Vanligtvis finansieras projekt med sökta medel och/eller en eller flera samarbetspartner. Visar en utvärdering att projektet nått framgång eller uppsatta mål eller att behov kvarstår så finns möjligheten att projektet permanentas och inarbetas i en framtida budget. Inom Bild och form Dalarna pågår flera projekt, ANODA Ung konst som tidigare berörts är ett avslutat projekt som lever vidare. Ett projekt som avslutas 2019 är att stärka statusen för arkitektur-, form- och designfrågor i länet. Projektet skall föreslå en organisatorisk hemvist, skapa nätverk, bygga samverkan samt utveckla publika arenor för dessa frågor. Projektet är finansierat av KUR.

Enheten Bild och form Dalarna ingår dessutom i flera nätverk och nationella projekt. Verksamhetsutvecklare tog 2017 ett initiativ till ett nätverk för Dalarnas kommunala kultursekreterare för att tillsammans kunna stödja arbetet med hantering av konstsamlingar och enprocentsregeln. Bild- och formkonsulenterna har numera ansvaret. Verksamhetsutvecklaren ingår som medlem i Boverkets Utveckla vårdmiljöer och i Statens konstråds kunskapsnav ihop med Falu,

Borlänge och Ludvika kommun. Hen ingår även i Arkitekturrådets styrgrupp för arkitektur, design och form och i Statens konstråd och Riksantikvarieämbetets – Konst som kulturarv.

Rollen som främjare har naturligtvis förändrats under de mer än tjugo år som verksamheten funnits. Från att i början ha omfattat de ”sköna konsterna” och dess utövare har konstkonsulentens arbete kommit att omfatta hela bild- och formområdet inklusive design och arkitektur. Bildning och arbete mot barn och unga var viktigt i början men genom Skapande skola har detta arbete minskat. En annan verksamhet som inneburit förändringar i uppdraget är tillkomsten av olika kreativa arbeten vanligen benämnda kulturella och kreativa näringar (KKN). Trots att de sorterar under Näringsdepartementet så rymmer begreppet både musik och (grafisk) design (speltutveckling) men även arkitektur och form. Detta har avsevärt breddat konstkonsulentens roll som främjare. Vid tillkomsten av Skapande skola var skolans behov av hjälp med kontakter inom kulturområdet stort och där bidrog konsulenterna initialt med stor hjälp. Det som mest förändrat konstkonsulentens roll är dock övergången till samverkansmodellen beslutad 2011 (Landstinget Dalarna gick med först 2012–2013). Konst och kulturfrämjande verksamhet var ett av de sju områden i modellen som då inrymde dans-, scen- och konstkonsulenter. I budgetpropositionen 2017/18:1 byttes detta område ut till att enbart gälla bild- och formområdet. Dans och scen flyttades som tidigare nämnts till teaterverksamhet, ett annat av de sju områdena i samverkansmodellen. Med bild och form menar regeringen en *professionell* verksamhet inom bild, form, design och arkitektur (prop. 2017/18:110). Konstkonsulentens fokus har alltså förskjutits från amatörverksamhet, barn och ungdom mot ett professionellt bild- och formarbete där arkitektur och design också ingår. Ytterligare en förändring är att konsulentens verksamhet måste redovisas på ett tydligt sätt till Myndigheten för kulturanalys och Kulturrådet. Konstkonsulentens roll tycks därför bli allt mer administrativ. Innan samverkansmodellen infördes formade KUR uppdraget, ibland i detalj, men vanligen genom att precisera mål och riktlinjer. Nu är det regionen, som efter eget behov formulerar uppdrag, mål och riktlinjer.

Sammanfattningsvis har konstkonsulenten stärkt sin roll som konstbildare i regionerna genom sin expertis i form av kontakter,

kompetens och kunskap. De har haft en avgörande betydelse för konstlivet (KUR Rapport 2008 Konstkonsulenterna i Sverige). Enligt Myndigheten för kulturanalys (rapport 2018:3) sker dock ur ett nationellt perspektiv en långsam men tydlig förskjutning av konsulentens arbete mot att bli en byråkratisk handläggare eller till och med strateg. I stället för att främja, bilda och informera, fastnar hen i formuleringar, redovisningar och projektansökningar. Lyckligtvis saknas dessa tendenser i Region Dalarna.

GESTALTA OCH FÖRVALTA

Från och med 2019 är det som tidigare kallades Konstenheten en del av Bild och form. Konstenhetens arbete hade blivit alltmer omfattande från att i början ha varit ett arkiv, en depå, med främst bildkonst. Verksamheten var ett fysiskt nav, en anhalt för ny konst, för konst under omplacering och konst som ingen ville ha. I början var det en konsthandläggare, ofta en deltidsanställd konstnär, som köpte in samtidskonst, dels på utställningar och dels direkt från konstnären genom ateljébesök då behov uppstod. År 2002 fanns en fast anställd konsthandläggare om 50 procent av en heltid. Till att börja med var arkivet beläget i en trång och mörk källarlokal under den gamla sjuksköterskeskolan på andra sidan Svärdsjögatan. Landstinget skötte också inramningen där.

Det mesta av den tidigare verksamheten sköttes av en kultursekreterare som till sin hjälp, förmodligen från 1988, möjligen ännu tidigare, hade olika timanställda handläggare som ibland kallades för konstsekreterare eller konsthandläggare. Ofta var de välutbildade konstnärer. Vid ny-, till- och ombyggnationer visstidsanställdes oftast en konstkonsult, också hen vanligtvis en konstnär. Vid något tillfälle projektanställdes en sakkunnig tjänsteman för att under begränsad tid ordna upp och registrera konstsamlingen som var spridd i landstingets lokaler runt hela länet och omöjlig att överblicka. Då digitaliseringen trädde in gjordes ytterligare försök till att ordna upp. Konstregistret har över tid gått från att ha varit ett kortsystem till ett pärmsystem för att under de senaste tio åren bli till ett digitalt register med fotografier. Detta registreringsarbete pågår fortfarande. Uppdraget som konsthandläggare formaliserades över tid och en handläggare på heltid anställdes. I dag finns där två och en halv heltidstjänster fördelade på en verksamhetsutvecklare och två konsthandläggare.

Konsthandläggarna tar hand om ankommande ärenden, arbetar med den lösa konsten, in och ut ur förrådet. De registrerar, fotograferar och placerar ut konsten i verksamheterna. Detta innebär täta kontakter med verksamheter, med flytt och förfrågan om konstverk. Uppdraget kan beskrivas som dels att förvalta konst och dels som att informera och samarbeta med personal på ett personligt pedagogiskt sätt för att gestalta verksamhetens lokaler. Konsthandläggarna inventerar också konst ute i verksamheterna och reser därmed en hel del i länet. Man ingår dessutom i ett nationellt nätverk, har omvärldsbevakning och kan bistå vid inköp av konst.

Konsthandläggaren blir verksamhetsutvecklare

För att beskriva utvecklingen av konsthandläggarens verksamhet kan vi använda oss av den beskrivning som annonserades ut då dåvarande enheten Scen, dans och konst sökte en ny handläggare 2015 i samband med en pensionsavgång. Annonseringen är framåtsyftande framför allt med avseende på gestaltad miljö:

Nu söker vi Dig som har både praktisk och teoretisk konstnärlig utbildning. Du har arbetat med konstförmedling och har god kännedom om konst i offentlig miljö och dess påverkan för hälsa och läkning. Du har erfarenhet av byggprocesser där arkitektur och rumslig gestaltning ingår. Du har god kännedom om konstfältet och har ett kreativt förhållningssätt. Du trivs i en tvärssektoriell miljö och tycker gräns-överskridande arbete är berikande. Dina IT-kunskaper är goda och du har vana av att arbeta i arkivsystem.

I uppdraget ingår bland annat: Pedagogiska insatser om konsten och konstområdet till personal och allmänhet. Utveckla morgondagens konstarkiv. Inköp av verk och beställningar. Medverka vid val av fasta byggnadsanknutna gestaltungsprojekt. Hängning, montering, restaurering. Registrering, dokumentation, fotografering. Konstnärskontakter. Omvärldsbevakning inom konstområdet. Tillgängliggöra konstarkivet.

Strax efter att de nyutbildade konsthandläggarna inlett sitt arbete stod det klart att registrering av konstinnehavet och verkens placering var långt ifrån tydlig.

En del av arbetet blev således att ta fram tydliga arbetsrutiner för Konstenheten och att städa upp i eftersatt registrering. Genom den stora omställningsprocess som Konstenheten genomgick organisatoriskt i och med att byggprojekten

kom in i verksamheten, med flera parallella byggprojekt, övergick ena konsthandläggartjänsten till att bli en verksamhetsutvecklare och även fungera som en konstprojektledare vid ny-, till- och ombyggnationer. I omställningsprocessen tillsvidareanställdes även ytterligare en konsthandläggare på 50 procent. I deras arbete ingår att gestalta verksamheter, ange kostnadsställe, inventera övrig konst som fotograferas och registreras. Ett återrapporteringsystem med så kallade konsten hos er-listor skapas för de som har konst placerade i sina verksamheter. Man började också söka kvarglömd konst som kommit på drift då landstinget lagt ner enheter som sålts eller övergått i kommunal regi. Inga system hade tidigare funnits för denna hantering.

I arbetet ingår också pedagogiska uppgifter lika väl som omvärldsbevakning och konstinköp. Konsthandläggarna har utvecklat pedagogiska arbetsmetoder som innebär att gestalta och inventera under flera dagar på en och samma enhet. Detta ger bra kontakt med personalen och kunskap om den specifika verksamhetens behov. Samtidigt ger det även personalen en ökad kunskap om konstens funktion och hur den kan användas i samtal med till exempel patienter.

När handläggarna slutfört gestaltungsarbetet och konstregistreringen är klar, sänder de ut en konsten hos er-lista, för att låntagaren i framtiden ska sköta det förvaltningsansvar som lånet innebär.

Då byggnadsinvesteringar tog fart omkring 2016 ökade samarbetet med dåvarande Landstingsfastigheter för att tidigt kunna ansluta till processen med konstnärlig gestaltning vid ny-, till- och ombyggnationer. Tillsammans bygger man information om hur och när den byggnadsanknutna konsten kommer in i projektet och i ett zonindelningssystem. Utrymme bereds i dokumentet Byggprocessen. Verksamhetsutvecklaren arbetar således över hela fältet. Främst är det ett betydande samarbete med Regionfastigheter som avser konstnärlig gestaltning av regionens ny-, om- och tillbyggnadsprojekt enligt enprocentsregeln. I arbetet ingår att utveckla strategier och arbetsmetoder för att i byggprojekt inkludera konstprogram och plats för konst i programhanteringen redan vid projektetens inledning. Verksamhetsutvecklaren arbetar med både planerade och pågående byggprojekt. Det är en omfattande process med många samverkansparter som kräver stort kunnande om byggprocessens

olika faser. Parallellt pågår också flera byggprojekt, i olika stadier. Enheten måste därför ha en bred omvärldsbevakning och kunna assistera vid uppdragsbeskrivning vid beställningar och vid offentlig upphandling, samt dessutom upprätta avtal och kontrakt med konstnärer. I ansvaret ligger också en budgethantering. I samband med regeringens proposition Politik för en gestaltad livsmiljö har verksamhetsutvecklaren och konsthandläggarnas roll och arbetsuppgifter utökats. Enheten ska också utgöra en regional förebild för kommuner och andra angående hållbara system och rutiner för konstnärliga gestaltningsprojekt enligt propositionen.

Inköpsansvaret för löskonst ligger hos verksamhetsutvecklare med stöd av handläggarna. Denna konst registreras i en databas med foto och sökbara parametrar.

Schweitzerbadet på Dalarö, 2017, Gunnar Larsson

KONSTNÄRLIG GESTALTNING I OFFENTLIG MILJÖ

Professor i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Göteborgs universitet
Ola Sigurdsson inleder sin uppsats Omvårdnadens rum som existentiellt utrymme på följande sätt:

Varje byggnad förkroppsligar ett sätt att se på människan. Ett rum är aldrig bara ett utrymme som kan bestämmas med måttbandet. Varje rum förkroppsligar en uppsättning relationer, förhållnings-sätt, idéer som givetvis varierar från rum till rum men som på det ena eller andra sättet förknippas med en existentiell rumslighet. Rummet är nämligen alltid relaterat till människans kroppslighet; kroppsligheten inte bara som ett stycke fysisk materia utan som vårt sätt att vara i världen. Med kroppen bebor man – en aktiv handling – ett rum på ett visst sätt. Alla rum rymmer en viss för-förståelse för hur de skall bebos men alla rum kan alltid bebos eller brukas på många olika sätt samtidigt.

Syftet med att konstnärligt gestalta en vård- och omsorgsmiljö är att bidra med stimulans och upplevelse samt igenkännande och trygghet. En professionell konstnärlig gestaltning vid en byggnation kan jämföras med ingenjörrens, arkitektens eller bygglidarens arbete. Alla är lika nödvändiga. Kommunikationen mellan dessa relativt skilda yrkeskategorier med helt olika kunskapsbakgrund och utbildning kan vara besvärlig, men sällan oöverstiglig. Att överbrygga dessa kommunikationssvårigheter bygger på pedagogik men handlar också om en öppen attityd och tillit från alla inblandade parter. Dessutom krävs respekt för varandras områden och yrkeskunnande – då är det lättare att se möjligheter eller att kompromissa.

Bakgrund

I dåtidens offentliga byggnationer var arkitekten i stort sett allenarådande för att ange byggnadens hela form. Alla inblandade rättade sig efter honom, ty det var ända fram till vår tid alltid en han. Arkitekter formade stilepoker. Naturligtvis hade han kontakt med många verksamheter inom byggprofessionen men också bland de styrande. Flera arkitekter specialiserade sig under tidigt 1900-tal på förvaltnings-, sjukhus- och institutionsbyggnader. Det var byggnader som skulle rymma många kategoriserade människor, till exempel sanatorier eller regementen. Arkitekturen byggde då på helt andra premisser än vår nutida gestaltning. Då var det viktigt att överhetens makt framträdde gentemot medborgaren, oavsett om det var en skola eller ett sjukhus. Stora höga entréer, breda trappor och ekande lokaler fick oss omedelbart att känna oss små och obetydliga. Stora volymer med högt i tak krävdes också för en god luftväxling. Samhällsomvandlingen skedde i snabb takt med begynnande demokrati och industrialisering. Arkitekten stod då för i stort sett all kulturmiljögestaltning i den omfattande offentliga byggnation som då pågick (Åman 1976).

Gestaltad miljö

Så här enkelt inleder Stefan Lundin och Peter Fröst sin uppsats *Vackra vårdbyggnader läker* som ingår i antologin *Kultur och hälsa i praktiken* (Göteborgs universitet 2016):

Känslor av välbegagn och förhoppningar främjar hälsa, känslor av obehag och nedstämdhet förstärker sjukdom. Vårdens arkitektur kan stödja eller motverka känslor och förhoppningar och är därmed ett medel för att såväl bibehålla som återfå hälsa. Så enkelt kan vår tankegång beskrivas, en tankegång som de flesta förvisso delar på ett intuitivt plan, men som det i många sammanhang är svårt att vinna gehör för. Kunskapen och evidensen är nämligen starkt begränsad i denna fråga, varför våra tankegångar behöver artikuleras och underbyggas vetenskapligt.

Författarna fortsätter sedan att presentera både egna tankegångar och att uppmärksamma de vetenskapligt underbyggda undersökningar som redan finns. I Region Kalmar har man politiskt skridit till handling och konstaterar:

Konst i det offentliga rummet medverkar till att skapa karaktär och sammanhang, ge estetiska upplevelser som kan vara rogivande, stimulerande och ge möjlighet till reflektion. Konst i det offentliga

rummet är identitetsskapande varumärken och attraktiva för boende och besökare. (Offentlig konst i Kalmar län, policy och riktlinjer. Region Kalmar 2015).

Den enkla definitionen av gestaltning i offentlig miljö är *utformning av de gemensamma rummen i samhället, hur det ser ut där vi möts utanför de privata sfärerna* (Håkansson 2013). Definitionen kan diskuteras. Offentlig miljö – det gemensamma rummet – vad omfattar detta? Vad är den privata sfären? I en vårdmiljö är det relativt enkelt att bestämma gränsen mellan privat och offentlig sfär, men i en undervisningsmiljö blir det genast svårare – vi kommer senare att diskutera olika zonindelningar av den gestaltade miljön framför allt i vårdmiljöer. Vi konstaterar dock att *gestalta* är ”en avsiktlig utformning av en plats där flera kompetenser – arkitekten, konstnären, brukaren och byggherren – samverkar för att skapa den”. Samtidigt bör miljön inte betraktas som statisk; den är under ständig förändring, påverkad av både besökare och samhällsförändringar. Platsens innehåll skapas av dem som brukar den. De fysiska uttrycken är därmed bara *en* del av en gestaltning – om än väsentlig.

I propositionen *Tid för kultur* (prop. 2009/10:3) slog regeringen fast att samverkan inom miljö- och kulturpolitiken skall stärkas, särskilt kring gestaltning av den offentliga miljön. Som en följd gavs Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket och Arkitekturmu-seet (ArkDes) i uppdrag att under perioden 2010–2013 samverka om gestaltning av offentliga miljöer tillsammans med privata och offentliga aktörer. Statens konstråd var huvudman och direktiven var: att stärka en helhetssyn i gestaltningen av offentliga miljöer som i högre grad förmår att väga samman olika perspektiv och för att stärka konstens och andra gestaltungsområdens roll i samhällsutvecklingen (Regleringsbrev Statens konstråd 2010). Detta skall ske genom spridning av ”goda exempel på hur platsspecifik konstnärlig utformning och en medveten arkitektur och formgivning kan ingå i och bidra positivt till en helhetsplanering av offentliga områden, platser eller byggnader”. Maria Håkansson beskriver i sin rapport *Att verka tillsammans – erfarenheter från gestaltning av offentliga miljöer* (KTH 2013) tretton olika projekt utifrån tre övergripande målområden:

- **Metodutveckling** – Utveckling av teorier,

metoder och arbetsformer som främjar ett helhetsperspektiv och stärker samverkan mellan myndigheter och professioner som arbetar med utvecklingen av den fysiska offentliga miljön.

- **Goda exempel** – Genomförande av samverkansprojekt som i praktiken visar hur ovan nämnda metodutveckling kan stärka gestaltningen av offentliga områden, platser eller byggnader.
- **Kommunikation** – Sprida kunskap om den metodutveckling som har tillämpats och de resultat som har uppnåtts i samverkansprojekten till de myndigheter och professioner som arbetar med utvecklingen av den fysiska offentliga miljön.

Erfarenheterna från projekten är tydliga och kan sammanfattas i fem punkter:

- **Relevant gestaltningskompetens anlitas** medvetet under hela plan- och byggprocessen.
- **Medborgarperspektivet genomsyrar** planeringsarbetet vid gestaltning av offentliga miljöer.
- **Alla kompetenser samverkar** för att uppnå ett helhetsperspektiv kring gestaltning.
- **Platsens historia** utgör en av utgångspunkterna i gestaltningsprocessen.
- **Plan- och byggprocesserna präglas av en helhetssyn** där arkitekturen och konsten samt andra gestaltningsområden ges större utrymme.

Projektens genomförande, Håkansson's erfarenheter och goda analys gav tillsammans med flera andra underlag (SOU 2015:88) och en ny politisk vilja, upphov till propositionen Politik för gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110).

Gestaltad vårdmiljö

Ett väntrum med bänkar, utan bord, stolar, soffa, tidningsställ och tavlor på väggarna är trist och ointressant. Som patient eller besökare bör vi känna att vi är i en offentlig miljö tillsammans med andra. Atmosfären behöver inte vara steril eller stel men den bör inte heller vara hemtrevlig. Patienten är inte hemma, utan i *väntan*, full av funderingar, undran och kanske fruktan inför det kommande. En väl gestaltad miljö ska

därför skapa trygghet och bidra till igenkänning och orientering i den komplexa verksamhet som en vårdmiljö ofta kan vara. De som arbetar där, alltså vårdpersonalen, är de som främst kan komma med inspel och delta i arbetet. De känner besökaren, patienten eller de anhöriga men de behöver också egen kunskap om den konstnärliga gestaltningen, för att kunna förstå, delta i och förmedla den. Förstår man varför den egna miljön ser ut på ett visst sätt och har man varit med och utformat den, sprider man gärna sin kunskap till både patienter, besökare och arbetskamrater.

”Att vara specifik – om konsten i vården”

Fil. dr Anita Wik har på uppdrag av Stockholms läns landsting (Wik 2015) gjort en intervjustudie, i entréer och på olika avdelningar, på fem stora Stockholmssjukhus. Rapporten heter Att vara specifik – om konsten i vården. Lågmålt samtalar hon med personal och patienter. Nedan återges några citat:

”Konsten ska bidra till att tona ner sjukhusassociationer som inte minst vita tomma ytor tycks kunna ge upphov till.” ... ”Det är för mycket vitt – man blir sjuk när man kommer in här”, säger några män. ... Flera samtal vittnar om hur tankar om konsten förändras när en person återkommit till samma plats under flera år. Ofta handlar det om att man till en början inte lagt märke till konsten men efter en tid börjat se och uppskatta den. ... Många bekräftar att konstupplevelser blir till och formas över tid. ... Hon önskar sig ”mer trevliga motiv, humor, fina färger, inte så mycket svart, inget burleskt.” ... Hon tycker det är väldigt bra om konsten hjälper henne att orientera sig i lokalerna. ... Sköterskan förklarar att hon är konstansvarig på avdelningen och att hon medverkade i uppdraget att köpa in lös konst i samband med en ombyggnation. För henne handlade det om att finna konst som är vacker, lugnande och i glada färger. Hon är väldigt nöjd med konsten på avdelningen och generellt positiv till konstnärlig gestaltning i vården. ... En annan ur personalen har dåliga erfarenheter från förra avdelningen som hon arbetade på. Där kände sig personalen överkörd av konstkonsulter och projektledare som hävdade att ”konsten kommer först”. Personalen ville ha anslagstavlor men dessa avfärdades som oestetiska. Det hela kändes ”strängt” och ”icke in-lyssnande”. I övrigt framhåller kvinnan goda erfarenheter av att prata om konst med patienter, men också på rummen under deras sjukhusvistelse (Wik 2015).

Wik diskuterar också de väsentligt skilda villkor som råder på olika avdelningar och kliniker. Konsten finns i olika sammanhang och till en

del av olika anledningar och fyller därför helt olika funktioner. Hon beskriver en konstupplevelse både som rumslig, plats- och situations-specifik. Den äldre geriatrikpatienten vill känna igen sig för att uppleva ett lugn. På barnavdelningen är bildupplevelsen med frågor och diskussioner viktig. På psykiavdelningen råder helt motsatta villkor då konsten kan upplevas som påträngande på mentalt skyddslösa patienter. En viktig signal enligt Wik är igenkänning, framför allt då patienter återkommer. Igenkänning betyder trygghet och orienterbarhet. Man vet var man befinner sig och vad man kan förvänta sig. Konsten bidrar bokstavligen till att hitta i den komplexa miljö som ett sjukhus eller vårdmiljö kan vara. Platser som skall gestaltas, vare sig det är entréer, väntrum eller korridorer måste därför förstås ur främst patientens men även ur vårdpersonalens och besökarens perspektiv. Alla grupper har viktiga kunskaper att förmedla till de som konstnärligt skall gestalta. En kommunikativ, inlyssnande och empatisk handläggare är där en stor tillgång.

Konst i sjukhusmiljö har även visat sig påverka patientens uppfattning om själva vården och dess kvalitet, enligt Anita Wik. Hög kvalitet på konst och lokaler bidrar till att patienten känner sig väl omhändertagen och får en professionell behandling. Eftersatta lokaler med dålig konst eller gestaltning bidrar till motsatsen. Konst i Region Dalarnas vårdmiljöer är därför mer än bara en gestaltning av rummet, det är också en stark kvalitetsmarkör. Under senare år har en mängd korta rapporter publicerats från lyckade gestaltningar av skilda vårdmiljöer över hela Sverige. Några finns publicerade på nätet under sin respektive region.

Konst i skol- och förvaltningsmiljö

Tre folkhögskolor förvaltas av Region Dalarna. Skolornas konstinnehav har oftast emanerat från tidigare elever och lärare, som donerat eller bidragit till inköp. En del inköp har skett på skolornas eget initiativ och genom egen budget. Skolornas och förvaltningens miljöer gestaltas ofta gemensamt av alla berörda och är till skillnad från en vårdmiljö inte speciellt komplex. Det är en arbetsmiljö som skall vara behaglig att vara verksam i och är inte offentlig på samma sätt som ett väntrum i en vårdmiljö. En utgångspunkt i en sådan miljö kan vara att ta till vara allt det som gör eller kan göra platsen unik och intressant.

Det handlar också om identitet och funktion (Håkansson 2013). Platsens historia tillsammans med nuvarande funktion är ett sätt att definiera var man befinner sig – då vet man vad som hänt före sin entré – och en känsla av identitet kan infinna sig.

Gestaltningens olika zoner

Framför allt vid ny- och ombyggnation men även då det råder brist på konstverk, kan en zonindelning av områden och lokaler som skall gestaltas vara till hjälp. Till den första viktiga zonen i en vårdmiljö räknas området utanför och vid själva entrén. Den gestaltade miljön skall där *leda in* besökaren och hjälpa till att *leda vidare* så att hen kan orientera sig. Den konstnärliga gestaltningen får en roll av igenkänning – dels välkomnande, dels vägvisande. Även större korridorer tillhör den första zonen på temat leda framåt och orientera sig men också för att kunna ge en paus för eftertanke. För återbesökaren är igenkänningsfaktorer viktiga. Vissa avdelningar kan också prioriteras till zon ett, som till exempel barn/ungdom och palliativ vård. Skilda förutsättningar kan råda beroende på en mängd faktorer i olika verksamheter.

Till zon två räknas väntrum, korridorer men även vårdcentraler. Ett väl gestaltat väntrum sänder signaler om lugn och ro. Ett väntrum fyllt med uppsatta lappar med meddelanden och uppmaningar skapar oro. Verksamheter i zon två står ofta på kö för att få sin gestaltning förnyad eller rekonstruerad, gärna med helt ny konst.

Zon tre utgörs av verksamheter som inte besöks av allmänheten. I zonen återfinns kontor och andra lokaler. Enskilda kontorsutrymmen kan efter ett personligt initiativ få låna bilder ur regionens konstsamling.

Konstinköp

Strax före sekelskiftet 2000 formades rutiner för inköp av så kallad lös konst eller stafflikonst som den tidigare benämningen var. Efterfrågan är stor och många verksamheter står på kö och vill ha hjälp med lös konst. Olika avdelningar behöver olika form av konstnärlig gestaltning, och samråd med personalen bör alltid ske. Inköp av den lösa konsten sker i dag genom verksamhetsutvecklare och konsthandläggare i samförstånd. Bild och form utvecklade tidigt en egen informationsverksamhet med föreläsningar på de avdelningar man arbetat med. Det är viktigt att personalen känner

sitt konstinnehav och kan känna en stolthet över det och dessutom kan de då använda konsten för dess syfte och i pedagogiska samtal.

Inga formellt antagna riktlinjer för konstinköp finns i Region Dalarna även om inköpen följer en praxis med relativt tydliga rutiner sedan lång tid tillbaka. Region Kalmar har i dokumentet Offentlig konst i Kalmar län – policy och riktlinjer antagit nedanstående. Bild och form Dalarna arbetar också i huvudsak efter detta.

Inköp av konst ska göras med god spridning avseende konstnärskap, material, uttryck och tekniker. Konstverket ska tillföra något till platsen, rummet eller sammanhanget. Inköp av samtida konst och konsthantverk ska även inkludera verk av idébaserad/konceptuell karaktär. Inköp ska företrädesvis göras från samtida professionella, nu verksamma, konstnärer. Inköp av konst ska beakta jämställdhet, mångfald och ålder. Konstsamlingen ska spegla strömningar i tiden och inköpen ska även omfatta idébaserade, konceptuella och processinriktade verk (Regionförbundet i Kalmar län 2014).

Landstingen i Mellansverige började vid senaste sekelskiftet att samarbeta vid miljögestaltning och inköp av bild- och formkonst. Inköp görs alltid från yrkesverksamma konstnärer. Alla köp görs medvetet: vad köps och varför köps just detta? Verk av välrenommerade konstnärer även från andra regioner och övriga Norden handlas också in. Tidigare har konstverkens ursprung – från Dalarna eller från andra regioner – diskuterats, möjligen mest bland politiker. Därför förekom det förr en stillsam kritik från såväl politiken som Dalarnas konstnärer. Ett konstverk med kvalitet, originalitet och verkshöjd är gränslöst. Inköpen bör därför alltid omfatta sådan konst oavsett var den är producerad. Verksamhetsutvecklare och konsthandläggare besöker regelbundet regionala och nationella utställningar och reserverar inköp. Ibland förekom det förr också en ”stilla, väl dold kritik” om vänskapskorruption. Märkligt annars, då arenan bestod av relativt få bild- och formkonstnärer och de flesta kände varandra väl. Vid inköp var ofta några av dessa delaktiga. Denna kritik existerar inte längre men bör ändå beaktas vid inköp.

Jäv uppstår vid en beslutssituation där en person är, eller kan uppfattas som partisk vilket kan rubba förtroendet för personens beslut. Eftersom konstnärskåren är relativt liten och verken inte kan kvalitetsbedömas efter vanliga upphandlingsregler kan jävsdiskussioner uppstå. Ett sätt att undvika detta är att flera

personer involveras och diskuterar de verk som skall inköpas. Där kan kvalitetskriterier som *originalitet* och *verkshöjd* och även upphovsmannens *professionalitet* och ställning i konstnärskåren ge vägledning. Konstinköp görs alltid i samförstånd mellan verksamhetsutvecklare, och konsthandläggare.

Konst som utlån

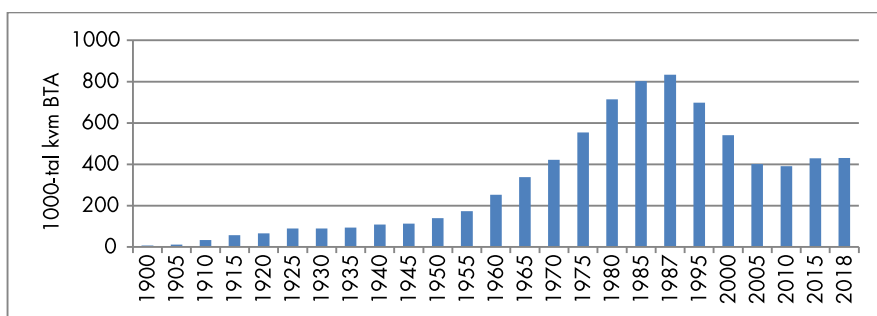
All konst i Region Dalarna ägs av regionen. Verken är som tidigare beskrivits ett platsspecifikt utlån till låntagarens kostnadsställe inom regionen. Där har respektive enhet ett ansvar för inventering och att verket inte flyttas utan att det anges. Ett avtal upprättas där förutsättningar och ansvar preciseras. Låntagaren är ansvarig för kostnadsstället och inventerar konsten varje år. Låntagaren anger avvikelser från ursprungsplacering som är angivet i konsten hos er-listan, och lämnar en rapport till Bild och form. Varje verk fotograferas och får ett registreringsnummer: teknik och mått anges. I denna registrering finns också angivet var verket är placerat enligt Regionfastigheters beteckningar och dessutom tidigare (historiska) placeringar. Konstverket är således lätt att hitta, byta ut eller renovera eller rama om vid behov. Flyttas verket utan att det anges kan det inte återfinnas av Bild och form. Det är som att sätta in en biblioteksbok på fel plats – den kan inte återfinnas med mindre än att gå igenom alla bibliotekets böcker. Boken är därför i praktiken försvunnen.

NY-, OM- OCH TILLBYGGNAD

Enprocentsregeln

Redan 1968 antog dåvarande Kopparbergs läns landsting en rekommendation om att en procent av budgeterad fastighetsinvestering kan användas till konstnärlig utsmyckning. Som tidigare nämnts fungerade rekommendationen bra i samband med den kraftiga lokalexpansionen under 60- och 70-talen och vid utbyggnaden av primärvården med vårdcentraler i kommuner och kommundelar under 80-talet.

Efter fastighets- och bankkrisen 1990 avstannade landstingets lokalexpansion och enprocentsregeln var inte relevant på samma sätt längre. Dock avsattes årligen medel för inköp av konst, främst lös konst, som i dag utgör en betydande del av den samling regionen förfogar över. En nystart skedde 2011 i samband med att det

Diagrammet visar byggnadsytor ägda av Region Dalarna (Kvm B).TA).

nya vårdblocket, Dahlska huset på Falu lasarett, planerades. Då uppstod en politisk diskussion i dåvarande landstingsstyrelsen, som utmynnade i att enprocentsregeln tydligt kom i bruk. Numera äskas en procent av hela regionens byggnadsinvesteringar årsvis. Det är Bild och form som genom kultur- och bildningsnämnden äskar medlen som efter beslut överförs till kultur- och bildningsförvaltningen. Fördelning av medlen till olika projekt görs i samråd med Regionfastigheter. Beredningen görs av Bild och form tillsammans med Regionfastigheter. Formellt är det fastighetsnämnden som i samråd med kultur- och bildningsnämnden beslutar om enprocentsregelns tillämpning vid ny-, om- och tillbyggnad. Det bör betonas att Region Dalarnas ny-, om- och tillbyggnad kommer att öka väsentligt i framtiden och då bör också personella resurser för gestaltungsprocessen finnas på plats.

Processen vid ny-, om- och tillbyggnad

Alla förändringar av Region Dalarnas fastighetsbestånd startar med en behovsanalys, vanligen föranledd av ett verksamhetsbehov/plan eller utifrån redovisade behov i fastighetsutvecklingsplaner. Fastighetsutvecklingsplanen är Regionfastigheters och ansvarig fastighetsförvaltarens verktyg och beredskap för att möta olika behov av insatser. Pekar analysen mot att förändringar är nödvändiga genom en ny-, om- eller tillbyggnad, så upprättas en verksamhetsbeskrivning för lokalförändring (VBL) som blir ett strategiskt dokument för att inleda en process. VBL:en är ett dokument från verksamheten avsett som ett underlag för politiska beslut och en inledande budgetprocess. I dokumentet ingår en analys över behovet av konstnärlig utsmyckning. När VBL:en

är antagen kan den inledande processen starta. Projektets omfattning och karaktär bestämmer ingångsnivån för konstnärlig gestaltning. Ett lokalprogram och ett rumsfunktionsprogram skapas där Bild och form deltar. I regel tas ett konstprogram fram av verksamhetsutvecklaren och en konsult knyts till större projekt. En mängd andra handlingar upprättas som berör olika funktioner som måste beaktas och bestämmas. Allt sammanställs i det officiella dokumentet förslagshandling, ett samarbete mellan byggherre, verksamhet, arkitekt, konstprojektledare och övriga konsulter. Förslagshandlingen är en sammanfattande beskrivning av projektet, dess innehåll och tekniska komplexitet med planritningar och motiveringar. Arkitektonisk och konstnärlig idé skall ingå som en del i handlingen. Det är fastighetsnämnden som formellt beslutar om att anta förslagshandlingen. Efter beslut ligger den till grund för vidare arbete med bland annat projektering och upphandling. Kultur- och bildningsförvaltningen stödjer och skapar förutsättningar för integrering av konstnärlig utsmyckning i byggprocessen. Regionfastigheter och verksamhetsutvecklare skapar ingångar och goda förutsättningar för integrering av konstnärlig utsmyckning i byggprocessen tillsammans.

Tydligheten för intention och syfte inom byggprojekthantering görs genom dokumentet byggprocessen som visar på olika ingångsnivåer för konstprojektledaren. Genom referensgrupper behandlas konstprogram och val av uttryck. Därtill kommer en viktig kontakt med dem som dagligen skall vistas i miljön, dem som arbetar där och så naturligtvis besökaren. Alla gruppers erfarenheter är oundgängliga och ökar förståelsen för processen.

Konstens ingång i byggprojekt

Byggprocessen, skedesindelning och strategiska beslutstillfällen

INFORMATION

Verksamhetsutvecklare vid enheten Bild och form Dalarna har information om föreliggande projekt och budgethantering vad gäller procentregeln. Bild och forms länk in i Regionfastigheter och vise versa.

INGÅNG KONSTPROJEKTLEDARE

A. Innan förslagshandling
Byggprojektledare sammankallar alla typer av konsulter som kan komma att ingå i projektet. Konstprojektledare som har ramavtal kallas in på timmar för gemensam genomgång av tänkt projekt.

Konstbudget för projektet är fastställd

Eventuellt avrop av konstprojektledare
Verksamhetsutvecklare kan också gå in som konstprojektledare
Var tas kostnad för konstprojektledaren?

Förslagshandling
Om konstprojektledare hunnit kontrakteras, skriver denna en intention för konst i projektet. Om inte, skriver verksamhetsutvecklaren denna text.

B. Arbetsprocess för systemhandlingar
Konstrådsgrupp etableras, bestående av konstprojektledare, arkitekt, personalrepresentanter (max två), byggprojektledare och ljuskonsult. Här arbetar man fram ett gemensamt tänk om möjlig ingång för konst och placering.

Konstprogram upprättas
Plats för konst markeras i pågående arkitekttrining så att alla som arbetar med systemhandlingar ser att det ska in konst på bestämda platser.

Gäller alla projekt
Alla projekt får låna konst från Region Dalarnas egna konstsamling. Möten och genomgång av konstprogram med övriga konsulter innan konstnärlig gestaltning upphandlas. I denna process kommer

ofta arbetet ganska långt vad gäller typ av konst och placering. Ett urvalsförfarande görs av tänkbara konstnärskap.

Direktupphandling via skissuppdag
Byggprojektledare kallar in konstrådsgrupp till jury för inkomna skissförslag. När det gäller projekt över gällande direktupphandlingsgräns 586 907 kronor ska utlysning ske. Om man i stället väljer att innovationsupphandla ska konstrådsgruppen utökas till en expertkommitté (en till tre externa yrkesutbildade konstnärer sluts till konstrådsgruppen).

Kontrakt upprättas för gestaltungsoppdrag innan bygghandling föreligger
Möte mellan kontrakterad konstnär, arkitekt, byggprojektledare, konstprojektledare och vid behov ljusdesigner ska ge konstnären möjlighet att påverka projektet.

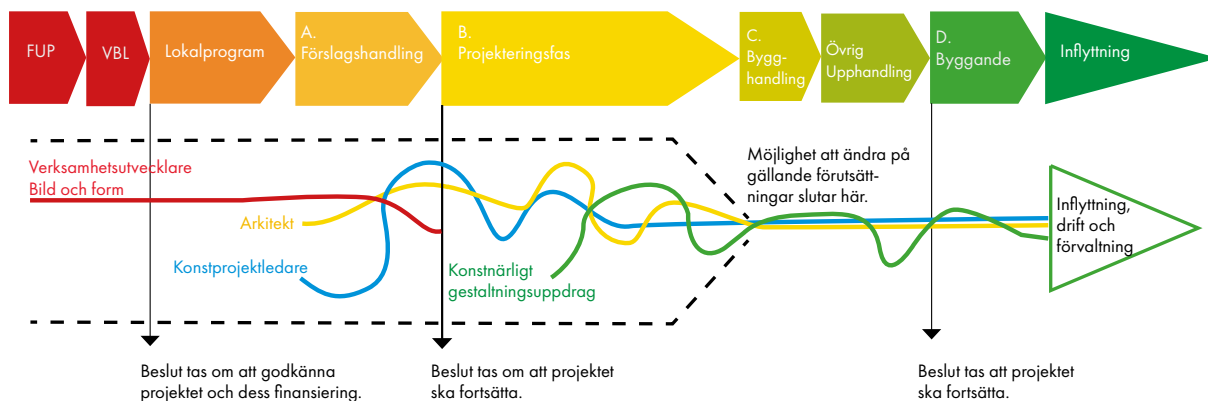
C. Uppföljning
Konstprojektledare följer upp arbetet med konstnärlig process och eventuella förändringar som tillkommer efter att bygghandling föreligger. Plan för praktisk etablering av konst utformas ihop med byggprojektledare.

D. Etablering
Byggprojektledare och konstprojektledare är i denna fas stöd för konstnär i etablering av gestaltungsoppdrag. Konstprojektledaren har här gjort en plan med bild- och formhandläggare om vilken lösning från regionens konstsamling som ska in i projektet. Detta förankras med övrig personal på aktuell enhet.

GÄLLER ALLA PROJEKT

Bild- och formhandläggare etablerar lösning från regionens konstsamling då verksamheten flyttar in.

All konst registreras i databas. Slutrapport och konsten hos er-lista sänds ut.

Modell Helena von Bergen, verksamhetsutvecklare, Bild och form Dalarna 2019

Upphandling enligt LOU av konst, vid ny-, om- och tillbyggnad

Det finns flera vägar att gå vid upphandling av konst enligt lagen om offentlig upphandling (LOU). Upphandling av byggnadsanknutna konstverk eller kulturmiljögestaltning är komplex och bör därför alltid handhas av personer med särskild kompetens inom området. Nedan beskrivs några sätt att upphandla konst och/eller konstkompetens enligt upphandlingsmyndigheten (PPP Upphandling av konst 2018).

- Direktupphandling med undantag av konstnärliga skäl. Specifikationen om det önskade verket utformas så att bara en konstnär kan komma i fråga. De formella kraven är stora.
- En annan vanlig väg är direktupphandling på grund av att kontraktets värde är lågt. Summan ska ligga under ett tröskelvärde på 586 907 (2018). Då behöver upphandlingen inte annonseras.
- En projektävling används vid större konstnärliga gestaltningar för att få in idéer för en vidare bearbetning och där arbetskostnaden ligger över tröskelvärdet. Tävligen måste annonseras.
- Parallella skissuppdrag används för att få fler än ett förslag. Detta kan ske om kontraktets värde är under tröskelvärdet (Asplund 2018).

Att integrera konstnärlig gestaltning i ny-, om- och tillbyggnadsprocessen

Som tidigare nämnts är det helt beroende på projektets storlek och karaktär som de olika ingångsnivåerna kan väljas för gestaltad miljö och konstförsörjning. Vid stora nybyggnadsprojekt med utomhusmiljö bör en konstkonsult upphandlas i samband med arkitektupphandling och övriga konsulter. Vid små ombyggnader eller renoveringsprocesser kan det räcka med ett antal inköp av lös konst genom konsthandläggare. Generellt kan hävdas att ju tidigare i processen Bild och form kommer in desto bättre samarbete och slutligt resultat. Regionfastigheter har utarbetat ett schema med rubriken Byggprocessen – integrerad process för bygg, utrustning/IT/inredning och konst som ger tydliga anvisningar om när och hur olika verksamheter går in i processen.

EXEMPEL FRÅN ANDRA REGIONER

Det har diskuterats var den gestaltande/förvaltande verksamheten i Region Dalarna kan vara placerad och under vilken förvaltning verksamheten bör höra hemma för att bäst komma till sin rätt. Från och med 2019 är den en del av Bild och form Dalarna, där även bild- och formkonsultverksamheten ingår. I Region Uppsala ligger den främjande och gestaltande verksamheten under kultur, medan den gestaltande och förvaltande delen i Region Örebro län ligger under region-service/fastigheter. Båda regionerna använder sig av enprocentsregeln.

Uppsala

Åke Sundberg, tidigare kulturchef i Landstinget Dalarna, gjorde 2009 på uppdrag av Landstinget i Uppsala län en utredning med titeln Marknad för offentlig konst och fria konstnärer. I direktiven angavs att utreda möjligheterna att överföra ansvaret för konstnärlig gestaltning av landstingets fastigheter från Kultur i länet till byggherren Landstingservice i Uppsala eller fristående konsult. Från ett politiskt perspektiv ville man öppna marknaden. Det finns en antydning om att konsulten eller konsthandläggaren kan upphandlas och jämföras med en upphandlad arkitekt. Sundbergs utredning tar hänsyn till landstingets totala ansvar för gestaltad miljö i sitt fastighetsbestånd. Han utesluter därför upphandlade konsulter – som inte långsiktigt kan hantera den lösa konsten med samlingar och arkiv, men fungera väl i ett byggprojekt. En kostnadsneutral möjlighet är att konsthandläggaren med enprocentsregeln, flyttar till fastighetsförvaltningen för att vara nära projekten och veta vad som sker och när. På samma sätt som med konsulter förutsätts att all fysisk konstverksamhet – alltså både samlingar och arkiv – byter förvaltning, liksom både konstförsörjning och gestaltning. Efter genomgång av för- och nackdelar och ett antal intervjuer förordar Sundberg att konstverksamheten ligger kvar på kulturenheten. Så är det fortfarande. Projektledare inom konst tar tillsammans med arkitekt, brukare och konsulter fram ett program för den konstnärliga gestaltningen vid renovering eller nybyggnation. Programmet ligger sedan till grund för beställning eller inköp av konst. Verksamheten tycks fungera väl.

Örebro

I Region Örebro län har all konstnärlig gestaltning, förvaltning och ansvar för och inköp av konst placerats under Örebro läns regionservice fastigheter. Där arbetar tre konsthandläggare. Främjandeverksamhet med konstkonsulenter finns kvar under regionens Kultur och ideella sektor (f.d. Kultur och turism). Förändringen av konstområdet med gestaltning, konstinköp och arkiv skedde redan 2006 i samband med flera rockader då tidiga Region Örebro bildades och skildes ut från landstingssjukvården. Konsten blev kvar under landstingets fastighetsförvaltning, medan främjandeverksamheten och konstkonsulenter flyttades över till tidiga Region Örebro. Nu ingår all landstingsverksamhet och regionverksamhet sedan 2014/15 i det nya Region Örebro

län. Således är konstverksamheten tillbaka under regionen och befinner sig som tidigare under service, fastigheter. Konsthandläggarna finner sig mycket väl tillrätta under Fastighet med både gestaltungsuppdrag, löskonstinköp och konstarkiv. Man anser det vara en stor tillgång att ha ”korridor- och kafferumskontakt” med handläggare, arkitekter, bygg- och projektledare. Alla känner varandra och vet vilka kvalifikationer som finns och kan omedelbart hänvisa till den kompetens som efterfrågas. Det är en friktionsfri samverkan.

Vid samtal med både bygglidare, konsthandläggare och andra involverade framkommer dock alltid: det som efterfrågas i processen är kunskap, erfarenhet och respekt för varandras kunnande och erfarenhet.

Staden och landet, 2017, Leif Högström och Sven Nordqvist

SYNPUNKTER OCH NOTERINGAR

Bakgrunden till denna del är bland annat de dokument, i form av propositioner, samverkansavtal och kulturplaner för de verksamheter inom bild- och formområdet som tidigare redogjorts för i denna översyn. Därtill kommer den historiska plattform som all framtida förändring bör bygga på och som också redogjorts för. En inte oväsentlig del i redovisningen består av intryck från andra regioner och deras sätt att arbeta. Dessutom finns synpunkter från de intervjuer som genomförts och naturligtvis den uppfattning som undertecknad fått under arbetets gång. Synpunkter och noteringar redovisas inte systematiskt utan får ses mera som kommentarer och spridda iakttagelser med synpunkter till kultur- och bildningsförvaltningen med dess enhet Bild och form Dalarna. Samtidigt måste påpekas att verksamheten fungerar bra trots hård arbetsbelastning.

POLICYER, RIKTLINJER OCH HANDLINGSPLANER

En policy är en avsiktsförklaring för att övergripande styra beslut mot formulerade mål antagna av fullmäktige. En regional konstpolicy styr länets gemensamma mål för den offentliga konsten. Den sätter målet för det konstklimat som regionen vill erbjuda. Riktlinjer är en uppsättning väl formulerade regler, vanligen utarbetade av en förvaltning och antagna av en nämnd. Riktlinjer är stöd vid upphandling, inköp och förvaltning av offentlig konst. Riktlinjer och policyer ska fungera som ett övergripande stöd för enhetens långsiktiga agerande i sina uppgifter som främjare, gestaltare och förvaltare. ”Den offentliga konsten kan i vissa fall representera stora kulturella och ekonomiska värden. Det innebär ett ansvar och behov av kunskap och riktlinjer för att rätt hantera och förvalta dessa gemensamma värden” (Kalmar 2014).

Genom Region Dalarnas kultur- och bildningsplan har övergripande utvecklingsområden och basuppdrag formulerats för olika verksamheter. Dessa områden utgör en tydlig grund och plattform för Bild och form Dalarnas verksamhet inom både främjande, gestaltande och förvaltande funktioner. Dock saknas en av politiken (regionfullmäktige) fastställd policy på förslag från kultur- och bildningsnämnden. Till policyn bör kultur- och bildningsförvaltningen arbeta fram riktlinjer att följa. Vem ansvarar för vad och vari består detta ansvar? Några exempel: Hur förfar man med gåvor och donationer? Hur förfar man med konst som ingen vill ha? Kan man sälja ut konst? Kan man destruera konst? Olika praxis har utvecklats genom åren. Dessa har vanligen varit starkt personbundna (men alltid av hög kvalitet). Frånvaron av styrande dokument kan göra att verksamheten inom dessa områden blir

otydlig, ostrukturerad, saknar långsiktig kontinuitet och blir personberoende. Kontinuiteten i verksamheten skadas ofta vid personbyte på tjänster.

Ett exempel är den mängd olika registreringsrutiner som skapats för konsten i Dalarna över flera decennier. Först nu finns tydliga och framåtsyftande regler genom ett uppdateringsbart register som förhoppningsvis fungerar in i framtiden.

EXEMPEL FRÅN ANDRA REGIONER

Inom främjandeområdet har det genom åren växt fram olika aktiviteter beroende på konstkonsulenternas egna initiativ och intresseområden. Därför är området starkt personberoende – på gott och ont. Idealet vore en handlingsplan som kan bygga på de perspektiv som man bland annat anlägger i Örebro: vad bör göras, av vem, hur, när bör det vara klart och vem betalar (Handlingsplan 2016–2019 i Örebro). Främjandeverksamheten blir då tydlig både för dem som arbetar med rollen, dem som administrerar, förvaltning och för dem som beslutar och ger medel, det vill säga politiker. Dessutom ger en handlingsplan möjlighet för civilsamhället och konstnärskåren att ta del av alla de aktiviteter som regionen bedriver inom området.

Region Örebro län

Region Örebro län har skapat en handlingsplan (2016–2019) med både överblick och tidsatta arbetsramar. Som grund låg en kartläggning av bild och form i Örebro län (2013). Handlingsplanen har främjandeområdet i fokus med utveckling, pedagogik och infrastruktur. Planen som bygger på kartläggningen ger tydliga anvisningar: Vad skall göras? Vem skall göra det? När skall det göras och slutligen vilka och vems resurser skall användas?

Vid ny-, om- eller tillbyggnad finns redan i Bild och form Dalarna en praktiskt fungerande struktur genom en tydlig och nära samverkan med Regionfastigheter. Dessa riktlinjer finns i dag noterade men bör fastställas av förvaltningschef och/eller nämnd. Innan detta bör en politiskt antagen policy formulera den konstnärliga avsikten. Tydliga principer bör ange ramar för hur den konstnärliga gestaltningen kan ske vid olika slags uppdrag. Upphandling av offentlig konst lyder under lagen om offentlig upphandling

där förfarandet kan var komplext. Man behöver riktlinjer men även tillgång på extern kompetens. I olika regioner i landet finns flera exempel på dokument som beskriver främjande- och gestaltanderollen med policyer, handlingsplaner och riktlinjer inom bild- och formområdet. Dessa varierar en del i sin utformning och lägger tyngden på olika intresseområden. Sådant material kan ändå utgöra ett underlag för Region Dalarna att utarbeta egna dokument. Regionen kan då bli ett gott exempel, inte minst för länets 15 kommuner och helt enligt propositionen Politik för gestaltad livsmiljö.

Region Uppsala

Region Uppsala har 2016 presenterat Riktlinjer för konstnärlig gestaltning. Det är en kortfattad skrift på elva sidor med tydliga och i många fall principiella anvisningar. Rubriker är bland annat Ansvarsfördelning vid konstnärlig gestaltning, Beslutsprocess, Konstförråd och konstregister, Underhåll och inventering, Donationer och depositioner, Försäljning, Mutor och jäv.

Dalarnas praxis följer i stort Uppsalas riktlinjer.

Region Kalmar

Landstinget Kalmar har tillsammans med Region Kalmar utformat ett mycket tydligt dokument på 18 sidor, Offentlig konst i Kalmar län – policy och riktlinjer (2015) med nio bilagor. Under rubriken Riktlinjer ligger till exempel inköp, avtal och kontrakt, gåvor och donationer, registrering, upphovsrätt, utlån och förflyttning, underhåll, gallring, inventering och förvaring, värdering och försäljning, stöld och skadegörelse samt MU-avtalet.

De nio bilagorna ger fördjupad kunskap inom mer komplexa områden som till exempel bilaga tre: Förslag på rutiner för konstnärlig gestaltning.

Region Kalmar län uppmanar i sitt dokument omgivande kommuner att kopiera och för sin speciella kultur redigera och anta policyn och dessa riktlinjer som sina egna. Därmed arbetar man helt i linje men regeringens förslag i propositionen Politik för gestaltad livsmiljö. Region Värmland har valt en enklare väg.

Region Värmland

Region Värmland har till skillnad från de flesta andra inga offentliga dokument om policyer eller

riktlinjer. Däremot så har en del av den praxis som uppstått publicerats digitalt på olika ställen på regionens hemsida. Verksamheten inom bild och form är delad, ungefär som i Örebro. Konsulenterna som verkar mycket brett finns i kultur- och bildningsförvaltningen och sorterar under kultur- och bildningsnämnden, medan Konstenheten som köper in och handhar gestaltning och förvaltning av regionens konst sorterar under Regionfastigheter. Värt att notera är att regionen inte tillämpar enprocentsregeln utan avsätter 150 kronor per kvadratmeter vid nybyggnation och 75 kronor per kvadratmeter vid förhyrning eller vid ombyggnad.

En rekommendation är att det i Region Dalarnas kulturförvaltning utarbetas en policy för bild och form, med främjande och gestaltning som läggs fram för politiskt beslut i kultur- och bildningsnämnden och därefter i regionfullmäktige. Till policyn utarbetas riktlinjer för både en främjande och en gestaltande verksamhet. Dessa riktlinjer bör vara formulerade som ett arbetsinstrument för bild och formenheten. Andra regioners policyer och riktlinjer kan vara vägledande och anpassas till de förhållanden som råder i Region Dalarna.

NÅGRA NOTERINGAR OCH SYNPUNKTER

Decentralisering

Det finns ett relativt stort antal små gallerier och utställningslokaler spridda i länet, som tidigare redogjorts för. De är nästan alltid byggda på en större eller mindre ideell bas, ibland med ett kommunalt bidrag. Nämnas kan Meken i Smedjebacken, Maskinhuset i Grängesberg, Svarta Gran i Borlänge, Galleri Grönland i Malung, Galleri Hjortnäs handel och Klockargården i Tällberg, Galleri Se Konst i Falun och många fler. Dessa ofta små utställningslokaler har vanligen en aktiv kontaktyta mot regional publik och verksamma, vanligen relativt unga och nyutbildade konstnärer. Vinstintresse saknas i allmänhet, aktiviteten bygger vanligen på att man vill visa något av vad en konstnär arbetar med – just nu. Dessutom finns Verket i Avesta med en uppdragsöverenskommelse med Region Dalarna inom samtidskonsten. En annan alltmer vanlig utställningsform har uppstått på så sätt att en eller flera konstnärer iordningställer sin ateljé eller sin bostad för en

mycket kort konstvisning. Aktiviteten där består enbart av en vernissage för vänner och bekanta och bygger på kontakter kontakter. Inbjudan sker per sociala medier. Det är i dessa, vanligen mycket informella kluster av samlade konstnärer och konstkonsumenter som kreativitet skapas och utvecklas. Där finns ett stort utrymme för konstkonsulenters främjande aktiviteter på en mängd olika sätt.

Artist in residence

Verksamheter med artist in residence finns etablerad på några olika sätt i länet. Känt är GAIR Gagnef Artist-in-Residence Programme. Konstgrafiska verkstaden har ibland tillsammans med Galleri Se Konst ett informellt artist in residence-program där konstnären får arbeta och bo på Konstgrafiska verkstaden och därefter bygga en utställning på galleriet. Verksamheten är inte på något sätt formaliserad utan bygger på redan etablerade kontakter. En hel del finns att göras inom området. Konstenheten har under 2016 och 2017 haft två artist in residence-program vid Falu lasarett.

Visa och informera

Region Dalarna innehar och förvaltar länets i särklass största konstsamling. Ur ett konstvetenskapligt perspektiv finns där verk som speglar hela 1900-talets konstutveckling. Ur ett samhällsperspektiv vore det spännande att visa och kommentera detta. Hur såg gåvorna ut innan landstingets aktiva konstverksamhet tog vid, hur såg de typiska inköpen ut på 1960-, 1980- och 2000-talet? Ett sådant initiativ kan också ingå som ett större projekt tillsammans med Högskolan Dalarna och/eller Dalarnas museum. Ett problem är att i stort sett hela regionens samling är aktiv, det vill säga konstverken är utlånade och i funktion för att bidra till en god miljö. Däremot går det att framställa kataloger och göra konststrundor i befintliga och väl gestaltade miljöer.

Organiserat samarbete

Enligt en tidig generell uppgörelse (1974) om fördelning av kulturella insatser mellan stat (Konstnärsnämnden) och region ger inte regionen några anslag till enskilda konstnärer (förutom utmärkelser). Detta medför svårigheter för en enskild konstnär att få projekt finansierade ur ett regionalt perspektiv. Däremot kan Konstnärsnämnden

gå in och ekonomiskt stötta projekt ur ett nationellt perspektiv, men då i stor konkurrens. Regionen fördelar dock medel som projektstöd men kräver då att det finns en organiserad verksamhet (en förening etc.) med stadgar och mål bakom projektet. Som exempel kan föreslås att länets alla kollektiva verkstäder respektive länets enskilda, kommunala eller kollektiva gallerier samverkar, etablera en organisation och utifrån uppkomna idéer söka regionala och nationella stöd. En samverkan innebär inte lika inriktning eller idé.

Dalarna som konstgrafiskt län

Dalarna har sedan tidigt 1900-tal en stor konstgrafisk tradition att förvalta. Som tidigare redogjorts för finns förutom en hel del privata ateljéer kollektiva verkstäder i Orsa och Falun samt Vikmanshyttan. Inventarierna (pressarna) i dessa verkstäder är ibland ålderstigna och besitter tillsammans med tryckarnas kunskaper ett stort kulturhistoriskt värde, ur både ett materiellt och immateriellt perspektiv. Dalarnas museums stora grafiksamling utgör en enastående bas och referens för Dalarna som konstgrafiskt län. Konstkonsulenterna kan inom sin främjanderoll arbeta för ett aktivt samarbete mellan dessa verkstäder i en organiserad form för att utverka ett uppdrag från regionen att marknadsföra Dalarna som exklusiv konstgrafisk region. Tidigare deltog Dalarnas museum och Falu kommun i en grafiktriennial tillsammans med flera städer i Europa (främst Östeuropa). Detta utbyte har i dag förlorat sin aktualitet, men andra former av utbyten – utställningar, artist in residence etc. kan byggas.

Kultur och hälsa

En stor mängd forskning visar kulturens roll för en god hälsa. Vanligen tar det tid innan sådan mer humanistisk forskning implementeras. I varje fall, vid en ytlig betraktelse ser vården den medicintekniska forskningen med teknik och medikamenter som mer tydlig, intressant och enkel att tillämpa.

Mest uppmärksammas och beforskad är den konstnärligt gestaltade kulturmiljön och på mer detaljnivå, musikens roll inom hälsa och omsorg. Särskilt Göteborgs universitet är framstående genom sitt Centrum för kultur och hälsa. I samarbete med Högskolan Dalarna har en del regionala projekt utförts men det utesluter inte ett vidare samarbete mellan högskolan, kultur och bildning och Göteborgs universitet. Efterfrågan på kultur från hälso- och sjukvård kommer sannolikt

att öka på samma sätt som efterfrågan på en väl gestaltad miljö i dag är en självklarhet. Verksamheten Kre-hälsa är ett samarbete mellan Region Dalarna, Studieförbundet Sensus och Skådebanan. Kre-hälsa är en etablerad form av kultur i vården som spänner över hela kulturområdet. Efterfrågan på kultur i hälsoarbetet kommer med all sannolikhet att öka i framtiden.

Gestaltning

Enligt långtidsplaner kommer Regionfastigheter i Dalarna att kraftigt öka sin volym av ny-, om- och tillbyggnationer. Anledningen är att de flesta av fastigheterna är slitna, äldre än 30 år och i stort behov av att renoveras, byggas om eller ersättas. Ett ökat samarbete mellan Bild och form och Regionfastigheter har därför inletts.

En tydlig och väl fungerande samverkan finns men eftersom arbetet i framtiden kommer att öka väsentligt kan en gemensam formalisering och styrning av processen vara till gemensam nytta. Den kan ingå som en bilaga till framtida riktlinjer, som i exemplet Kalmar. Verksamhetsutvecklare och handläggare inom Bild och form Dalarna handhar enprocentsregeln formellt och praktiskt. Frågan infinner sig: var bör verksamhetsutvecklaren och handläggare vara stationerade – på enheten Bild och form Dalarna eller på Regionfastigheter Dalarna? Båda alternativen har för- och nackdelar. På Bild och form bibehålls kontakt med konstkonsulenterna och det breda främjandeområdet. På Regionsfastigheter ökar kontaktytan mot arkitekt, byggherre och entreprenörer och smidigheten vid både beslut och verkställighet torde öka. Dessutom finns där ”korridor- och fikarumsinformation” att tillgå. Båda alternativen fungerar till synes utan problem i Örebro respektive Uppsala. Ska en flytt till Regionfastigheter ske bör alla som sysslar med gestaltning och även med löskonst samt förvaltning och arkiv följa med. Frågan bör utredas internt.

Arkitektur och design

Genom propositionen Gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110) har kultur- och bildningsförvaltningen med enheten Bild och form tilldelats nya ansvarsområden inom form, arkitektur och design. Som tidigare nämnts har ett projekt pågått några år med syfte att stärka statusen för arkitektur-, form- och designfrågor i länet. Projektet skall föreslå en organisatorisk hemvist, skapa nätverk, bygga samverkan samt utveckla publika

arenor för dessa frågor. Projektet är finansierat av KUR och avslutas i maj 2019. Hitintills har den utåtriktade verksamheten resulterat i flera informativa och initierade föreläsningar och paneldebatter i samarbete med Svensk Form Dalarna, Dalarnas Arkitekturråd, regionen/Regionfastigheter, länsstyrelsen, Hemslöjdsförbundet med flera.

Dalarnas arkitekturråd som funnits sedan länge, förändrades ordentligt i samband med att regionen och länsstyrelsen gick in som styrgrupp. Rådet består av representanter från länsstyrelsen, Region Dalarna, Dalarnas 15 kommuner, Högskolan Dalarna, Svensk Form Dalarna, länsmuseum och Byggdialog Dalarna. Dessutom ingår ett antal adjungerade personer, baserat på engagemang eller personliga egenskaper. Kunskaps- och befogenhetsnivån bland deltagarna varierar stort. I och med en tydlig styrning har rådet funnit bra form för sitt fortsatta arbete med både råd och synpunkter, interna diskussioner och publika seminarier.

Samverkan, samarbete och intern kommunikation

Att arbeta med främjande och gestaltande uppgifter kräver samverkan, samarbete och kommunikation. Samverkan, kan ses som ett organisatoriskt sätt att lösa utmanande uppgifter som den egna enheten inte klarar på egen hand. Samarbete, är när två eller flera personer genomför arbetsuppgifter tillsammans för en gemensam nytta. Samverkan kan också beskrivas som en form av systematiserat samarbete. För att samverkan ska fungera behövs styrning, struktur och samsyn. Samverkan innebär ofta att många skilda aktörer med olika bakgrund, kunskapssyn och utbildning tillsammans skall arbeta mot ett gemensamt mål. För att detta skall lyckas måste alla parter våga kliva ur sina egna bekvämlighetszoner. Alla måste lita på varandra och de skilda kunskaper som deltagarna besitter. Därtill måste alla förstå det gemensamma målet alla har att samverka mot.

REFERENSER

Statens offentliga utredningar. SOU. SFS

- SOU 1997:183 *En översyn av arbetsmarknadspolitiken och konstnärssyrket.*
SOU 1999:123 *Mötesplats för form och design, delbetänkande.*
SOU 2000:75 *Statens insatser för form och design.*
SFS 2007:1436 *Förordning om stadsbidrag till kulturell verksamhet i skolan.*
SOU 2009:16 *Kulturutredningen (2007).*
SOU 2010:11 *Spela samman.*
SOU 2015:88 *Gestaltad livsmiljö – En ny politik för arkitektur, form och design.*
SOU 2015:89 *Ny museipolitik.*
SOU 2018/23 *Konstnär – oavsett villkor?*

Regeringens propositioner och författning

- Prop. 1996/97:3 *Kulturpolitik.*
Prop. 1997/98:117 *Framtidsformer – handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design.*
Prop. 2009/10:3 *Tid för kultur.*
Prop. 2016/17:116 *Kulturarvsolitik.*
Prop. 2017/18:110 *Politik för gestaltad livsmiljö.*
Regeringens budgetproposition 2017/2018:1 *Utgiftsområde 17.*
Regeringens regleringsbrev: Statens konstråd 2010.

Departementsskrivelser Ds. rapporter, KUR, Statens konstråd, Boverket m.m.

- Konstkonsulenterna i Sverige.* KUR rapport 2008.
Kultur i omvandling? Antologi om kulturpolitik och kulturens nya roll. SKL 2008.
Ingen regel utan undantag – Enprocentregeln för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö. Konstnärsnämnden 2013.
Den offentliga konstens roll för boendemiljöer. Statens konstråd, rapport 2017-03 31.
Konstnärernas demografi, inkomster och sociala villkor. Konstnärsnämnden 2017.
Samhällets utgifter för kulturen 2016. Kulturfakta 2017:4.
Kultursamverkan för ett Sverige som håller ihop. Ds 2017:8.
Underlag till nationell arkitekturpolicy. Boverkets rapport 2017:12.
Regional fördelning av Kulturrådets bidragsgivning 2017.
Kultur i hela landet. Skr. 2017/18:264.
Kulturarbetare eller byråkrat. Regionala kulturkonsulenters roller och förutsättningar. Myndigheten för kulturanalys. Rapport 2018:3.
Upphandling av konst – Konstnärlig gestaltning av det offentliga rummet. Upphandlingsmyndigheten 2018.

Landstinget Dalarna. Kulturpolitik och kulturplaner

Kulturpolitik i Dalarna. Nuläge och förslag. Kopparbergs läns landsting 1978.
Kultur i Dalarna. Kulturpolitiskt handlingsprogram. Landstinget Dalarna 1990.
Kulturpolitiskt handlingsprogram. Landstinget Dalarna 1999.
Landstinget och kulturen. Visioner och mål 2005–2010. Landstinget Dalarna 2005.
Kulturen i Dalarna – En enhet av mångfalder 2013–2015. Landstinget Dalarna. 2012.
Visa vägen. Dalarnas kultur- och bildningsplan 2016–2018. Landstinget Dalarna. 2015.
Dalarnas regionala kultur och bildningsplan 2019–2022. Beslutsupplagan med underlag. Landstinget Dalarna 2018.
Kortversionen av *Dalarnas regionala kultur och bildningsplan 2019–2022.* Region Dalarna 2019.

Regionala utredningar, program, riktlinjer och policydokument

Konstöversyn 2002. Landstinget Dalarna 2002.
Landstingets regionala engagemang – en vitbok. Landstinget Dalarna 2003.
Konstöversyn 2007. Landstinget Dalarna 2007.
Konstverksamheten inom landstinget i Uppsala län 2007–2008. Utredning. Ann Magnusson. Uppsala läns landsting 2008.
Kartläggning av bild och form i Örebro län. Konstkonsulentverksamheten och Örebro läns landsting 2014.
Offentlig konst i Kalmar län – policy och riktlinjer. Regionförbundet i Kalmar Län 2015.
Riktlinjer för fast konstnärlig gestaltning – Region Skånes fastighetsbestånd. Region Skåne 2016.
Riktlinjer för arbete med konstnärlig gestaltning vid Landstinget i Uppsala län. Landstinget i Uppsala län 2015 (2016).
Handlingsplan för bild och form i Örebro län 2017–2019. Region Örebro 2016.

Regionala publikationer utan angiven författare

Kultur i Dalarna. En enhet av mångfalder. Länsstyrelsen, Landstinget Dalarna och DM 2001.
Om konsten i Landstinget Dalarnas lokaler. Landstinget Dalarna 2006.
Sjätte sinnet. Konst i Västerås stift 2019.

Nationella publikationer utan angiven författare eller redaktör

Konsten Karolinska Universitetssjukhuset Solna, del 1 och 2, 2018.
Konsten i Stockholms sjukhem Hus A 2018.

Uppsatser, litteratur och andra publikationer

Asplund, Ander	<i>Upphandling av konst. Konstnärlig gestaltning av det offentliga rummet.</i> Upphandlingsmyndigheten 2018. PPP
Gustafsson, Emma	<i>Konstens betydelse för hälsan. Erfarenheter och inspiration från en kurs på Högskolan Dalarna.</i> Region Dalarna 2012. (KKN)
Holmstedt/Jensen, T	<i>Konst och kultur som friskfaktor för individ och samhälle.</i> Slutrapport. Landstinget Dalarna 2018.

Håkansson, Maria	<i>Att verka tillsammans – erfarenheter från gestaltning av offentlig miljö.</i> KTH 2013.
Isacson, M. Nilsson, S	[red.] <i>Expansion och omprövning – fyrtio år med landstinget Dalarna.</i> Gidlunds 2003.
Karlsson, Lars Göran	<i>Uppdrag regionalt konstfält. Konstkonsulentfunktionen och kulturpolitikens regionalisering.</i> Föreningen Konstkonsulenterna 2016.
Lönnqvist, Moa	<i>Konst i väntrum – En undersökning av konsthandläggarnas och syn på konst i väntrum på sjukhus.</i> C-uppsats. Uppsala universitet rapport: 2012 vt. 00175.
Magnusson, Ann [red.]	<i>Omsikt Konsten i Stockholms sjukhem</i> 2013.
Magnusson, Ann [red.]	<i>Guide till konsten vid Stockholms sjukhem</i> 2017.
Sigurdson och Sjölander [red.]	<i>Kultur och hälsa i praktiken.</i> Göteborgs universitet 2016.
Sigurdsson, Ola	<i>Omvårdnadens rum som existentiellt utrymme.</i> Stockholms sjukhem 2013.
Sigurdsson, Ola	<i>Kultur och hälsa ett vidgat perspektiv.</i> Göteborgs universitet 2014.
Sundberg, Åke	<i>Marknad för offentlig konst och fria konstnärer.</i> Utredning om ansvar för konstnärlig gestaltning av landstingets fastigheter. Kulturnämnden i Uppsala läns landsting 2009.
Svegfors, Mats	<i>Upplev Kultur varje dag.</i> 2015.
Ulrich, R. S.	<i>View through a window may influence recovery from surgery.</i> Science 27, 224:420–42 (1984).
Wik, Anita	<i>Konsten att vara specifik. Om konsten i vården.</i> SLL 2015.
Åman, Anders	<i>Om den offentliga vården.</i> Liber förlag 1976. Arkitekturmuseum.

Samtal med

Jordi Arkö	f.d. konstkonsulent, Bild och form Dalarna
Helena von Bergen	verksamhetsutvecklare, Bild och form Dalarna
Christer Björklund	chef, Dalarnas museum
Fredrik Eriksson	Hemslöjdsförbundet
Kattis Karlsson/Nordqvist	Hemslöjdsförbundet
Konstverksamheten i Örebro	Fastighet, Regionservice i Örebro (tfn.)
Malin Lagergren	chef, kultur- och bildningsförvaltningen
Gunilla Lundstedt	konstnär, f.d. konsthandläggare, Bild och form Dalarna
Camilla Nyman	konstkonsulent, Bild och form Dalarna
Jan Sjöberg	f.d. chef, Landstingsfastigheter
Anneli Strömberg	f.d. chef, Bild och form Dalarna
Åke Sundberg	f.d. kulturchef Landstinget Dalarna (tfn.)
Lars Wikström	konstnär, f.d. konsthandläggare, Bild och form Dalarna

Samt ett antal lösa samtal och diskussioner med konstnärer och företrädare för olika främjandeorganisationer.

**REGION
DALARNA**

Region Dalarna – Kultur och bildning
www.regiondalarna.se